

ศึกษาปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
A STUDY OF THE FOURFOLD MORAL PURITY IN
INSIGHT MEDITATION PRACTICE

พระครูพิศาลโชติวัฒน์ (วิฑูรย์ โชติปญฺโญ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

ศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

พระครูพิศาลโชติวัฒน์ (วิฑูรย์ โชติปญฺโญ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of the Fourfold Moral Purity in
Insight Meditation Practice**

Phrakhru Phisanchotiwat (Withoon Jotipaño)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2015

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฒโฒ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาชิต ฉานชิต, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาชิต ฉานชิต, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูพิศาลโชติวัฒน์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ผู้วิจัย : พระครูพิศาลโชติวัฒน์ (วิฑูรย์ โชติปญโญ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาชิต จานชิต (ไต้งกระโทก), ป.ธ. ๗, ศน.บ., M.A., Ph.D. (Vedic Studies)

: ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ, ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓/มีนาคม/๒๕๕๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ เพื่อศึกษาปาริสุทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องรวบรวม สรุป วิเคราะห์ เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ จากการศึกษาพบว่า

ปาริสุทธิศีล ๔ หมายถึงศีลเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์หรือศีลเป็นเหตุให้บริสุทธิ์ ได้แก่ (๑) ปาติโมกขสังวรศีล หมายถึงความเป็นผู้สำรวม สังวรในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาการและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย (๒) อินทริยสังวรศีล หมายถึงการสำรวมระวังอินทริย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ไม่ให้อกุศลธรรมมีอภิขมาและโถมนัสครอบงำได้ (๓) อาชีวะปาริสุทธิศีลหมายถึง ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต (๔) ปัจจยสันนิสสิตศีล หมายถึงการรับและบริโภคน้ำปัจจัย ๔ อย่างบริสุทธิ์ โดยการพิจารณาด้วยปัญญา

วิปัสสนาภาวนาเป็นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ โดยมีฐานกายเป็นหลัก ด้วยการมีสติกำหนดรู้อารมณ์ที่ปรากฏในปัจจุบันตามฐานทั้ง ๔ คือ (๑) พิจารณาเห็นกายในกาย (๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย (๓) พิจารณาเห็นจิตในจิต (๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย ซึ่งมีองค์ธรรมคือ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ เกิดขึ้นพร้อมในทุกขณะที่กำหนดอยู่ จึงเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ถูกต้อง

ปาริสุทธิศีล ๔ ที่มีความสมบูรณ์พร้อมทำให้สติมีความตั้งมั่น ในขณะที่ปฏิบัติเมื่อใช้สติกำหนด ย่อมรู้ชัดอยู่ในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางกาย ย่อมรู้ชัดซึ่งทุกขเวทนาที่บีบคั้น ย่อมรู้ชัดความนึกคิดที่เกิดขึ้นในจิต ย่อมตามรู้ธรรมมีการเห็นรูปทางตา เป็นต้น ด้วยวิปัสสนาญาณที่รู้แจ้งตามเป็นจริงในสิ่งที่กำหนดรู้ผู้นั้น ซึ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เมื่อมีเหตุจึงเกิดขึ้น เมื่อหมดเหตุจึงดับไป วิปัสสนาญาณที่แก่กล้าตามลำดับ ทำให้ถอนวิปลาสและละอวิชชาได้ในที่สุด

Thesis Title : A Study of the Fourfold Moral Purity in Insight Meditation Practice

Researcher : Phrakhru Phisanhotiwat [Withoon Jotipaño (Bookkain)]

Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Chit Ṭhānajito (Tongkratok), Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. (Vedic Studies)

: Assist. Prof. Dr. Suthep Promlert, Pali IX, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 3/March/2016

Abstract

This thesis has three objectives; to study Pārisuddhisīla in the Theravāda Buddhist scripture, to study the insight meditation practice in Theravāda Buddhist Scriptures, to study Pārisuddhisīla in the insight meditation practice. Clarified data are taken from the Theravāda Buddhist Scriptures and other related documents, then composed, summarized, analyzed, explained in details, corrected and verified by Buddhist scholars. From the study it found that;

The Four Pārisuddhisīlas means morality consisting in purity or morality causes purification. They are (1) Pātimokkhasaṃvarasīla is the moral discipline as regards the Fundamental Precepts; restraint with regard the monastic disciplinary code. (2) Indriyasamvarasīla is the discipline as regard sense–restraint-eye, ear, nose, tongue, body and mind, without Akusaladhamma, Abhijjhā and Domanassa (3) Ājīvapārisuddhisīla is the discipline as regards purity of livelihood. (4) Paccayasannissitasīla is the discipline as regards the necessities of life.

Vipassanābhāvanā is the practice according to the Four Foundations of Mindfulness where by the body is a principal base. By knotting the emotion appears at present moment in the four bases namely (1) the contemplation of body (2) the contemplation of feeling (3) the contemplation of mind (4) the contemplation of mind - objects. The dhamma cores are an effort, mindfulness, sampajanna, rising together at every moment of knotting. That is the right Vipassanā Meditation Practice.

The completion of the four Parisuddhisila helps to generate mindfulness. When knotting the mindfulness must be there, clearly aware of body movement, to clearly know the suffering derive from Vedanā, to clearly know of mind thinking, knowing of mind-objects such as eye contacts with form. To realize knotted things as they naturally are by Vipassanā Ñāṇa, seeing the impermanence, suffering, non-self. Because there is a cause, then rising happens. When the cause is away, then falling appears. Vipassanā Ñāṇa which grown up and strong simultaneously can finally eliminate Vipalāsa and Abhijjhā right away.

กิตติกรรมประกาศ

ขอประทานกราบขอบพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ) ศาสตราจารย์ (พิเศษ), ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D, กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าอาวาส วัดพิชยญาติการาม วรวิหาร รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่มีเมตตาเปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา เกล้าๆ จึงมีโอกาสดำเนินการศึกษาวิชาวิปัสสนาภาวนาทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีได้เสียดสเวลาเดินทางไปให้โอวาท ให้กำลังใจในขณะฝึกภาคปฏิบัติ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และให้ทุนการศึกษาอีกด้วย เกล้าๆ จึงขอน้อมสำนึกจารึกในความเสียสละความมีเมตตากรุณาคุณไว้ ณ ที่นี้อย่างสูงยิ่ง

ขอน้อมบูชาคุณพระราชาสีหธาจารย์ ประธานสงฆ์แห่งวัดนาหลวง จังหวัดอุดรธานี และเจ้าอาวาสพร้อมคณะอาจารย์ ที่เมตตาแนะนำข้อวัตร นำปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาและนำฝึกดูดวงควัตรตามแบบพระอริยะตลอดระยะเวลา ๑ เดือน ขอน้อมบูชาคุณพระอาจารย์ใหญ่ อุ ชฎิลสมมหาเถระ สำนักมหาสิสาสนแยกตา ประเทศสหภาพเมียนมาร์ ที่เมตตาสั่งสอนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาและเทศนาอบรมบ่มศรัทธาตลอดระยะเวลา ๒ เดือน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ ด้วยความเมตตาจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ขอขอบคุณฝ่ายวิชาการ ที่ได้อนุเคราะห์เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ ให้การตรวจสอบแก้ไขปรับปรุงเป็นลำดับ ขอขอบพระคุณพระมหาสุรชัย วราสโร, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาฬีศึกษาพุทธโฆส ที่คอยแนะนำและอนุญาตให้ใช้ห้องเรียนในการทำวิทยานิพนธ์ พระมหาชิต ฐานชิต, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ ประธานและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่เสียสละเวลาให้เข้าพบให้คำปรึกษาแนะนำมาโดยตลอด ขอขอบคุณ รศ.เวทย์ บรรณกรกุล ดร.ชัยชาญ ศรีหามู ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง อาจารย์ทุกท่านที่ให้คำแนะนำวิธีการเขียนวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม และเจ้าหน้าที่ฝ่ายห้องสมุด พร้อมทั้งอุบาสกอุบาสิกาที่ให้การสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ทุกท่าน

คุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอน้อมเป็นพุทธบูชาต่อคุณพระศรีรัตนตรัย และอุทิศให้แก่มารดาบิดา พระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระครูพิศาลโชติวัฒน์ [วิฑูรย์ โชติปญโญ (บุคเคน)]

วันที่ ๓ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๒)
กิตติกรรมประกาศ	(๔)
สารบัญ	(๕)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๘)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ปาฐกถาศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายของปาฐกถาศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายโดยสัทนัย	๑๔
๒.๑.๒ ความหมายโดยอรรถนัย	๑๔
๒.๒ ความสำคัญของปาฐกถาศิลป์	๑๕
๒.๒.๑ ปาฐกถาศิลป์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๕
๒.๒.๒ ปาฐกถาศิลป์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา	๑๖
๒.๒.๓ ปาฐกถาศิลป์ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ	๑๖
๒.๓ ปาฐกถาศิลป์ ๔	๑๗
๒.๓.๑ ปาติโมกข์สังวรศีล	๑๘
๒.๓.๒ อินทริยสังวรศีล	๒๓
๒.๓.๓ อาชีวนปาฐกถาศิลป์	๒๗
๒.๓.๔ ปัจฉิมสันนิสสิตศีล	๒๙
๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนปาฐกถาศิลป์	๓๒
๒.๔.๑ เหตุไฉนของปาฐกถาศิลป์	๓๒
๒.๔.๒ อาการปรากฏของปาฐกถาศิลป์	๓๒
๒.๔.๓ การเห็นคุณและโทษของศีล	๓๒
๒.๕ อานิสงส์ของปาฐกถาศิลป์	๓๕

	๒.๖	สรุปท้ายบท	๓๗
บทที่ ๓		การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	
	๓.๑	ความสำคัญของวิปัสสนาภาวนา	๓๙
	๓.๒	ความหมายของวิปัสสนาภาวนา	๔๑
	๓.๒.๑	ความหมายของวิปัสสนาในพระสูตร	๔๒
	๓.๒.๒	ความหมายของวิปัสสนาในพระอภิธรรม	๔๓
	๓.๒.๓	ความหมายของวิปัสสนาในปกรณ์เสสวิสุทธิมรรค	๔๓
	๓.๓	ประเภทของวิปัสสนาภาวนา	๔๔
	๓.๔	วิปัสสนาญาณ ๙	๔๗
	๓.๕	การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน	๕๐
	๓.๕.๑	หลักการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๕๐
	๓.๕.๒	หลักการเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๕๓
	๓.๕.๓	หลักการเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๕๓
	๓.๕.๔	หลักการเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๕๔
	๓.๕.๕	การจำแนกสติปัฏฐานเป็น ๔	๕๙
	๓.๖	สรุปท้ายบท	๖๑
บทที่ ๔		ปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	
	๔.๑	ปาริสุทธิศีลเป็นกิจเบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๖๓
	๔.๑.๑	การชำระศีล	๖๔
	๔.๑.๒	การตัดเครื่องป्लीโพธกังวล	๖๖
	๔.๑.๓	การเลือกสัปปายะที่เหมาะสม	๖๗
	๔.๒	การสนับสนุนของปาริสุทธิศีล ๔ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๗๐
	๔.๒.๑	ปาติโมกขสังวรศีล	๗๐
	๔.๒.๒	อินทริยสังวรศีล	๗๓
	๔.๒.๓	อาชีวนปาริสุทธิศีล	๗๕
	๔.๒.๔	ปัจจัยสันนิสสิตศีล	๗๗
	๔.๓	ความสำคัญของปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๗๙
	๔.๔	พระสาวกที่บรรลุธรรมโดยการเจริญปาริสุทธิศีล	๙๑
	๔.๕	สรุปท้ายบท	๙๖
บทที่ ๕		สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
	๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๙
	๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
	๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้	๑๐๑
	๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป	๑๐๒
บรรณานุกรม			๑๐๓

ประวัติผู้วิจัย

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ อ้างอิงโดย ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๙๔ หน้า ๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

อักษรย่อพระวินัยปิฎก (ไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๒	วิ.มหา.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
๗	วิ.จุ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)

อักษรย่อพระสุตตันตปิฎก (ไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๙	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิบาต (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อภิปรายปนิบาต (ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทุกนินบาต (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย จตุกกนินบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุตค.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย สัตตกนินบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย อฏฐกนินบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.เถร.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามวรรค (ภาษาไทย)

อักษรย่อคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก (ไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๓๔	อภ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาภาษาไทยฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยจะแจ้งเล่ม/ภาค/ตอน/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๒๑. หมายถึง วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิงค์ อรรถกถา ฉบับภาษาไทย เล่ม ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ - หน้า ๒๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๕๖

อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก (ไทย)

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา	
๑๑	๑	๑	-	ที.สี.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา
๑๒	๑	๒	-	ที.สี.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา
๑๔	๒	๒	-	ที.ม.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
๑๖	๓	๒	-	ที.ปา.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวรรคอรรถกถา
๑๗	๑	๑	-	ม.มู.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี	มูลปัญญาสกอรรถกถา
๑๙	๑	๓	-	ม.มู.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี	มูลปัญญาสกอรรถกถา
๒๒	๓	๑	-	ม.อุ.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี	อุประปัญญาสกอรรถกถา
๓๘	๕	-	-	อง.ทสก.อ. (ไทย)	มนโรธปุรณี	ทสกนิบาตอรรถกถา
๔๐	๑	๒	๑	ขุ.ธ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
๔๒	๑	๒	๓	ขุ.ธ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
๔๓	๑	๒	๔	ขุ.ธ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
๔๕	๑	๔	-	ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	อิติวุตตกอรรถกถา
๗๖	๑	๒	-	อภิ.สง.อ. (ไทย)	ฉัมมสังคณี	อัฐสาสนีอรรถกถา

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยหนึ่งเป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งมีพระภิกษุสงฆ์นั่งห้อมล้อม ณ วัดบุพพารามของนางวิสาขา เมื่อถึงเวลาอันควรแล้วพระอานนท์ประนมมือกราบทูลพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงปาติโมกข์แก่พระภิกษุทั้งหลายถึง ๓ ครั้ง พระองค์ทรงตรัสว่าบริษัทไม่บริสุทธิ์ พระอัครสาวกมหาโมคคัลลานะได้กำหนดจิตเห็นบุคคลผู้ทุศีลประพฤตินิมนต์บวชไปจากหมู่เสีย ก็นั่งอยู่ ในที่สุดต้องจุดแขนบุคคลนั้นออกไป บริษัทมิศลไม่บริสุทธิ์ในครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทำอุโบสถไม่แสดงปาติโมกข์ด้วยพระองค์เองอีก ความบริสุทธิ์แห่งศีลจึงมีความสำคัญในเบื้องต้นของการปฏิบัติทั้งหลาย^๑

ในลำดับเบื้องต้นของการปฏิบัติภาวนา สิ่งที่จะต้องฝึกหัดอบรมเป็นอันดับแรกของผู้ปฏิบัติคือการควบคุมกายวาจาและจิตใจให้มีความบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับ ผู้ที่จะปฏิบัติภาวนาไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่หวังความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติภาวนาของตน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความใส่ใจในศีลของตน ด้วยความบริสุทธิ์แห่งศีลจะทำให้การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก้าวหน้าและได้รับผลอันเกิดจากการปฏิบัติภาวนานั้น ในส่วนของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาศีลอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญได้แก่ปาริสុทธิศีลอันหมายถึงความสำรวมระวัง ๔ ประการ คือ ๑) ปาติโมกข์สังวรศีล ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดในข้อห้ามทำตามข้ออนุญาตประพฤติเครื่องครัดอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๒) อินทริยสังวรศีล ความสำรวมระวังในอายตนะ ๖ ไม่ให้เกิดบาปอกุศลครอบงำ ๓) อาชีวะปาริสุทธิศีล การเลี้ยงชีวิตโดยทางบริสุทธิ์ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีพ ๔) ปัจจยสันนิสสิตศีล พิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ อันมีจีวร อาหาร เป็นต้น ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคใช้สอยด้วยอำนาจตัณหา^๒ ทั้งหมดนี้เป็นศีลที่ผู้เจริญภาวนาจะต้องสังวรสำรวมระวังให้เกิดความบริสุทธิ์ ดังนั้นผู้ที่จะปฏิบัติภาวนาต้องตระหนักในข้อวัตรปฏิบัติที่มีอยู่จะต้องประพฤติกให้ถึงพร้อมไม่ควรมองข้ามว่านั่นเป็นสิ่งที่เล็กน้อยเพราะจะเป็นเหตุให้ศีลของตนเกิดความไม่บริสุทธิ์เป็นศีลวิสุทธิต้องได้ เมื่อศีลวิสุทธิไม่มีแล้ววิปัสสนาญาณอันเกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็จะไม่เกิด ปาริสุทธิศีลจึงเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๓/๒๗๘.

^๒ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓ - ๒๔.

ในการปฏิบัติภาวนาบุคคลย่อมมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน บางบุคคลมีความต้องการเพียงความสงบเย็นบ้างเพราะชีวิตมีแต่ความวุ่นวายสับสนจนตัวเองเห็นว่าตนไม่มีความสุขเลย จึงหันมาปฏิบัติภาวนาเพื่อให้พบกับความสุขสงบเย็นบ้าง บางบุคคลต้องการที่จะพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่ตนกำลังประสบอยู่ไม่ว่าจะเป็นความแก่ ความเจ็บและความตายที่รวมเรียกว่า ทุกข์ จึงมุ่งเข้ามาปฏิบัติภาวนา การปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้มี ๒ ประการ คือ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา^๓ จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติภาวนาเพื่อฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งและเพื่อฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ เพราะความสงบนั้นหมายถึงความสุข ซึ่งมีภาสิตแสดงไว้ว่า นตถิ สนฺติ ปริ สุขี^๔ ความสุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี ความสงบในที่นี้ หมายถึงกายวาจาและใจมีความปกติที่เรียกอีกนัยหนึ่งคือศีล ศีลเป็นองค์อบรมให้เกิดซึ่งสมาธิคือ ความสงบระงับของใจอันหมายถึงความไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ใจที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในเองและรู้อารมณ์ที่กระทบเข้ามาจากภายนอก

บุคคลที่สามารถควบคุมใจของตนมิให้ไหลไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสมาธิ ซึ่งอาศัยปัญญาอันเกิดจากความสงบ ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติภาวนานี้ย่อมแก้ปัญหาคือเกิดขึ้นกับตนได้ทีละน้อยเป็นลำดับไป ดุจดั่งเด็กที่เรียนหนังสือเริ่มจากชั้นอนุบาลแล้วเลื่อนชั้นขึ้นไปสู่ชั้นประถมมัธยมจนถึงมหาวิทยาลัย ความรู้ความเข้าใจของสติปัญญาย่อมพัฒนาไปเป็นลำดับเช่นกัน ฉะนั้นการปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ประการ ก็เพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้ปฏิบัติให้มีความสามารถแก้ปัญหาคือตนได้เป็นลำดับไปจนถึงความรู้แจ้งในความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเข้าถึงซึ่งมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด ดังนั้นการปฏิบัติภาวนาจึงต้องดำเนินไปตามลำดับขั้นตอน ผู้เจริญภาวนาจึงไม่ควรรีบร้อนหรือก้าวกระโดดและต้องไม่ล่งเลงสยปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติภาวนาเรื่อยไปอย่างไม่มีจุดหมาย เพราะจะทำให้ประสบผลสำเร็จช้าหรืออาจไม่ได้ผลอะไรเลย เมื่อมีความพอใจขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่จดจ่ออย่างต่อเนื่องและอดทนแล้ว ในที่สุดผลของการปฏิบัติภาวนาย่อมจะปรากฏให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นประจักษ์แจ้งเอง

บุคคลผู้ที่มีกายวาจาสงบระงับไม่เบียดเบียนบุคคลและสัตว์อื่นให้เดือดร้อน ย่อมเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้พบเห็นหรือได้สัมผัสเข้าใกล้ บุคคลผู้ปฏิบัติภาวนาทำให้จิตสงบเป็นสมาธิมีสติปัญญาควบคุมกายวาจาและจิตของตนได้ ย่อมเป็นที่พึงพอใจแก่ผู้พบเห็นหรือได้สัมผัสเข้าใกล้เช่นกัน เมื่อบุคคลผู้ที่มีกายวาจาฝึกฝนอบรมไว้ดีแล้ว มีความเพียรพยายามมุ่งมาดำเนินการฝึกฝนอบรมปฏิบัติภาวนาทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาโดยเฉพาะการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา บุคคลผู้นั้นย่อมจะได้ซึ่งสมาธิปัญญาในการแก้ปัญหาหรือทุกข์ได้เป็นลำดับ ตั้งแต่ทุกข์ขั้นหยาบอันเกิดขึ้นทางกายวาจาทุกข์ขั้นกลางอันเกิดขึ้นกับใจและทุกข์ขั้นละเอียดที่ถูกปกปิดไว้ด้วยอวิชชา ดังนั้น เป้าหมายของการปฏิบัติภาวนาคือการสิ้นทุกข์ซึ่งหมายถึงนิพพาน หนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายนี้ได้คือการมีปัญญาที่

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (นนทบุรี: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๗๐.

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗.

เรียกว่าวิปัสสนาญาณอันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การที่จะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้ถูกต้องจนได้วิปัสสนาญาณเป็นลำดับขั้นนั้นต้องเริ่มจากความสมบูรณ์พร้อมแห่งศีล และศีลที่จะเป็นพื้นฐานอันสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็คือ ปาฏิสุทธศีล

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับ ปาฏิสุทธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามาก่อน ผู้ศึกษาจึงสนใจในการศึกษาปาฏิสุทธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพื่อที่จะศึกษาความสำคัญ วิธีการและข้อปฏิบัติที่จะทำให้กายวาจาจิตของผู้ปฏิบัติภาวนาบริสุทธิ์ เพื่อให้เกิดเป็นสวัสดิวุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปาฏิสุทธศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปาฏิสุทธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ปาฏิสุทธศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ปาฏิสุทธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตการศึกษาเป็นสองส่วน คือ ขอบเขตด้านเอกสารเพื่อกำหนดเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ และขอบเขตด้านการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหาประเด็นหัวข้อต่าง ๆ ที่จะศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาแบ่งเอกสารสำหรับการวิจัยออกเป็น ๒ ส่วนคือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส ผู้ศึกษาเลือกใช้เฉพาะคัมภีร์ที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วดังต่อไปนี้คือ

- ๑) พระไตรปิฎก ผู้ศึกษาใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙
- ๒) อรรถกถา ผู้ศึกษาใช้อรรถกถาภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ๓) ฎีกา ผู้ศึกษาใช้ฎีกาภาษาไทยที่เกี่ยวข้องเท่าที่มีการแปลไว้
- ๔) ปกรณ์วิเสส ผู้ศึกษาใช้ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ฉบับแปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระ

พระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ผู้ศึกษาใช้เอกสาร หนังสือ ตำรา บทความ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ของพระเถระ นักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตการศึกษาในเรื่องปาริสุทธิศีล ในประเด็นการปฏิบัติให้ถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์จนถึงสี่ลวิสุทธิ ในเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ศึกษาในประเด็นการปฏิบัติเป็น ลำดับ อารมณวิปัสสนา ธรรมที่สนับสนุนจนบรรลุถึงวิปัสสนาญาณ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ปาริสุทธิศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ทำให้ศีลบริสุทธิ์มี ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวนปาริสุทธิศีลและปัจฉยสันนิสสิตศีล

๑.๕.๒ วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง

๑.๕.๓ ปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หมายถึง การประพฤติปาริสุทธิศีลได้ บริสุทธิ์เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ ในข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาฉบับนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสาร ออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ในส่วนของงานวิจัยที่ เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูลที่ได้เป็นปัจจุบันผู้ศึกษาจึงได้ทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเผยแพร่ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ เป็นต้นมา มีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก เรื่องสามัญญผลสูตร^๕ มีเนื้อความกล่าวถึงผลแห่งความ เป็นสมณะ สรุปความได้ว่า ผู้ได้สดับธรรมที่พระผู้มีพระภาคแสดงแล้วมีศรัทธาออกบวชประพฤติ พรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ด้วยการสำรวมสังวรในพระปาติโมกข์ถึงพร้อมด้วยมรยาทอันน่าเลื่อมใส ตระหนักในโทษแม้เพียงเล็กน้อย ศึกษาปฏิบัติตามสิกขาบทมีอาชีวะบริสุทธิ์สมบูรณ์ด้วยศีล มีจุฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล คຸ້ມครองอายุตนะทั้ง ๖ มีสติสัมปชัญญะและเป็นผู้สันโดษ ย่อมชำระจิตให้ ปราศจากนิวรณ์ ๕ แล้วยังฉาน ๔ และวิชชา ๘ ให้เกิดขึ้นได้ในที่สุด

^๕ ที.สี่. (ไทย) ๙/๑๘๒/๖๐ - ๘๖.

๑.๖.๑.๒ คัมภีร์พระไตรปิฎก มีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องปาริสุทธิศีลและการเจริญสติปัญญาภาวนาปรากฏมากในกลุ่มพระสุตตันตปิฎก เช่น สักกปัญหาสูตร,^๖ มหาสติปัญญาสูตร, มหาอัสสปุสูตร^๗

๑.๖.๑.๓ คัมภีร์อรรถกถา ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค^๘ และอรรถกถามหาอัสสปุสูตร^๙ มีเนื้อความเกี่ยวกับหลักศีลอันเป็นปฏิบัติเครื่องขัดเกลากิเลสและหลักปฏิบัติทำให้เป็นสมณะ

๑.๖.๑.๔ คัมภีร์ปกรณ์วิเสส ในวิสุทธิมรรค^{๑๐} มีเนื้อความกล่าวถึงปาริสุทธิศีล สรุปความได้ว่า การไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทเป็นผู้มีความสังวรสำรวมในอินทรีย์ ไม่หลงกลวงไม่แสวงหาลาภที่ละเมิดสิกขาบทและใช้สอยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร เสนาสนะและยารักษาโรคด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่ประพฤติไปตามอำนาจกิเลส

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวถึงความหมายของปาติโมกข์สังวรศีล มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า ปาติโมกข์ เป็นชื่อแห่งธรรมเครื่องพ้นจากความชั่วพวกหนึ่ง สังวรเป็นชื่อแห่งอาการอันได้แก่การมีสติคอยควบคุมระวังในกิจอันเป็นหน้าที่ ศีลเป็นชื่อแห่งข้อปฏิบัติชั้นกายและวาจาหรือใจแต่บางส่วนโดยอ้อม เป็นใจความว่า ความปกติสุขอันเกิดแต่การสำรวมตามพระปาติโมกข์เป็นบันไดขั้นแรกของผู้ตามรอยพระอรหันต์จะต้องก้าวขึ้นไป^{๑๑}

๑.๖.๒.๒ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) กล่าวถึงศีล มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า ปาติโมกข์สังวรศีล แปลว่า ศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ หมายความว่า ถ้าผู้ใดรักษาสิกขาบทตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้มิได้ประพฤติล่วงละเมิด สำรวมระมัดระวังด้วยสติด้วยปัญญาด้วยความอดทนด้วยความเพียร ศีลจะรักษาผู้นั้นให้พ้นจากอบายภูมิ^{๑๒}

๑.๖.๒.๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงหลักขององค์มรรคขั้นศีล มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า ศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดโดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือสมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล^{๑๓}

๑.๖.๒.๔ พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ กล่าวถึงแนวทางการเจริญวิปัสสนา มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า หลักในการเจริญวิปัสสนานั้น พึงเริ่มตั้งแต่สิ่งที่เห็นได้ง่ายและชัดต่อรูปในอารมณ์ที่กำหนด

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๗๓.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๕/๔๕๑.

^๘ ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๐๔ - ๔๗๘.

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๒๑๘ - ๒๓๖.

^{๑๐} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕ - ๕๒.

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๗.

^{๑๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐๔.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๗๖๒.

นั้น นามเป็นอารมณ์ที่ละเอียดประณีตเห็นได้ยากยิ่งกว่ารูป ดังนั้นในระยะเริ่มแรกของวิปัสสนาญาณิกบุคคลพึงให้กำหนดรูปก่อน^{๑๔}

๑.๖.๒.๕ **พระปณิตตาภิวงค์** กล่าวถึงการอบรมศีลและเจริญภาวนาเบื้องต้น มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอาจสรุปได้เป็นสามส่วนคือ ศีล สมาธิ และปัญญา เรากล่าวถึงศีลก่อน เพราะศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิและปัญญา ความสำคัญของศีลนี้ไม่อาจกล่าวให้มากเกินไปได้เลย หากปราศจากศีลแล้วบุคคลจะไม่ควรแก่การประพฤติปฏิบัติธรรมอื่นใดต่อไป^{๑๕}

๑.๖.๒.๖ **พระโพธิญาณเถร** (ชา สุภทโท) กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยของบรรพชิต มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า แต่ก่อนเราเป็นฆราวาสไม่รู้จักความหมายของสมณะล้วนแต่ปล่อยกายปล่อยใจให้ราเริงบันเทิงไปตามกิเลสตัณหา มาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว หนทางเดินเข้าหาความสงบระงับที่ถูกต้องตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น ท่านบัญญัติศีลไว้บัญญัติสมาธิไว้ บัญญัติปัญญาไว้คือหนทาง เป็นหนทางนำไปสู่ความบริสุทธิ์นำไปสู่ความเป็นสมณะเป็นหนทางที่จะชำระโลภ โกรธ หลงออกได้^{๑๖}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓.๑ **พระครูสมุห์เกิด ปุณณกาโม** (दानขุนทด) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเวทนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือมีสติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิตและธรรม ซึ่งจะต้องมีธรรมประกอบด้วยกันในการกำหนดพิจารณา ๓ ประการคือ ความเพียรเผาภิเลส (อาตปปี) มีความรู้ตัว (สัมปชาโน) มีความระลึกในปัจจุบันอารมณ์ (สติมา) เมื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างจดจ่อต่อเนื่องย่อมสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในสภาวะรูปนามที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^{๑๗}

๑.๖.๓.๒ **พระครูพิศิษฐ์ชัยโชติ** (สำรวย โชติวโร) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิริยะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” ผลการวิจัยพบว่า ในการปฏิบัติวิปัสสนาต้องเป็นมัชฌิมาปฏิบัติคือทางสายกลาง ถ้าเคร่งตึงจนเกินไปก็ทำให้ใจฟุ้งซ่านหาสำเร็จกิจไม่แต่ถ้าหย่อนเกินไปก็เกียจคร้านง่วงนอนด้วยเหตุนี้จึงควรปรับอินทรีย์คือ วิริยะกับสมาธิให้เสมอกัน เพราะว่าหากวิริยะมากสมาธิอ่อนผู้ปฏิบัติจะฟุ้งซ่าน แต่หากสมาธิมากความเพียรอ่อนผู้ปฏิบัติจะเกียจคร้าน ส่วนการปรับศรัทธากับปัญญาต้องให้เสมอกันเพราะถ้าศรัทธามากปัญญาน้อยผู้ปฏิบัติจะศรัทธาอย่างเดียวไม่มีปัญญาพิจารณาพระ

^{๑๔} พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถรเจ้า อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ ดร., **วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ฉบับพิมพ์รวมเล่ม ใน ๑๐๐ ปี อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัดมหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๑.

^{๑๕} พระปณิตตาภิวงค์, **In This Very Life (รู้แจ้งในชาตินี้)**, แปลโดยพระคันธสาราภิวงค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๑๖} พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทโท), **๔๘ พระธรรมเทศนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๓๘.

^{๑๗} พระครูสมุห์เกิด ปุณณกาโม (दानขุนทด), “ศึกษาเวทนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

ไตรลักษณ์ แต่ถ้าปัญญามากศรัทธาอ่อนผู้ปฏิบัติมักจะไม่อยากเชื่อครูอาจารย์^{๑๘}

๑.๖.๓.๓ **นางสาวณัฐพร จงกลการพาณิชย์** ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผัสสะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” ผลการวิจัยพบว่า การปลดปล่อยทุกข์ได้นั้น ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นหนทางเดียวได้แก่ การมีสติระลึกรู้ให้เท่าทันผัสสะที่มากกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ว่าจะสภาวะธรรมใดจะเกิดขึ้นในกายเรียกว่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตเสวยความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นในกายเรียกว่าเวทนาอุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตเกิดความคิดนึกเรียกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตเกิดอาการหดหู่ท้อถอยหรือปิติยินดีเรียกว่าธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน^{๑๙}

๑.๖.๓.๔ **พระครูพิสิฐสรภาน** (นิรันดร์ ศิริรัตน์) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติธรรมในภัทเทกรัตตสูตร” ผลการวิจัยพบว่า อินทรีย์คือเป็นใหญ่ในการควบคุมจิตตนประกอบด้วย สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิอินทรีย์และปัญญาอินทรีย์ เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง เพราะธรรมเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นจะส่งผลให้จิตสงบร่มเย็นไม่ถูกกิเลสต่าง ๆ รบกวนพยายามทำอินทรีย์ให้แก่กล้าจะสามารถกำจัดอกุศลได้^{๒๐}

๑.๖.๓.๕ **สุภีร์ ทุมทอง** ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์สังวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า อินทรีย์สังวรนั้น มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทำให้มีการฝึกจิต ทำให้เป็นผู้มีศีล ทำให้ชีวิตอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขและมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เป็นหมวดธรรมในภาคปฏิบัติเป็นเหตุทำให้สุจริต ๓ สมบูรณ์ เกิดสมาธิเกิดปัญญาจนถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ได้^{๒๑}

๑.๖.๓.๖ **ณัฐจิตต์ เล่าหวิระ** ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทริยภาวนาสูต” ผลการวิจัยพบว่า อินทรีย์ในอินทริยภาวนาสูต คือศึกษาอารมณ์ที่มากกระทบทางอายตนะ ๖ อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญาโดยมีความศรัทธาเป็นตัวนำ ความเพียรและองค์ธรรมอื่น ๆ เป็นธรรมที่สนับสนุนกันและกัน เพื่อให้การปฏิบัติธรรมบรรลุเป้าหมายคือ ความพ้นทุกข์พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีอบรมอินทรีย์ที่ยังอ่อนอยู่ให้กล้าแข็งขึ้นคือ ได้มีมิตรดีเป็นคนมีศีล ได้ฟังกถาว่าตถุเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสอย่างยิ่งปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรมเพื่อให้กุศลธรรมเกิดและ

^{๑๘} พระครูพิศิษฐ์ชัยโชติ (สำรวย โชติวโร), “ศึกษาวิริยะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๙} นางสาวณัฐพร จงกลการพาณิชย์, “การศึกษาวิเคราะห์ผัสสะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๒๐} พระครูพิสิฐสรภาน (นิรันดร์ ศิริรัตน์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติธรรมในภัทเทกรัตตสูตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๒๑} สุภีร์ ทุมทอง, “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์สังวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

เป็นผู้มีปัญญา^{๒๒}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีข้อความในคัมภีร์และเอกสารต่าง ๆ เรื่องปาริสุทธิศีลหลากหลายแง่มุมและแนวทางในการปฏิบัติ พร้อมทั้งหลักธรรมที่จะนำไปสู่การเจริญวิปัสสนาภาวนามีกล่าวไว้หลายข้อธรรม ในส่วนปาริสุทธิศีลมีปรากฏชัดเจนในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค และมีผู้เขียนหนังสือไว้จำนวนหนึ่งพอที่จะศึกษาค้นคว้าได้ แต่ยังไม่ปรากฏการศึกษาวิจัยในเชิงเอกสารเรื่องศึกษาปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษานำมาศึกษาให้มีความชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ เป็นการวิจัยคุณภาพเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้ศึกษาได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ เรียบเรียงข้อมูล สรุปและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๗.๔ ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลโดยอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ

๑.๗.๕ นำมาแก้ไข ปรับปรุง นำเสนอผลงาน

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบปาริสุทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

^{๒๒} ญาณัฐจิตต์ เล่าห์วีระ, “ศึกษาการพัฒนาอินทริยในอินทริยภาวนาสูต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

บทที่ ๒

ปารีสูทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พื้นฐานของสมาธิและปัญญานั้นได้แก่ศีล เปรียบประดุจด้วยการก้าวขึ้นบันไดของบุคคลที่จะต้องเริ่มก้าวขึ้นในขั้นที่หนึ่งก่อน จากนั้นจึงจะดำเนินก้าวขึ้นไปตามลำดับจนสิ้นสุดของบันได ในการปฏิบัติตนให้เป็นผู้บริสุทธิ์ตั้งแต่เริ่มต้นจนได้บรรลุถึงมรรคผลนิพพาน ผู้ใฝ่ใจในการปฏิบัติ จำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นด้วยหลักแห่งศีลก่อนเช่นกัน ซึ่งมีพุทธภาษิตแสดงไว้ว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นแล้ว มีความเพียรปรารถนาแล้ว มีตนส่งไปแล้ว ในกาลทุกเมื่อ ย่อมข้ามห้วงน้ำอันข้ามแสนยากได้ ศีลในที่นี้ได้แก่ปารีสูทธิศีลซึ่งจะได้ทำการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ตามลำดับคือ

๒.๑ ความหมายของปารีสูทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ ความสำคัญของปารีสูทธิศีล

๒.๓ ปารีสูทธิศีล ๔

๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนปารีสูทธิศีล

๒.๕ อานิสงส์ของปารีสูทธิศีล

๒.๑. ความหมายของปารีสูทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า สีล เป็นศัพท์ภาษาบาลีตรงกับภาษาไทยว่า ศีล ซึ่งหมายถึงปกติ สภาวะเดิม ธรรมชาติ ศีลนั้นมีความหมายหลายนัยซึ่งมาจากธาตุ สีล โดยมีวิเคราะห์ศัพท์ไว้ดังนี้คือ

สีล ธาตุในความหมายว่าสงบ หมายถึงธรรมเป็นเหตุสงบแห่งจิต ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า จิตต์ สีสติ สมาทหติ เอเตนาคี สีสล แปลว่า จิตย่อมเป็นปกติ ย่อมตั้งมั่น โดยธรรมชาติ นั้น เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่าศีล

สี ธาตุในความหมายว่าผูก หมายถึงธรรมเป็นเครื่องผูกจิตไว้ จิต ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า สีนคติ จิตตเมเตนาคี สีสล แปลว่า จิตย่อมผูกพันด้วยธรรมชาตินั้น เพราะเหตุ นั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าศีล^๑

สีล ธาตุในความหมายว่าทรงไว้ หมายถึงธรรมเป็นเหตุให้อารงกุศลธรรมไว้ได้ ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า จิตตานี สีเลนตติ กุสลธมเม อุปชาเรนตติ เอเตนาคี สีสล แปลว่า จิตทั้งหลาย ย่อมทรงไว้ ย่อมอารงไว้ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย โดยธรรมชาตินั้น เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าศีล

สีล ธาตุในความหมายว่าทรงไว้ หมายถึงธรรมที่อารงบุคคลผู้มีพร้อมไว้มิให้เกิดในอบาย

^๑ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๔๗ - ๙๔๘.

ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า สีเลติ อุปธาเรติ ตสมงคิปุคคัลล อปาเยสุ อุปตตินิวารณวเสน ภูโส ธาเรตีติ สีล^๒ แปลว่า จิตทั้งหลาย ย่อมทรงไว้ ย่อมธำรงไว้ซึ่งบุคคลทั้งหลายผู้มีพร้อมไว้มิให้เกิดในอบาย โดยธรรมชาตินั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าศีล

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค ได้แสดงความหมายและประเภทของศีลไว้ว่า ความหมายของศีลนั้นมี ๔ ประการ คือ ๑) เจตนาชื่อว่าศีล ๒) เจตสิกชื่อว่าศีล ๓) ความสำรวมชื่อว่าศีล ๔) ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล^๓

จัดประเภทของศีลไว้ ๕ ประเภท คือ

- ๑) การละปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๒) การเว้นปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๓) เจตนาที่เป็นขำศึกต่อปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๔) ความสำรวมปาณาติบาต ชื่อว่าศีล
- ๕) ความไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาต ชื่อว่าศีล^๔

ในวิสุทธิมรรคได้อธิบายขยายความคำว่าศีลในความหมายเจตนาเห็นว่า ได้แก่เจตนาของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้นหรือเจตนาของบุคคลผู้กำลังบำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่^๕ คำว่าศีลในความหมายเจตสิกนั้นได้แก่การงดเว้นจากมโนทุจริต ๓^๖ คือเจตนาเพ่งเล็งอยากได้ของเขา เจตนาปองร้ายเขา ความเห็นผิดที่เกิดขึ้นทางใจ^๗

คำว่าศีลในความสำรวมหรือสังวร มีความหมายถึง ๕ ประการด้วยกัน คือ

- ๑) ปาติโมกข์สังวร สำรวมระวังในสิกขาบทตามภูมิชั้นของตน เช่น ศีล ๕ เป็นปาติโมกข์ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ เป็นปาติโมกข์ของสามเณร สิกขาบท ๒๒๗ เป็นปาติโมกข์ของภิกษุเป็นต้น
- ๒) สติสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยสติ
- ๓) ญาณสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยญาณคือ รู้เท่าทัน
- ๔) ชั้นติสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยความอดทน

^๒ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๔๗ - ๙๔๘.

^๓ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๙/๖๐.

^๔ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๒.

^๕ พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐.

^๖ วคิน อินทสระ, **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาพราย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙.

^๗ ปัญญา ใช้บางยาง, **ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

๕) วิริยสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยความเพียรพยายาม^๔

คำว่าศีลในความหมายไม่ล่วงละเมิด ได้แก่การไม่ก้าวล่วงทางกาย ทางวาจา ของผู้ที่ได้สมาทานศีลไปแล้ว คือรักษาศีลที่ตนได้สมาทานไปแล้วให้ดี มิให้ขาด มิให้ทะลุ มิให้ต่างพร้อยหรือเศร้าหมอง^๕

ในวิสุทธิมรรคได้แยกประเภทของศีลไว้โดยละเอียด ตั้งแต่ศีลมีประเภทเดียวคือ ความปกติของตน ศีลมีประเภท ๒ ศีลมีประเภท ๓ ศีลมีประเภท ๔ ศีลมีประเภท ๕ ในที่นี้จะนำมาเฉพาะที่เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่การปฏิบัติในปาริสุทธิศีลให้บริสุทธิ์เท่านั้น

ศีลมีประเภท ๒ เช่น จาริตตศีล หมายถึงการประพฤติตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่าสิ่งนี้ควรทำ วาริตตศีล หมายถึงการไม่ฝ่าฝืนสิกขาบทที่ทรงห้ามไว้ว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำ

อาภิสมาจาริกศีล หมายถึงความประพฤติอย่างสูงในสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีมาในอภิสมาจาร อาทิพรหมจริยิก หมายถึงสิกขาบทในภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ เพราะเหตุว่าเป็นเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์

สปรียันตศีล หมายถึงศีลมีลาภ ยศ ญาติ อวัยวะและชีวิตเป็นที่สุดได้แก่ บุคคลที่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่ตนสมาทานแล้วเพราะมีลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการ เพราะมียศเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการ เพราะมีญาติเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการ เพราะมีอวัยวะเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการและเพราะชีวิตเป็นเหตุ เพราะชีวิตเป็นปัจจัย เพราะชีวิตเป็นตัวการ

อปริยันตศีล หมายถึงศีลไม่มีลาภ ยศ ญาติ อวัยวะและชีวิตเป็นที่สุดได้แก่ บุคคลที่ไม่มีจิตที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทที่ตนสมาทานแล้วเพราะลาภเป็นเหตุ เพราะลาภเป็นปัจจัย เพราะลาภเป็นตัวการ เพราะยศเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการ เพราะญาติเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการ เพราะอวัยวะเป็นเหตุเป็นปัจจัยเป็นตัวการและเพราะชีวิตเป็นเหตุ เพราะชีวิตเป็นปัจจัย เพราะชีวิตเป็นตัวการเป็นต้น

ศีลมีประเภท ๓ เช่น หินศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติด้วยความเป็นผู้ต้องการยศ มัชฌิมศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติด้วยความเป็นผู้ต้องการผลบุญ ปณีตศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติเพราะเห็นว่าศีลนี้เป็นสิ่งที่ควรทำ

อตัตธาธิปไตยศีลคือ ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อสละทิ้งสิ่งซึ่งไม่สมควรแก่ตน ผู้มีตนเป็นที่เคารพ โลกาธิปไตยศีลคือ ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะหลีกเลี่ยงจากการตำหนิของชาวโลก ผู้มีโลกเป็นที่เคารพ อัมมาธิปไตยศีลคือ ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะบูชาความยิ่งใหญ่ของธรรม ผู้มีธรรมเป็นที่เคารพ

ศีลมีประเภท ๔ คือ ภิกขุศีล หมายถึงสิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติปรารภเฉพาะภิกษุ และสิกขาบทเหล่าใดที่จะต้องรักษานอกเหนือจากบทบัญญัติของภิกษุณี ภิกขุณีศีล หมายถึงสิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติปรารภเฉพาะภิกษุณี และสิกขาบทเหล่าใดที่ภิกษุณีจะต้องรักษานอกเหนือจากบทบัญญัติของภิกษุทั้งหลาย อนุสัมปันนศีล หมายถึงศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรี คหฬฐศีล

^๔ วคิน อินทสระ, **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ดยทราย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๐.

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗๕.

หมายถึง นิจศีลหรือศีล ๕ อุโบสถศีลหรือศีล ๘ สำหรับอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายเป็นต้น^{๑๐}

ในสาระสำคัญของหนังสือธรรมะได้ให้ความหมายของประเภทแห่งศีลไว้ว่า วาริตศีล หมายถึงข้อห้ามคือ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ว่าสิ่งใดไม่ควรทำถ้าไปทำเข้าเป็นผิดศีล เช่น ห้ามภิกษุมิให้บริโภคอาหารในเวลาวิกาลเป็นต้น จาริตศีล หมายถึงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติไว้ว่าต้องทำถ้าไม่ทำเป็นผิด เช่น ทรงบัญญัติให้ภิกษุทำอุโบสถทุก ๆ กึ่งเดือนคือ ๑๕ วันต่อครั้ง ถ้าภิกษุไม่ป่วยไม่พิการไม่ทำอุโบสถเสียเฉย ๆ เพราะความเกียจคร้านหรือเบื่อหน่ายอย่างนี้เป็นต้น

อภิสมจาริกศีล หมายถึงศีลที่เกี่ยวกับความประพฤติมารยาทอันละเอียดละไม หรือสมบัติผู้ดี อาทิพรหมจาริกศีล หมายถึงศีลที่เป็นอาทิพรหมจรรย์อย่างเช่น ศีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ ศีล ๑๐ ของสามเณรเป็นต้น อีกอย่างหนึ่งอาทิพรหมจาริกศีล หมายถึงศีลในองค์มรรค คือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะเป็นต้น^{๑๑}

สรูปศีลหมายถึงปกติ ธรรมชาติ การละ การเว้น ความสำรวม การไม่ล่วงละเมิดคือ จิต เป็นปกติ จิตตั้งมั่น เป็นธรรมทรงไว้ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรมเป็นเหตุสงบแห่งจิต ผู้มีศีลบริสุทธิ์ สมบูรณ์ ศีลนั้นจะเป็นเครื่องป้องกันมิให้เกิดในอบายเมื่อถึงคราวสิ้นชีวิตไปแล้ว เมื่อบุคคลผู้มีศีลนี้ ปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ศีลนี้จะเป็บบาทรฐานนำไปสู่นิพพาน

๒.๑.๑ ความหมายโดยสังเขป

ศีลวิสุทธิ นาม สุปริสุทธิ ปาติโมกข์สรวาทิ จตฺตพฺพิธํ สีลํ ศีล ๔ อย่าง มีการสำรวมในพระ ปาติโมกข์เป็นต้นที่บริสุทธิ์ดีชื่อว่า ศีลวิสุทธิ^{๑๒} ปาริสุทธิศีล หมายถึงศีลเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นเหตุให้บริสุทธิ์หรือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล^{๑๓} ปาริสุทธิศีล ๔ คือ ศีลที่พึงปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ๔ ข้อ^{๑๔}

๒.๑.๒ ความหมายโดยอรรถนัย

ศีลวิสุทธิ ความว่า ปาริสุทธิศีล ๔ สามารถที่จะให้สัตว์ถึงความหมดจดได้^{๑๕} ที่ชื่อว่าศีล เพราะอรรถว่าความปกติ คือความทรงอยู่อย่างเรียบร้อย หมายถึงความว่า ความเป็นผู้มีกิริยาทางกาย เป็นต้นไม่เกะกะด้วยอำนาจความสุภาพเรียบร้อย อีกประการหนึ่งความว่าปกติ คือความรองรับ

^{๑๐} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗ - ๒๓.

^{๑๑} วคิน อินทสระ, สาระสำคัญของวิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาทราย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙ - ๓๐.

^{๑๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ตรวจชำระ, พระคัมภีร์สาราณียะ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๐.

^{๑๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ธรรมาภิธาน พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๕๘๙.

^{๑๕} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/-/๔๗๑.

ได้แก่ภาวะที่สามารถเป็นฐานรองรับซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย^{๑๖} ปาริสุทธิ หมายถึงการชำระอย่างหมดจด ศิล หมายถึงภาวะแห่งความเป็นอยู่อย่างสงบ รวมความว่าการชำระกายวาจาอย่างหมดจด เพื่อความเป็นอยู่อย่างสงบ^{๑๗} สีสลวิสุทธิ แปลว่าความหมดจดแห่งศีลคือ ประพฤติดี เลี้ยงชีวิตถูกต้อง มีศีลบริสุทธิ์ตามภูมิขั้นของตน เฉพาะการปฏิบัติของพระภิกษุหมายเอาปาริสุทธิศีล ๔^{๑๘}

สรูปปาริสุทธิศีล หมายถึงศีลเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์ หรือศีลเป็นเหตุให้บริสุทธิ์คือ ภาวะแห่งความเป็นอยู่อย่างสงบ ความเป็นผู้มีกิริยาทางกายวาจาเรียบร้อย มีภาวะที่สามารถเป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย มีวิปัสสนาภาวนาเป็นต้น

๒.๒ ความสำคัญของปาริสุทธิศีล

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค พระผู้มีพระภาคตรัสถึงความสำคัญของศีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ซึ่งหมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ มีความปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด สีสลสัมปทา ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น”^{๑๙} ในทุติยเอกฉิมมเปยยาลวรรค มีความปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นเอก มีอุปการะมาก เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมอันเป็นเอก คือ สีสลสัมปทา”^{๒๐} ในพลกรณียวรรค พิชสูตร มีความปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลาย พิชคามและภูตคามทั้งหมด ล้วนอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงเจริญงอกงามเติบโตได้ ฉันทิ ภิกษุก็ฉันทินั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมถึงความเจริญงอกงามไม่พุลยในธรรมทั้งหลาย”^{๒๑}

ความสำคัญของศีลที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังคำปรารภของพระพุทธโฆษาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ความตอนหนึ่งว่า โยคีบุคคลเหล่าใดในพระพุทธศาสนานี้ ได้รับการบรรพชาอันหาได้ยากในพระศาสนาของพระชินเจ้าแล้ว แม้ถึงจะต้องการความบริสุทธิ์ เมื่อไม่รู้จักทางแห่งความบริสุทธิ์ อันเป็นทางตรงทางเกษมซึ่งสงเคราะห์ด้วยศีลเป็นต้นตามที่จริงแล้ว ก็จะไม่บรรลุถึงความบริสุทธิ์ได้ แม้จะถึงความเพียรพยายามอยู่ก็ตาม^{๒๒}

สรูปปาริสุทธิศีลมีความสำคัญเพราะเป็นธรรมตัวนำ เป็นธรรมมีอุปการะให้อริยมรรคมี

^{๑๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗๐.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๐.

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๐/๔๔.

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๔/๔๙.

^{๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๐/๘๐.

^{๒๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

องค์ ๘ เกิดขึ้น ปาฐกถาศิลนี้เป็นทางตรงที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในธรรม คือสมาธิและปัญญา จนสามารถบรรลุถึงความบริสุทธิ์ได้

๒.๒.๑ ปาฐกถาศิลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปุณฺณิสมภิกขุชาดก มีความปรากฏถึงปาฐกถาศิล ในศีล ๕ ประเภท คือ ๑) ปริยัตตปาฐกถาศิล ศีลคือความบริสุทธิ์อันมีที่สุด ๒) อปริยัตตปาฐกถาศิล ศีลคือความบริสุทธิ์อันไม่มีที่สุด ๓) ปริปุณณปาฐกถาศิล ศีลคือความบริสุทธิ์บริบูรณ์ ๔) อปรามัญญปาฐกถาศิล ศีลคือความบริสุทธิ์ที่ไม่ยึดมั่นด้วยอำนาจทิวา ๕) ปฏิปัสสทธิปาฐกถาศิล ศีลคือความบริสุทธิ์เพราะการสงบระงับ

ในศีล ๕ ประเภทนี้มีอธิบายว่า

๑. ปริยัตตปาฐกถาศิล คือศีลของอนุสัมบันผู้มีสิกขาบทอันมีที่สุด
๒. อปริยัตตปาฐกถาศิล คือศีลของอุปสัมบันผู้มีสิกขาบทอันไม่มีที่สุด
๓. ปริปุณณปาฐกถาศิล คือศีลของกัลยาณบุุณฺชนผู้ประกอบกุศลธรรม บำเพ็ญธรรมซึ่งเป็นที่สุดของพระเสขะให้บริบูรณ์ ไม่อาลัยในกายและชีวิต สละชีวิตแล้ว
๔. อปรามัญญปาฐกถาศิล คือศีลของพระเสขะ ๗ จำพวก
๕. ปฏิปัสสทธิปาฐกถาศิล คือศีลของสาวกพระตถาคตผู้เป็นพระชีนาสพ ของพระปัจเจกพุทธเจ้า และของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๓}

๒.๒.๒ ปาฐกถาศิลที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ในทุติยสีลสูตรแสดงว่าปาฐกถาศิล ๔ มีกายสุจริตเป็นต้น เป็นความงามในตัวเองเพราะไม่ต่างเป็นต้นและนำมาซึ่งคุณอันงามมีสมณะและวิปัสสนา^{๒๔} สีสวิสุทธิ ความว่าปาฐกถาศิล ๔ สามารถที่จะให้สัตว์ถึงความหมดจดได้^{๒๕} บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเพราะปาฐกถาศิล ๔ ก็ศีลนั้นเป็นของประเสริฐ คือสูงสุดได้แก่เป็นศีลบริสุทธิ์เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่ามีศีลอันประเสริฐ ศีลนั่นเองเป็นกุศลเพราะอรรถว่าไม่มีโทษ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่ามีศีลเป็นกุศล^{๒๖} ในปฐมสมันตปาสาทิกา แสดงว่า อธิศีลสิกขา มีอรรถวิเคราะห์ว่า ศีลยิ่ง คือสูงสุด เหตุนี้จึงชื่อว่า อธิศีล อธิศีลนั้นเป็นสิกขา เพราะอันกุลบุตรพึงศึกษาด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่า อธิศีลสิกขาและปาติโมกข์สังวรศีล เรียกว่าอธิศีล เพราะเป็นศีลที่ยิ่งและสูงกว่าบรรดาโลกียศีลทั้งหมด ดุจพระอาทิตย์มีแสงยิ่งกว่าแสงสว่างทั้งหลาย ปาติโมกข์สังวรศีลจะมีเฉพาะในสมัยที่มีพระพุทธรูปอุบัติขึ้นเท่านั้น ด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ทรงตัดกระแสทางแห่งความประพาสติเสียหายที่เกิดทางกายและวาจาได้เด็ดขาดโดยประการทั้งปวง จึงทรงบัญญัติศีลสังวรนี้ไว้^{๒๗}

^{๒๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๗/๕๖.

^{๒๔} ขุ.อิตฺติ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๒๐๒.

^{๒๕} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/-/๔๗๑.

^{๒๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๒๗.

^{๒๗} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๗๖ - ๗๗๗.

๒.๒.๓ ปาฏิโมกข์ที่ปรากฏในคัมภีร์ปรกณวิเสส

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคตอนสี่นิตเทศได้แสดงถึงศีลไว้หลายประการตั้งแต่ศีลมืออย่างเดียว ศีล ๒ อย่าง ศีล ๓ อย่าง ศีล ๔ อย่างและศีล ๕ อย่าง เฉพาะในศีล ๔ อย่างได้แสดงปาฏิโมกข์ ๔ ไว้ว่า ภิกษุเป็นผู้สำรวมด้วยความสังวร คือปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติมองเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลนี้คือ ปาติโมกข์สังวรศีล ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ยึดถือซึ่งนิमित ไม่ยึดถือซึ่งอนุพยัญชนะ อกุศลบาปธรรมทั้งหลายคือ อภิขณาและโหม่นสย่อมไหลไปสู่ภิกษุ ผู้ไม่สำรวมซึ่งจักขุทริยเป็นต้น ศีลนี้คือ อินทริยสังวรศีล การวิริตจากมิถฉาอาชีพันใด ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งการล่วงละเมิดซึ่งสิกขาบท ๖ ประการ ที่ทรงบัญญัติไว้เพราะการมีอาชีวะเป็นเหตุ มีการหลอกลวง การแสวงหาลาภด้วยลาภเป็นต้น ศีลนี้คือ อาชีวะปาฏิโมกข์ การบริโภคนัจจัง ๔ อันบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา ศีลนี้คือ ปัจฉยสันนิสสิตศีล^{๒๘}

พระธรรมธีรราชฆาตมุนีแสดงไว้ในคำบรรยายวิปัสสนากรรมฐานกล่าววว่า อธิ ภิกษุเว ภิกษุ สีลวา โหติ ปาฏิโมกข์สังวรสวัต วิหริติ ท่านผู้เห็นภัยในวิภูฏสงสารในพระศาสนา นี้เป็นผู้มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษน้อยใหญ่ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เอว โข ภิกษุเว ภิกษุ วรรณสมปนโน โหติ ภิกษุทั้งหลาย ผู้เห็นภัยถึงพร้อมด้วยวาระเป็นอย่างนี้แล คำว่า สีลวา มีศีล ในที่นี้ได้แก่ ปาฏิโมกข์ ๔^{๒๙}

สรุปปาฏิโมกข์ที่ปรากฏในปฏิสัมภิทามรรคมี ๕ คือ ปริยัตตปาฏิโมกข์ อปริยัตตปาฏิโมกข์ ปริบุญณปาฏิโมกข์ อปรามัญญปาฏิโมกข์ ปฏิปัสสทธิปาฏิโมกข์ ที่ปรากฏในอรรถกถาแสดงไว้ว่าศีลนั้นเป็นของประเสริฐเป็นความงามในตัวเองปาฏิโมกข์นี้ย่อมนำมาซึ่งคุณอันงาม ได้แก่สมณะและวิปัสสนาและในปรกณวิเสสวิสุทธิมรรคหมายถึงปาฏิโมกข์ ๔ คือ ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาฏิโมกข์และปัจฉยสันนิสสิตศีล

๒.๓ ปาฏิโมกข์ ๔

ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ความประพฤติของภิกษุทั้งหลายเป็นไปด้วยความอ่อนน้อม มีศรัทธาตั้งมั่น เป็นผู้เลี้ยงง่าย มีความอ่อนโยน ไม่ปราศจากสติเพราะยินดีพอใจในความสงบวิเวก มักอยู่ในป่า อยู่ตามโคนไม้ ตามซอกเขาหรือถ้ำ มีจิตอันแน่วแน่ในการชวนชวนเพื่อความสิ้นอาสวะเป็นสำคัญ

ในปัจจุบันพระอรียสาวกเช่นนั้นยังเหลืออยู่จำนวนน้อย สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพธรรมชาติและความเจริญทางวัตถุของสังคม ภิกษุที่มุ่งมั่นเพื่อความสงบสงัดจากอาสวะกิเลส มีความประพฤติทางกายและทางวาจาที่น่าเลื่อมใสด้วยปาฏิโมกข์ก็มีภิกษุที่ปฏิบัติได้น้อยและลำบากยิ่งขึ้น เพราะวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสกำลังเฟื่องฟูและกำลังเข้าครอบงำ

^{๒๘} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔ - ๒๕.

^{๒๙} พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ), คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖๓.

ปาริสุทธิศีล ๔ นี้ จึงเป็นข้อวัตรปฏิบัติอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ที่จะยังให้ภิกษุและ
ฆราวาสผู้เฝ้าในการปฏิบัติ ได้ศึกษาวิธีการในการปฏิบัติให้เกิดความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยลำดับ เพื่อเป็น
หนทางนำตนไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อันมีเป้าหมายคือ ความสิ้นไปแห่งอาสวะเป็นที่สุด

๒.๓.๑ ปาติโมกข์สังวรศีล

คำว่า ปาติโมกข์ มีศัพท์วิเคราะห์ว่า อวิชชาทินา เหตุนา สัสสาเร ปตติ คจจติ ปวตตตีติ
ปาตี ตสส ปาติโน สตตสส ตณหาที สงกิเลสตยโต โมกฺโข เอเตนาติ ปาติโมกฺโข ธรรมเป็นเครื่องพ้น
จากกองกิเลสของสัตว์โลกผู้ตกไปในสังสารวัฏเพราะอวิชชาเป็นต้น^{๓๐} ในมหาอัสนิปุสฺตรได้ทรงแสดง
หลักธรรมที่เนื่องด้วยปาติโมกข์สังวรศีล คือจกมิกายสมาจารบริสุทธิ์ ปราภฏ เป็ดเผย ไม่บกพร่อง
และสำรวมระวังหมายถึงภิกษุไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ใช่ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้
หรือศีลตราทุบัติเปียดเบียนผู้อื่น หรือไม่เงื้อมือหรือท่อนไม้ไล่ล่าที่กำลังดื่มน้ำในหม้อน้ำ หรือจิกกิน
ข้าวสุกในบาตร จกมิจีสมาจารบริสุทธิ์ หมายถึงไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพื่อเจ้า ไม่กล่าวดู
หมิ่นใคร ๆ หรือไม่กล่าวถากถางเยาะเย้ยภิกษุใด ๆ จกมิมโนสมาจารบริสุทธิ์ หมายถึงไม่มี
อภิชฌา ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความเห็นผิด ไม่ยินดีทองและเงินหรือไม่ตรึกถึงกามวิตก พยาบาทวิตก
หรือวิหิงสาวิตก^{๓๑}

กายสมาจาร วจีสมาจารและมโนสมาจาร มีความปรากฏว่าพระสารีบุตรได้อธิบายไว้
ในเสวิตัพพาเสวิตัพพสุตฺรคือ บุคคลบางคนในโลกนี้เลิกละเว้นขาดจากปาณาติบาตแล้วคือ เป็นผู้วาง
ท่อนไม้วางศาสตรา มีความละอายมีความเอ็นดู เป็นผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์อยู่
เป็นผู้เลิกละเว้นขาดจากอกุศลนาทานคือ ไม่ถือเอาทรัพย์ที่เป็นเครื่องก่อให้เกิดความปลื้มใจแก่ผู้อื่นที่
อยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เป็นผู้เลิกละเว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจารคือ ไม่ละเมียดจาริต
ในหญิงที่มารดาบิดารักษาบ้าง ที่ญาติที่มีสามีรักษาบ้าง

บุคคลบางคนในโลกนี้เลิกละเว้นขาดจากมุสาวาท ไปท่ามกลางหมู่ญาติ ท่ามกลางขุนนาง
หรือราชตระกูลก็ตาม ไม่เป็นผู้พูดเท็จเพราะเหตุตนบ้างคนอื่นบ้างหรือเพราะเห็นแก่อำภิสเล็กน้อย
บ้าง เลิกละเว้นขาดจากปิสุณาวาจา ไม่บอกฝ่ายโน้นฝ่ายนี้เพื่อให้เขาแตกกัน ช่วยประสานสามัคคี
กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เขาสมัคสมานกัน เลิกละจากผรุสวาจา พูดจาถ้อยคำที่ไม่มีโทษ เสนาะโสดนารัก
จับใจ เลิกละจากสัมผัปปลาป คือ พูดถูกกาลละมีประโยชน์ พูดถูกธรรมถูกวินัยมีหลักฐานมีที่อ้างอิง

บุคคลในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มากไปด้วยอภิชฌาคือ ไม่เพ่งเล็งว่า โฉนหนอทรัพย์ของคนอื่นจะ
เป็นของเรา เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาทมีความดำริในใจไม่ชั่วร้ายคือ ขอสัตว์เหล่านี้อย่าพยาบาทกัน
อย่ามีความเดือดร้อน มีแต่ความสุขบริหารตนเถิด แล้วสรุปลงว่าเมื่อบุคคลเสพกายสมาจาร วจีสมาจาร

^{๓๐} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖๘.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๗/๔๕๓.

และมนโสมจารอย่างนี้ อุกุศลธรรมทั้งหลายจะเสื่อมลง แต่กุศลธรรมทั้งหลายจะเจริญขึ้น^{๓๒}

ในวิสุทธิมรรคมีอธิบายไว้ว่า ปาติโมกข์สังวรศีลของภิกษุ นั้นหมายถึง ความเป็นผู้สำรวมด้วยความสังวรคือ ปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติมองเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุได้แก่กุลบุตรผู้ออกบวชด้วยศรัทธา เพราะเห็นภัยในสงสาร คำว่าสำรวมแล้วด้วยสังวรคือ ปาติโมกข์ หมายถึงศีลอันเป็นสิกขาบท เพราะสิกขาบทที่ภิกษุระวังรักษาไว้ดีแล้ว ย่อมปลดเปลื้องภิกษุผู้รักษาศีลนั้นให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีทุกข์ในอบายภูมิเป็นต้น ที่ชื่อว่าอาจารย์ หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทอันเกิดขึ้นทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทอันเกิดขึ้นทางวาจา และความไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและทางวาจา แม้การเลี้ยงชีพที่เป็นอาจารย์นั้นได้แก่การไม่ให้สิ่งของแก่ภุคส์ด้วยความเป็นผู้หวังประจบสอพลอมิให้ไม้ไผ่ ดอกไม้ ผลไม้บ้างเป็นต้น ที่ชื่อว่าโคจร หมายถึงสถานที่หรือบุคคลที่ภิกษุเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วจะไม่เกิดอันตรายหรือเสียหายทั้งในระดับตนและส่วนรวม โดยพึงเว้นจากโคจรอันได้แก่ การไม่คลุกคลีหรือเข้าไปอยู่ในสถานที่หรือบุคคลที่ไม่สมควรนั้น ๆ ได้แก่ผู้หญิงแพศยา ผู้หญิงที่เป็นหม้าย ผู้หญิงที่เป็นสาวเทื้อ บัณเฑาะก์ ร้านขายสุราเป็นต้น^{๓๓}

พระธรรมธีรราชฆานูนี้ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาติโมกข์สังวรศีลแปลว่า ศีลคือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ปาฏิแปลว่ารักษา โมกข์แปลว่าให้พ้น หมายความว่ายังผู้รักษาให้พ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔ คือ ถ้าผู้ใดรักษาสิกขาบทตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้มิได้ประพฤติล่วงละเมิดสำรวมระวังด้วยสติปัญญา ด้วยความเพียรความอดทน ศีลจะรักษาผู้นั้นให้พ้นจากอบายทั้ง ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน สามารถนำผู้นั้นไปสู่สุคติคือ นำไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดาก็ได้^{๓๔}

อีกนัยหนึ่งคำว่าปาติโมกข์ เป็นชื่อของธรรมอันเป็นประธานแห่งความหลุดพ้นและหมายความทั่วไปทั้งส่วนของศีล สมาธิ ปัญญา ดังความในโอวาทปาติโมกข์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงไว้ในวันมาฆปุรณมี แบ่งเป็นใจความได้ ๓ คาถาคือ

คาถาที่ ๑ ขันติ คือ ความอดกลั้นเป็นธรรมเครื่องเผาผลาญความชั่วอย่างยิ่ง ผู้รู้กล่าวพระนิพพานว่าเป็นธรรมอย่างยิ่ง ผู้ฆ่าสัตว์อื่นหาเป็นบรรพชิตไม่ ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่นหาเป็นสมณะไม่

คาถาที่ ๒ การไม่ทำบาปทุกอย่าง การทำกุศลให้เต็มที การชำระจิตให้ผ่องแผ้ว สามประการนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

คาถาที่ ๓ การไม่กล่าวร้ายการไม่ทำร้าย การสำรวมในพระปาติโมกข์ ความรู้ประมาณในอาหาร ความรู้ในที่นึ่งที่นอนอันสงบ การประกอบทั่วไปในอธิจิต หกอย่างนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

สงฆ์ที่ประชุมในวันนั้นจำนวน ๑๒๕๐ องค์ เป็นพระอรหันต์ล้วน ทำให้เห็นว่าปาติโมกข์ที่

^{๓๒} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๒๕๐ - ๒๕๕.

^{๓๓} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔ - ๒๗.

^{๓๔} พระธรรมธีรราชฆานูนี้ (โชดก ญาณสิทธิ), **คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐๔.

แสดงแก่พระอรหันต์นั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง ต่อมามีภิกษุเหลวไหลมากขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ ขึ้นตามลำดับ อยู่มาวันหนึ่งเหตุเกิดขึ้นที่บุพพารามเมืองสาวัตถี วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ขณะที่ภิกษุสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้วจะทำอุโบสถได้นั่งรอคอยพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ มีภิกษุหุสึลต้องอาบัติเป็นมูลเหตุไม่เป็นสมณะแล้วนั่งรวมอยู่ในบริษัทนั้นด้วย พระผู้มีพระภาคไม่ทรงแสดงปาติโมกข์โดยตรัสว่าภิกษุสงฆ์ไม่บริสุทธิ์ ในที่สุดพระมหาโมคคัลลานะกำหนดรู้จักตัวภิกษुरुูปนั้นแล้วหลุดตัวออกจากบริษัทไป จำเดิมแต่นั้นนั้นพระองค์ทรงตรัสเป็นคำขาคว่า ตั้งแต่นั้นนี้ไปให้สงฆ์ทั้งหลายแสดงปาติโมกข์เอง พระองค์ไม่แสดง จึงสรุปความได้ว่าปาติโมกข์ในที่นี้คือ จำนวนสิกขาบทที่ได้ยกขึ้นแสดงท่ามกลางสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ที่เป็นวินัยนิยมปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน^{๓๕}

การปฏิบัติปาติโมกข์สังวรศีล ความรู้ในหลักการอย่างกว้าง ๆ หรือการไม่มีเจตนาละเมิด ก็เป็นการเพียงพอที่จะให้ผ่านชั้นศีลบรรลุลุณอันสูงขึ้นไปได้ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามสิกขาบทด้วยหลักที่กำหนดได้ง่าย ๆ แห่งสิกขาบททั้งหมดที่ภิกษุไม่ควรล่วงละเมิดทางกายทางวาจา ควรศึกษาตามหลักการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงประมวลไว้คือ

๑. สิกขาบทที่ทรงวางไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหดจนถึงรับอาชญาแผ่นดิน เช่น การลักทรัพย์และฆ่ามนุษย์ เป็นต้น

๒. ทรงวางไว้เพื่อป้องกันการหลอกลวงโลกเลี้ยงชีพ เช่นห้ามไม่ให้อวดมรรคผลเพื่อลาภหรือชื่อเสียง เป็นต้น

๓. ทรงวางไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนดุร้าย เช่นไม่ให้ด่ากัน ตีกัน

๔. ทรงวางไว้เพื่อป้องกันความประพฤติชั่วเลวทราม เช่นห้ามพูดปด พูดส่อเสียด ห้ามเสพสุรา เป็นต้น

๕. ทรงวางไว้เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย เช่นห้ามแอบฟังความ

๖. ทรงวางไว้เพื่อป้องกันความชุกชอน เช่นห้ามเล่นจี้กัน ห้ามเล่นน้ำ ห้ามช้อนของ ๆ กัน เพื่อล้อเล่น

๗. ทรงวางไว้เพื่อรักษาความนิยม เช่นห้ามขุดดิน ห้ามตัดต้นไม้

๘. ทรงวางไว้เพื่อให้ตรงตามธรรมเนียมของนักบวช เช่นห้ามฉันอาหารในเวลาวิกาลหรือต้องได้รับประเคนเสียก่อน^{๓๖}

เพียงเท่านี้ก็พอเป็นหลักให้ผู้ตั้งใจปฏิบัติกำหนดได้เอง ไม่ทำตนเป็นผู้หละหลวม ศึกษาและปฏิบัติได้สะอาดหมดจดบริบูรณ์ย่อมเป็นการประเสริฐที่สุดตรงความมุ่งหมายของการห้ามในวินัย คำว่า วินัย แปลว่านำไปหมดไม่มีเหลือ นำไปอย่างวิเศษ นำทำให้พินาศหมายเอานำความชั่ว โดยใจความว่าสิกขาบทเป็นเครื่องนำความชั่วทางกายและวาจาออกเสียหรือหมายถึงการนำกิเลสออกเสียได้หมด

^{๓๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ตามรอยพระอรหันต์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๗ - ๑๘๑.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข เล่ม ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

จตุสิ้นเชิง^{๓๗} ยังมีลักษณะบทในพระสูตรอันมีแนวทางที่จะกำหนดเป็นหลักปฏิบัติได้อีกดังความปรากฏในสามัญญผลสูตรคือ

พระผู้มีพระภาคตรัสแสดงผลแห่งความเป็นสมณะแก่พระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตรซึ่งตรัสถึง คหบดี บุตรคหบดีหรืออนุชนในตระกูลใดได้สดับธรรมแล้วมีศรัทธาออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วสำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยมารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบท ประกอบด้วยกายกรรมและวจีกรรมอันเป็นกุศล มีอาชีวะบริสุทธิ์ สมบูรณ์ด้วยศีล คุ้มครองทวารในอินทรียทั้งหลาย สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะและเป็นผู้สิ้นโทษ^{๓๘}

การสมบูรณ์ด้วยศีลนั้นหมายถึงการประพฤติตามศีล ๓ ประการ คือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล จูฬศีล คือการเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ เว้นขาดจากการลักสิ่งของรับเอาแต่ของที่เขาให้ไม่เป็นขโมยเป็นคนสะอาด ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน ไม่พูดเท็จพูดแต่คำสัตย์ เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก เว้นจากคำส่อเสียดพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี เว้นขาดจากคำหยาบพูดแต่คำไม่มีโทษไพเราะน่ารักจับใจ เว้นขาดจากพูดเพ้อเจ้อ พูดถูกเวลา พูดอิงธรรม อิงวินัยประกอบด้วยประโยชน์ เว้นการทำลายพืชคามและภุตคาม เว้นการฉันทอาหารในตอนกลางคืน การดูขบถร้องประโคม การนั่งนอนบนเสนาสนะที่ไม่สมควร เว้นการรับของไม่ควรรับเช่น เงินทอง ทาสชายทาสหญิง สัตว์พาหนะที่นาที่สวน เว้นจากการเป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร เว้นจากการซื้อขาย การโกงด้วยตาชั่งด้วยของปลอม การล่อลวงการฉ้อโกงและการทำร้ายมีการฆ่า การตีซึ่งวิงวราวทั้งหมดนี้คือ จูฬศีล^{๓๙}

ในมัชฌิมศีล คือเว้นขาดจากการพรากรพืชคามและภุตคาม เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญ บางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังพรากรพืชคามและภุตคามเหล่านี้ คือพืชที่เกิดจากเหง้า เกิดจากลำต้น เกิดจากยอดเป็นต้น เว้นจากการบริโภคของที่สะสมไว้ คือสะสมข้าว สะสมน้ำ สะสมผ้า ไม่ดูการเล่นอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศล คือการฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การเล่นตีกลอง การแข่งชนม้าชนโค การชกมวย เว้นจากการชวนชวยในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาทมีเล่นหมากลูกหมากเก็บ เล่นหกคะเมน ไม่ใช่ที่นอนอันสูงใหญ่และใช้เครื่องปูลาดอันวิจิตร ไม่ชวนชวยในการประดับตกแต่งร่างกายประพินผิวผัดหน้า ใช้ร่ม ใช้รองเท้าที่มีความวิจิตร เว้นขาดจากการคุยด้วยเตร็จฉานกถาเรื่องข้าว เรื่องน้ำต่าง ๆ เรื่องความเจริญและความเสื่อม ไม่พูดทู่มถึงแก่งแย่งเรื่องลัทธิความเห็นว่าคุณปฏิบัติผิดผมปฏิบัติถูก ทั้งหมดนี้คือ มัชฌิมศีล^{๔๐}

ในมหาศีล คือไม่ทำการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเตร็จฉานวิชาล้วน ได้แก่เป็นหมอทำนาย อวัยวะทำนายโชคกลาง ทำนายฝัน เป็นหมอทำพิธี วิชาทำเสน่ห์เวทมนต์ไสยเป็นหมอทำนายลักษณะ

^{๓๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๗ - ๑๘๑.

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๓/๖๕.

^{๓๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕ - ๖๗.

^{๔๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๕ - ๒๐๔/๖๗ - ๖๙.

ของศีลตรา ลักษณะดาบ หมอทำนายลักษณะทาสหญิงทาสชาย ทำนายลักษณะเด็กหญิงเด็กชาย ทำนายลักษณะสัตว์เลี้ยงมีช้าง ม้า โค กระบือ หมอดูฤกษ์ยกทัพทำสงคราม หมอพยากรณ์ว่าจักมี จันทรคราส สุริยคราสหรือดาวนักษัตรโคจรถูกทางจักมีผลอย่างนี้ โคจรผิดทางจักมีผลอย่างนี้ เป็นหมอ พยากรณ์ว่าฝนจะดีฝนจะแล้ง จะมีความสงบเย็นจะมีภัยจะมีโรค ให้ฤกษ์อ่าวาหรงคล วิวาหรงคล หมอบวงสรวงดวงอาทิตย์ บวงสรวงท้าวมหาพรหม ทำพิธีบนบาน ทำพิธีแก้บน รดน้ำมนตร์ หมอ ประกอบยาถ่าย ยาหยอดตา การให้สมุนไพรมะยาทั้งหมดนี้คือ มหาศีล^{๔๑}

สรุปปาติโมกข์สังวรศีล หมายถึงความเป็นผู้สำรวมด้วยความสังวร คือปาติโมกข์ ถึง พร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติมองเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ใน ลีลาขบถทั้งหลายและหมายถึงธรรมเป็นเครื่องพ้นจากกองกิเลสของสัตว์โลก ซึ่งมีข้อปฏิบัติในจุฬศีล มัชฌิมศีลและมหาศีล เพื่อความเป็นผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยศีล เพราะมีกายสมาจาร วจีสมาจาร และมโนสมาจารที่บริสุทธิ์

๒.๓.๒ อินทริยสังวรศีล

อินทริย์แปลว่าวัตถุที่เป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่ เป็นจอม เป็นอิสระ เฉพาะในที่นี้ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อายุตนะเหล่านี้ส่วนหนึ่ง ๆ ล้วนเป็นอิสระเต็มทีแผนกหนึ่งคือ ในการเห็นรูป ย่อมสิทธิ์ขาดอยู่ที่ตา การฟังเสียงสิทธิ์ขาดอยู่ที่หู การได้กลิ่นสิทธิ์ขาดอยู่ที่จมูก การลิ้มรสสิทธิ์ขาดอยู่ที่ลิ้น เป็นต้น จะเกิดผลดีหรือความฉิบหายร้ายแรงขึ้นในแผนกนี้ก็เพราะด้วยการกระทำของอวัยวะอันนี้ ในที่นี้ประสงค์เอาอวัยวะที่ได้ชื่อนั้น ๆ พร้อมทั้งประสาทและวิญญาณอันมีหน้าที่ประจำอยู่กับ อายุตนะนั้น ๆ ตาหมายเอาอวัยวะที่เรียกว่าลูกตาพร้อมด้วยประสาทอันเป็นสายส่งข่าวติดต่อกับ สมองและทั้งจักขุวิญญาณอันแล่นไปมาตามสายนั้นด้วย ใจในที่นี้ได้แก่ สมองส่วนที่คิดนึกได้ ที่อาจ ประชุมเรื่องราวขึ้นได้เอง แล้วอินทียินร้ายได้โดยไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้นในขณะนั้นเลย^{๔๒}

ในสามัญญผลแสดงอินทริยสังวรไว้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่รวบถือไม่ แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมในจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศล ธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ฟังเสียงด้วยหูแล้วไม่รวบถือไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความ สำรวมในจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัส ครอบงำได้ ตมกลิ่นด้วยจมูกแล้วไม่รวบถือไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมในจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่ สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้วไม่ รวบถือไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมในจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูก บาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ถูกต้องโณภูมิจึงด้วยกายแล้วไม่รวบถือไม่แยก ถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวมในจักขุทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ รู้ธรรมารมณด้วยใจแล้วไม่รวบถือไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความ

^{๔๑} ที.สี. (ไทย) ๘/๒๐๕ - ๒๑๑/๖๘ - ๗๒.

^{๔๒} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒๒.

สำรวจในจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวจแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้^{๔๓} คำว่า ไม่รวบถือ คือเมื่อเห็นรูปแล้วไม่พิจารณาลงไปในรายละเอียด เช่น มองว่ารูปนั้นสวยรูปนี้ไม่สวย คำว่า ไม่แยกถือ คือไม่พิจารณาแยกเป็นส่วน ๆ เช่น ตาสวย จมูกไม่สวย เป็นต้น

ในวิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า เมื่อเห็นรูปด้วยจักขุแล้วไม่ยึดถือซึ่งนิमित ไม่ยึดถือซึ่งอนุพยัญชนะ อุกุศลบาปธรรมทั้งหลาย คืออภิชฌาและโทมนัสย่อมไหลไปสู่ภิกษุผู้ไม่สำรวจนั้น การเห็นรูป คือเห็นด้วยจักขุวิญญาณอันสามารถเห็นรูปได้ เมื่อเห็นรูปแล้วไม่ยึดถือซึ่งนิมิตว่าเป็นหญิงเป็นชายหรือนิมิตอันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสมีนิमितสวยงาม เป็นต้น ไม่ยึดถือซึ่งอนุพยัญชนะ คือไม่ยึดถือซึ่งอาการอันต่างด้วยว่าเป็นมือ เป็นเท้า การยิ้ม การหัวเราะ การพูดและการเสียวแล เป็นต้น^{๔๔}

พุทธทาสภิกขุได้อธิบายการสำรวจอินทรีย์ไว้ว่า การไม่ถือโดยนิमितและอนุพยัญชนะ เช่น เมื่อเห็นรูปก็ให้มีสติควบคุมตนเพ่งมองไปในทางให้เห็นเป็นของว่างประกอบด้วยธาตุ เป็นปฏิภาณให้มองอย่างลึกซึ้งถึงความไม่เที่ยงแปรปรวนความทุกข์ทรมานความไม่มีแก่นสารซึ่งซ่อนอยู่ในรูปนั้น ให้เห็นสักว่ารูป ไม่ทำในใจว่ามนุษย์หญิงหรือชายนี้เรียกว่าไม่ยึดถือโดยนิमित ไม่เพ่งส่วนต่าง ๆ ว่าตา หู จมูก แก้ม มือ เท้างามไม่งามเป็นต้นนี้เรียกว่าไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ถ้าจะต้องคบหาสมาคมติดต่อกับรูปนั้น ๆ พึงทำตามหน้าที่ของมนุษย์ทั่วไปคุณใจให้กำหนดอยู่แต่ธรรหรือหน้าที่ไม่ให้เลยไปยึดถือเอานิमितหรืออนุพยัญชนะทั้งฝ่ายที่ทำให้เกิดราคะและฝ่ายที่ทำให้เกิดโทสะทำได้เช่นนี้ชื่อว่า เป็นผู้สำรวจตาได้เป็นอย่างดี

เมื่อได้ฟังเสียงอันยั่วชวนหรือยั่วโทสะก็ไม่ถือโดยนิมิตว่าเสียงหญิงเสียงชาย ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ คือไม่ทำการกำหนดเป็นเสียงโกรธ เสียงรักเสียงชมหรือเสียงเสียดสี มีความรู้สึกเพียงว่าเสียงดังขึ้น เสียงนั้นดังอยู่ เสียงนั้นเจียบไปเช่นนี้ชื่อว่าสำรวจอินทรีย์ คือหูไว้ได้

เมื่อได้ดมกลิ่น ไม่ถือโดยนิมิตว่า กลิ่นหอมเหม็น ฉุน กลิ่นเน่าและไม่ยึดถือโดยอนุพยัญชนะ คือคิดสืบไปว่ากลิ่นผู้ชายกลิ่นผู้หญิงกลิ่นน้ำอบกลิ่นน้ำหอม แต่จะเพ่งในใจถึงที่เกิดความยั่วชวนความน่าเกลียดของกลิ่นนั้น ๆ และวางเฉยได้เพราะเห็นความไม่ใช่ตัวตนอันจะพึงยึดถือเรียกว่าผู้สำรวจจมูกไว้ได้

เมื่อได้ลิ้มรส ไม่ถือว่ารสของคาวของหวานเปรี้ยวเค็มขม ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะว่ารสพริกสรสเกลือรสน้ำตาลรสกลมกล่อมรสขืดเพราะสิ่งนั้นมากไปสิ่งนี้น้อยไป เป็นผู้สำคัญแต่เพียงว่ารสแล้วบริโภคนั้นเพียงแก่ประมาณ เพียงเพื่อยังอัตภาพให้เป็นไปได้ ไม่มีความพอใจหรือขุ่นใจแต่ประการใดเลย เมื่อได้รับสัมผัสทางกาย ไม่ถือโดยนิมิตว่าสัมผัสที่อ่อนแข็งนุ่มนวล ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะว่าเป็นสัมผัสของหญิงของชายของฟูก กำหนดเพียงว่ากระทบสัมผัสนั้นไม่ซาบซ่านและพอใจหรือร่าร้อนไม่พอใจ

เมื่อธรรมารมณ์เกิดกับใจ ไม่ถือโดยนิมิต คือไม่ทำความรู้สึกว่าเป็นเรื่องโศกเรื่องรักเรื่องเพลิดเพลีนเรื่องน่ากลัว ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะว่าเกิดเป็นผู้นี้ผู้นั้นสิ่งนี้สิ่งนั้นตอนนั้นดีไม่ดี แต่พิจารณาให้เห็นความกลับกลอกแปรปรวนเป็นธรรมดาของสุข ทุกข์นั้น ๆ นี่เป็นการชนะธรรมารมณ์

^{๔๓} ที.สี. (ไทย) ๘/๒๑๓/๗๒.

^{๔๔} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๑.

พึงทำด้วยความสงบหนักแน่นเยือกเย็นและมีสติสมบูรณ์นี้เป็นลักษณะของผู้สำรวมอินทรีย์^{๔๕}

ในอินทริยภาวนาสูตฺร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับอุตตรมาณพลูกศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ที่เข้าไปเฝ้าว่า ปาราสิริยพราหมณ์มีการสอนเจริญอินทรีย์ไว้อย่างไรหรือไม่ มาณพตอบว่าได้มีการแสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกไว้ว่า สาวกของเราอย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหูเป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่าถ้าเป็นเช่นนั้นสาวกผู้ทำตามก็จะเป็นคนตาบอดเป็นคนหูหนวก เพราะคนที่ตาบอดย่อมไม่เห็นรูปทางตา คนที่หูหนวกย่อมไม่ได้ยินเสียงทางหู แล้วตรัสแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยเป็นอย่างไร คือเมื่อเห็นรูปทางตาแล้วจึงเกิดความชอบใจความไม่ชอบใจและเกิดทั้งความชอบใจไม่ชอบใจ พึงรู้ชัดในอารมณ์นั้นอันถูกปัจจัยปรุงแต่งเป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียดประณีต คืออุเบกขา อารมณ์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้นจักดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่นเปรียบเหมือนบุรุษมีตาดีกระพริบตาฉับนั้น^{๔๖}

การสำรวมอินทรีย์มีปรากฏในสักกปัญหาสูตรว่า ท้าวสักกะจอมเทพได้ทูลถามถึงการสำรวมอินทรีย์ว่าจะปฏิบัติอย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อเพียงว่า รูปที่พึงรู้แจ้งทางตามี ๒ อย่าง คือรูปที่ควรเสพและรูปที่ไม่ควรเสพ เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ๒ อย่าง คือเสียงที่ควรเสพและเสียงที่ไม่ควรเสพ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ๒ อย่าง คือกลิ่นที่ควรเสพและกลิ่นที่ไม่ควรเสพ รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ๒ อย่าง คือรสที่ควรเสพและรสที่ไม่ควรเสพ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ๒ อย่าง คือโผฏฐัพพะที่ควรเสพและโผฏฐัพพะที่ไม่ควรเสพ และธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจ ๒ อย่าง คือธรรมารมณ์ที่ควรเสพและธรรมารมณ์ที่ไม่ควรเสพ ท้าวสักกะได้ทูลตอบโดยพิสดารอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลเสพรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาเช่นใด อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้นกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลงเช่นนี้เป็นรูปที่ไม่ควรเสพ ถ้าเสพรูปนั้นแล้วอกุศลธรรมเสื่อมกุศลธรรมทั้งหลายยิ่งเจริญ รูปเช่นนี้เป็นรูปที่ควรเสพ ในประการอื่น ๆ มีเสียงเป็นต้น มีอธิบายพิสดารอย่างนี้เช่นกันกับรูป^{๔๗}

ยังมีข้อที่แสดงให้เห็นโทษของการไม่สำรวมอินทรีย์ว่า ขณะที่บุคคลไม่สำรวมอินทรีย์ขณะนั้นบาปอกุศลจะไหลเข้ามาถึง ๕ ประการ คือทุสสีย์ ความเป็นผู้ทู่ศีลได้แก่การประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา มีขาสัตว์เป็นต้น มุจฺจสจฺจ ความเป็นผู้มีสติอันหลงลืมเผลอตัวเป็นเหตุให้ทำความชั่วได้ง่าย อนุญาน ความไม่รู้ ขาดปัญญาพิจารณาเหตุผล ไม่แลเหลียวถึงโทษอันจะเกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่น อุกฺขนติ ความไม่อดทน ไม่มีการยับยั้งทำหุนหันพลันแล่น ขาดความระมัดระวัง โกสฺสุช กิจจคร้านการทำความดี ไม่ว่าจะรักษาศีล พังธรรมหรือปฏิบัติกรรมฐาน^{๔๘}

การคุ้มครองอินทรีย์ที่ดีนั้น พึงศึกษาข้อปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้จากพระอริยสาวกซึ่งพระมหากัจจายนเถระ ได้แสดงไว้ว่า ผู้เป็นปราชญ์นั้นมีต้ายังดีก็จงทำเป็นเหมือนคนตาบอด หูยัง

^{๔๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๓ - ๒๓๕.

^{๔๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓/๕๐๔.

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๕/๒๙๑.

^{๔๘} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวงค์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐๗.

ดีก็จงทำเป็นเหมือนหนวก ถึงมีปัญญาดีก็จงทำเป็นเหมือนคนใบ้ ยังมีกำลังแข็งแรงก็จงเป็นเหมือนคน
สิ้นแรง ครั้นเรื่องราวอันเป็นประโยชน์เกิดขึ้นแล้ว ถึงจะนอนในเวลาใกล้จะตายก็ทำประโยชน์ให้
เกิดขึ้นได้ พระสิริมิตตเถระกล่าวว่า ภิกษุใดไม่มักโกรธ ผูกโกรธ ไม่มีมารยาไม่ส่อเสียด มีศีลงาม
คุ้มครองทวารไว้ได้ทุกเมื่อ ละไปแล้วยอมไม่เศร้าโศก^{๔๙} พระพรหมาลีเถระกล่าวว่า อินทรีย์ของใคร
ถึงความสงบเหมือนม้าที่นายสารถ์ฝึกดีแล้ว แม้เทวดาทั้งหลายก็ชื่นชมต่อผู้นั้นซึ่งละมานะได้แล้ว ไม่มี
อาสวะเป็นผู้คงที่^{๕๐}

การฝึกฝนตัวเองเกี่ยวกับการสำรวมอินทรีย์นั้น การฝึกไม่ใช่เพียงแต่สำรวมต่อเมื่อ
กระทบกับอารมณ์โดยเฉพาะหน้าอย่างเดียวนั้น ควรฝึกอบรมในการหลบเลี่ยงไม่ให้พบอารมณ์ชั่วร้ายนั้น ๆ
ด้วย ถ้าเห็นว่าควรหลบและถ้าเมื่อได้กระทบเสียแล้วต้องเอาชนะให้ได้เสมอไป ที่เรียกว่าหลบนั้นยึด
หลักที่ตรัสสอนการปฏิบัติต่อสตรีที่พระอานนท์ว่า การไม่พบเห็นหรือไม่ดูเป็นการดี ถ้าจำเป็นต้องดู
ก็อย่าพูดด้วย ถ้าจะต้องพูดด้วยให้คุมสติล่วงหน้าไว้ การเข้าหน้ากับอารมณ์ร้ายทั้งที่อาจหลบได้นั้น
เป็นการประมาทและเสี่ยงอันตรายโดยไร้ประโยชน์สำหรับผู้ที่กำลังปฏิบัติอยู่ จิตเป็นธรรมชาติที่กลับ
กลองง่ายจึงไม่ควรปล่อยให้มันเป็นโอกาสบ่อย ๆ ควรป้องกันไว้ก่อนดีกว่าการแก้ภายหลังซึ่งมักจะแก้ไม่
ทันหรือเป็นการสายไปเสียแล้ว ควรยึดพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความ
ไม่ตาย เฉพาะบรรพชิตใช้การลงโทษทรมานใจอย่างตรงไปตรงมา เช่น ในขณะที่เมื่อรู้สึกว่าการนี้
อร่อยก็เอาน้ำเจือเสีย รู้สึกโกรธขุ่นใจอดทนให้ขุ่นกักจนความโกรธลดลง เมื่อรู้สึกขี้เกียจก็ทำมัน
เรื่อยไปจนหายขี้เกียจเหล่านี้ แม้จะทำได้โดยยากแต่ก็ได้ผลดีเกินคาดหมาย ในที่สุดก็จะกลายเป็นผู้
ไม่หวั่นไหวเหมือนศิลาแห่งที่บได้จริง ๆ^{๕๑}

สรุปอินทรีย์แปลว่า ความเป็นใหญ่หรือความเป็นอิสระของแต่ละส่วน ได้แก่ ตา หู จมูก
ลิ้น กายและใจ อินทรีย์สังวรศีลคือ การสำรวมตา ในขณะที่เห็นรูปทางตาแล้วจะเกิดความชอบใจความ
ไม่ชอบใจและเกิดทั้งความชอบใจไม่ชอบใจ พึงรู้ชัดในอารมณ์นั้นตามเป็นจริง ไม่ปล่อยจิตให้ไหลไป
ตามอารมณ์นั้น ถ้าไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมคือ อภิขิมาและโทมนัสเข้าครอบงำ
นำไปสู่ความเกิดทุกข์ เมื่อสำรวมดีแล้วย่อมไม่เศร้าโศกและละอาสวะได้

๒.๓.๓ อาชีวปาริสุทธิศีล

คำว่า อาชีวะ หมายถึงการดำรงชีวิตให้เป็นอยู่ ปาริสุทธิ หมายถึงการชำระอย่างหมดจด
ศีลหมายถึงภาวะแห่งความเป็นอยู่อย่างสงบ จึงได้ความว่า ความชำระสะสางการดำรงชีวิตของตนให้
เป็นอยู่ได้อย่างสะอาดหมดจด^{๕๒} ศีลอันเกิดจากเลี้ยงชีวิตให้บริสุทธิ์เช่น การเที่ยวบิณฑบาตรับอาหาร

^{๔๙} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๐๑/๔๒๕.

^{๕๐} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๐๕/๓๖๙.

^{๕๑} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ตามรอยพระอรหันต์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๓ - ๒๓๕.

^{๕๒} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ตามรอยพระอรหันต์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗๐.

ที่เขาใส่บาตรมาบริโภคหรือบริโภคอาหารที่เป็นอดิเรกตามที่เขานำมาถวายแก่สงฆ์แล้วแบ่งกันโดยที่ไม่ไปเที่ยวขอเขา หรือการไม่แสวงหาในสิ่งที่ผิดสมณวิสัยต่าง ๆ เรียกว่า อาชีวะปาริสุทธิศีล^{๕๓}

ในวิสุทธิมรรคมีอธิบายอาชีวะปาริสุทธิศีลไว้ว่าได้แก่ การเว้นจากมิถุนาอาชีพนันใด ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งการล่วงละเมิดในสิกขาบท ๖ ประการที่ทรงบัญญัติไว้เพราะมีอาชีวะเป็นเหตุและด้วยอำนาจแห่งบาปธรรมมี การหลอกลวง การพูดเลาะเล็ม การทำนิมิต การด่าแข่งและการแสวงหาลาภด้วยลาภเป็นต้น สิกขาบท ๖ ประการ ที่ภิกษุล่วงละเมิด เพราะมีอาชีวะเป็นเหตุมีอาชีวะเป็นตัวการคือ

๑. ต้องอาบัติปาราชิก เพราะภิกษุผู้มีความปรารถนาลาภด้วยความอยากเข้าครอบงำแล้ว พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมคือธรรมอันยิ่งของมนุษย์ที่ไม่มีในตนจริง

๒. ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เป็นภิกษุแล้วทำการติดต่อเป็นพ่อสื่อเจรจาให้ชายหญิงได้เป็นผิวเมียกัน

๓. ต้องอาบัติถุลลัจจัย ด้วยภิกษุพูดอวดอ้างถึงความเป็นพระอรหันต์ของภิกษุที่อยู่ในวัดนั้น เพื่อมุ่งลาภอันจักเกิดขึ้นเมื่อทายกเข้าใจ

๔. ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะภิกษุไม่ได้เจ็บป่วยเป็นไข้แล้วขอโภชนะอันประณีตในทายกเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉัน

๕. ต้องปาฏิเทสนียะ เพราะภิกษุไม่ได้เจ็บป่วยเป็นไข้แล้วขอโภชนะอันประณีตในทายกเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉัน

๖. ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะภิกษุไม่ได้เจ็บป่วยเป็นไข้แล้วขอแกงหรือข้าวสุกในทายกเพื่อประโยชน์แก่ตนมาฉัน

ด้วยอำนาจแห่งบาปธรรม มีอธิบายว่า การหลอกลวงได้แก่ การสยิวหน้า การพูดกระซิบ ภาวะที่วางท่าหลอกลวง การพูดเลาะเล็มได้แก่ การพูดหัก การพูดยกยอพูดเอาใจ การทำนิมิตได้แก่ การพูดเป็นนัย การพูดเลียบเคียง การด่าแข่งได้แก่ การพูดกดเขาให้เป็นคนเลว การพูดตีเนียนให้ร้าย การพูดนินทาลับหลัง การแสวงหาลาภด้วยลาภ ได้แก่การนำของที่ได้แล้วจากตระกูลนี้บ้านนี้ไปให้ที่ตระกูลโน้นบ้านโน้น หรือนำของที่ได้แล้วจากตระกูลโน้นบ้านโน้นมาให้แก่ตระกูลนี้บ้านนี้ บาปธรรมทั้งหมดนี้ภิกษุประพฤติเพราะมีความปรารถนาลาภสักการะและชื่อเสียงเป็นเหตุจึงยอมเลี้ยวชีพในทางที่ผิด^{๕๔}

วคิน อินทสระ ได้อธิบายในเรื่องนี้ไว้ว่า ผู้ต้องการให้อาชีวะปาริสุทธิต้องเว้นความประพฤติหลอกลวงชนิดต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องอาชีวะ เช่น การอวดอุตตริมนุสสธรรมอันไม่มีในตน การพูดเคาะพูดเลียบเคียง แกล้งทำเป็นเคร่ง ต่อลาภด้วยลาภ พูดให้ทายกเจ็บใจเพื่อจะได้ข่มเหงได้ การได้ปัจจัยมาโดยอาการหลอกลวงอย่างนี้ถือว่าเป็นอาชีวะวิบัติสำหรับภิกษุ อาชีวะของเธอไม่บริสุทธิ์ ปัจจัยที่ได้มาโดยบริสุทธิ์นั้น ท่านแสดงไว้ ๓ ทางคือ

^{๕๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมภาณ พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๐.

^{๕๔} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔ - ๓๖.

๑. ได้มาโดยการบิดเบือนบิดเบือนว่าเป็นปัจจัยที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง
๒. ได้มาโดยที่หายกล่อมใสในคุณธรรมของภิกษุอย่างใดอย่างหนึ่ง
๓. ได้มาโดยมีผู้ล่อมใสในพระธรรมเทศนา^{๕๕}

การปฏิบัติในอาชีวปาริสุทธิศีลนั้น มีภาวคิดว่าความรักในศีล พึงสละทรัพย์สมบัติเพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละทั้งทรัพย์สมบัติ อวัยวะและ สละชีวิตเพื่อรักษาธรรม ซึ่งจะเห็นได้ในปฏิปทาของพระสารีบุตรที่ปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้

สมัยหนึ่งท่านพระสารีบุตรอาพาธด้วยโรคลมในท้อง เกิดทุกขเวทนาอย่างหนัก พระมหาโมคคัลลานะทราบเรื่องนี้แล้วถามท่านว่าเมื่อคราวก่อน ๆ เมื่อท่านเป็นโรคอย่างนี้ท่านเคยหายด้วยยาอะไร พระสารีบุตรตอบว่า เมื่อท่านเป็นคฤหัสถ์มารดาเคยทำข้าวปายาสเจื่อน้ำนมล้วน ๆ ถวายและเมื่อบริโภคนั้นก็หายทุกครั้ง พระมหาโมคคัลลานะจึงกล่าวกับท่านว่า พຽຽນนี้ท่านจะได้ข้าวปายาสอย่างนั้นถ้าไม่ได้ด้วยบุญของกรรมก็คงได้ด้วยบุญของท่าน ตามตำนานเล่าว่าเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ ณ ต้นไม้ไผ่ยืนการสนทนาของพระเถระทั้งสอง จึงรีบไปสูบ้านอุปฐากของพระสารีบุตรแล้วเข้าสิงบุตรของอุปฐากนั้นบอกความว่า ถ้าท่านไม่ทำข้าวปายาสเจื่อน้ำนมถวายพระสารีบุตรในวันพຽຽນนี้แล้ว เราจะไม่ยอมปล่อยบุตรของท่าน อุปฐากกล่าวว่าถึงท่านไม่สั่ง พวกเราก็ทำถวายท่านเป็นประจำอยู่แล้วแต่เอาเถอะพຽຽນนี้เราจะทำชื้อปายาสถวายท่านตามที่ท่านสั่งเทวดาจึงปล่อยบุตรของเขา

รุ่งขึ้นพระมหาโมคคัลลานะไปบิดเบือนบิดเบือนได้ชื้อปายาสมาสมประสงค์ นำมาถวายพระสารีบุตร ท่านเห็นชื้อปายาสน้ำนมเหลือเกิน ในขณะที่กำลังจะฉัน จุกคิดขึ้นมาได้ว่า ชื้อปายาสนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรหนอ เมื่อทราบชื้อปายาสเกิดขึ้นโดยวิธีใดแล้ว ท่านจึงกล่าวกับท่านพระมหาโมคคัลลานะว่าจงทเสียดิถิต ผมไม่ฉันชื้อปายาสที่ได้มาโดยวิธีอย่างนี้ ท่านมหาโมคคัลลานะก็ดีเหลือเกินมิได้ทษนตนว่าพระสารีบุตรถูกท่านเลย ท่านเทชื้อปายาสทั้งทันที มิใช่เพราะถูกข่มเหงแต่ทำด้วยเชื่อฟัง พระสารีบุตรกล่าวว่า หากเราจะพึงฉันชื้อปายาสที่ได้มาด้วยลักษณะอย่างนี้ บัณชิตทั้งหลายก็จะพึงตีเตียนอาชิวะของเราได้ ถึงแม้ว่าไส้ของเราจะไหลออกมาเรี่ยราดอยู่ภายนอกก็ตามที่ เราจะไม่ยอมทำลายศีลเกี่ยวกับอาชิวะของเราเลย ยอมสละชีวิตดีกว่า เราชอบใจจิตใจของเราเหลือเกิน เรารดเว้นอนเสนา คือการแสวงหาในทางมิชอบเสียได้ ทำไมเราจะต้องทำอนเสนาซึ่งพระพุทเจ้าทรงรังเกียจ ปรากฏว่าโรคในท้องของท่านหายเหมือนปลิดทิ้งและตั้งแต่นั้นมาจนถึง ๔๕ ปี โรคในท้องแบบนี้ไม่เคยเกิดขึ้นแก่ท่านอีกเลย นี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ของพระมหาเถระ^{๕๖}

สรุพอาชีวปาริสุทธิศีลได้แก่ การดำรงชีพของตนให้เป็นอยู่ได้อย่างสะอาดหมดจด โดยเว้นจากอนเสนา คือการแสวงหาในทางที่ไม่ชอบผิดธรรมเนียมผิดวินัย ปัจจัยเครื่องอาศัยที่ได้มาโดยบริสุทธิ์ได้แก่ การบิดเบือนหรือหายกล่อมใสในคุณธรรมของตนหรือมีผู้ล่อมใสในพระธรรมเทศนาที่ให้โอวาทสั่งสอน เมื่อจิตระลึกรู้ถึงศีลคืออาชิวะที่บริสุทธิ์ดีแล้ว จิตย่อมเกิดความผ่องใสควรแก่การปฏิบัติในคุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

^{๕๕} วคิน อินทสระ, สารสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมธไตรย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙ - ๓๐.

^{๕๖} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙ - ๖๐.

๒.๓.๔ ปัจจัยสันนิสสิตศีล

การบริโภคปัจจัย ๔ อันบริสุทธิ์ ด้วยการพิจารณาโดยแยกกายเรียกว่าปัจจัยสันนิสสิตศีล หมายถึงการพิจารณาปัจจัย ๔ คือ จีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะและยาแก้ไข้ ในการพิจารณาปัจจัย ๔ นั้น คือการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคใช้สอยหรือพิจารณาในขณะที่ใช้สอยอยู่หรือเมื่อบริโภคใช้สอยไปแล้วจึงพิจารณาในภายหลัง หลักในการพิจารณาในขณะที่บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ คือ

๑. เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพจีวร เพียงเพื่อบำบัดความหนาว บำบัดร้อน บำบัดสัมผัสเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลายและเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอาย

๒. เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพบิณฑบาต ไม่เพื่อเล่น ไม่เพื่อมัวเมา ไม่เพื่อสดใส ไม่เพื่อเปล่งปลั่ง เพียงเพื่อให้กายตั้งอยู่ เพื่อให้ชีวิตเป็นไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่าจักรงับเวทนาเก่าเสียได้ไม่ให้เกิดใหม่เกิดขึ้น เราจักไม่มีโทษ จักอยู่ผาสุก

๓. เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพเสนาสนะ เพียงเพื่อบำบัดความหนาว บำบัดร้อน บำบัดสัมผัสเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เพื่อบรรเทาอันตรายแต่ฤดูและพอใจในการหลีกเร้น

๔. เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสพคิลานเภสัชสำหรับแก้ไข้ เพียงเพื่อบำบัดเวทนาอันเกิดแต่อาพาธต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วและเพื่อความเป็นผู้ไม่ลำบาก

หรือเมื่อบริโภคใช้สอยแล้วจึงพิจารณาในภายหลัง โดยพิจารณาว่า จีวรใดอันเราไม่ได้พิจารณาแล้ว บริโภคแล้วในวันนี้ จีวรนั้นเราบริโภคแล้วเพียงเพื่อบำบัดความหนาว เพียงเพื่อบำบัดความร้อน สัมผัสเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลายและเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอายเป็นต้น^{๕๗}

เฉพาะในข้ออาหาร ในคณกโมคคัลลานสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสถึงความเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหารคือ พึงพิจารณาโดยแยกกายแล้วฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียนเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า เราจักกำจัดเวทนาเก่าและจักไม่ให้เกิดใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกายความไม่มีโทษและการอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา^{๕๘}

ในเถรคาถา พระปาราปริยเถระได้แสดงการเสพปัจจัย ๔ ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายในแต่ก่อนสันโดษด้วยปัจจัย ได้นุ่งห่มผ้าเป็นปริณทลเพียงเพื่อจะป้องกันความหนาวความร้อนและลม ปกปิดอวัยวะที่จะให้เกิดความละอายเท่านั้น ได้ขบฉันอาหารประณีตหรือเศร้าหมองก็ตาม น้อยมากก็ตาม เพียงเพื่ออรรถภาพให้เป็นที่ไปไม่ได้ ไม่ติดไม่พัวพัน ไม่ได้ชวนชวยจนเกินไปในยาแก้ไข้ ซึ่งเป็นบริวารเครื่องรักษาชีวิต เหมือนชวนชวยในความสิ้นอาสวะ^{๕๙}

คำว่าพิจารณาหมายถึง พิจารณาโดยความเป็นธาตุเป็นของปฏิกุศล โดยเพียงเป็นของ

^{๕๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๒๐.

^{๕๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๘๐.

^{๕๙} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๒๒/๔๙๑.

อาศัย มิใช่เพื่อความสวยงามเพื่อเกิดระคะตันทนา ภิกษุผู้บริโศกปัจจัย ๔ โดยไม่พิจารณายอมเป็นอาบัติ คืออาบัติทุกกฎ แปลว่าไม่ดีไม่งามและการบริโศกของเธอนั้นถือว่าเป็นการบริโศกโดยความเป็นหนี้ไม่เป็นอิสระ ท่านแสดงไว้ ๔ อย่างคือ

๑. เถยยบริโศก แปลว่าบริโศกโดยความเป็นขโมยหรือขโมยเขากิน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าไปขโมยจริง ๆ แต่หมายถึงการบริโศกปัจจัย ๔ ของภิกษุผู้ไม่มีศีลคือไม่เป็นภิกษุแล้วยังปฏิเสธตนว่าเป็นภิกษุ หมายถึงปัจจัยที่ชาวบ้านถวายพระนั้นเขาถวายในฐานะที่ท่านเป็นผู้มีศีล ผู้มีศีลเท่านั้นมีสิทธิ์ที่จะรับปัจจัยจากคฤหัสถ์ภิกษุรูปใดไม่มีศีลขาดจากความเป็นภิกษุแล้วย่อมไม่มีสิทธิ์ที่จะรับปัจจัยเช่นนั้น เมื่อยังขึ้นทำลงไปอยู่ถือว่าเป็นขโมยในความหมายนี้

๒. อธิมบริโศก แปลว่าบริโศกโดยความเป็นหนี้ แต่ไม่ได้หมายความว่า ภิกษุไปกู้หนี้ยืมสินเขาแล้วบริโศกใช้สอยในที่นี้หมายถึงการบริโศกปัจจัยของภิกษุผู้ไม่พิจารณาเสียก่อน บริโศกใช้สอยเหมือนฆราวาส

๓. ทายัชชบริโศก แปลว่าบริโศกโดยความเป็นทายาทหมายถึงการบริโศกปัจจัยของพระอรียบุคคล ๓ ชั้นต้นคือ พระโสดาบัน พระสกทาคามีและพระอนาคามี โดยอธิบายว่าพระอรียบุคคลเหล่านี้เป็นโอรสของพระพุทธเจ้า ปัจจัยทั้งหมดที่ทายกถวายถือว่าเป็นของพระพุทธเจ้า เพราะภิกษุจะบริโศกได้เฉพาะปัจจัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเท่านั้น ที่พระพุทธองค์ทรงห้าม ภิกษุไม่สามารถบริโศกได้ พระอรียบุคคลชื่อว่าบริโศกปัจจัยของพุทธบิดา ท่านเป็นทายาทผู้รับมรดกของบิดาทุกอย่าง แม้ภิกษุผู้ไม่มีศีลและบริโศกปัจจัยด้วยการพิจารณาย่อมถือได้ว่าเป็นทายัชชบริโศกเหมือนกัน พระมหากัสสปเถระ ได้กล่าวภาษิตไว้ว่า ท่านบริโศกปัจจัยโดยความเป็นหนี้อยู่เพียง ๗ วัน ก่อนสำเร็จมรรคผล พอวันที่ ๘ ท่านก็สำเร็จมรรคผลนั้น เป็นการกล่าวโดยการถืออย่างอุกฤษฏ์คือถืออย่างสูงและเคร่งครัดมาก

๔. สามีบริโศก แปลตามตัวว่า บริโศกโดยความเป็นนายท่านหมายถึงการบริโศกของพระอรหันตชีนาสพผู้สิ้นอาสวะเครื่องหมักต้องทิ้งปวงแล้วเป็นอิสระเป็นนายในปัจจัยเป็นไทในการบริโศก เพราะไม่เป็นทาสแห่งตันทนาในการบริโศกนั้น อีกประการหนึ่งท่านรับปัจจัยจากทายกเหล่าใด ทายกเหล่านั้นย่อมได้รับผลบุญอันไพศาลเกินปัจจัยที่ถวาย ผู้ถวายกลับเป็นหนี้บุญคุณของท่านเสียอีก เพื่อความไม่ต้องเป็นหนี้ ภิกษุควรพิจารณาปัจจัยแล้วบริโศกใช้สอย^{๖๐}

ในการบริโศกใช้สอยนั้นโดยเฉพาะภิกษุที่เข้ามาสู่พุทธศาสนาเป็นผู้เห็นภัยของชีวิตอย่างแท้จริง จึงใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างมีสติและยึดตามหลักของธุดงค์วัตรเพื่อมุ่งการขัดเกลากิเลสเท่านั้น ซึ่งพระโพธิญาณเถระ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระเถระฝ่ายปฏิบัติที่ประพฤติเป็นแบบฉบับในหมู่สงฆ์เป็นอย่างดี จะเห็นได้ในระเบียบของวัดหนองป่าพง ในเรื่องของการใช้ผ้าไตรจีวร ซึ่งจะต้องตัด เย็บ ย้อมใช้เองเป็นหลัก การฉันอาหารเพียงมือเดียวและฉันในบาตรเท่านั้น^{๖๑} ข้อวัตร ๒ ประการนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่หลวงพ่อบุญปฏิบัติเป็นแบบอย่างและยืนยันได้ว่า เมื่อปฏิบัติตามหลักปัจจัยสันนิสสิต

^{๖๐} วคิน อินทสระ, **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาพราย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๕.

^{๖๑} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **อุปถัมภ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๕.

ศิลปะที่ดีแล้ว ย่อมมีผลเกื้อหนุนต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง

สรุปปัจจัยสันนิสตีศิลปะ หมายถึงการพิจารณาปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานเภสัช โดยพิจารณาก่อนที่จะบริโภคใช้สอยหรือพิจารณาในขณะที่ใช้สอยอยู่หรือบริโภคใช้สอยแล้วจึงพิจารณาในภายหลัง

๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนปารีสูทธิศิลป์

การแสดงออกถึงความเป็นปกติของกิริยาทางกายและวาจาที่เรียบร้อยนั้น มีได้ด้วยอาศัยศิลปะที่รักษาดีแล้ว ศิลปะนั้นถึงแม้จะมีแสดงไว้แตกต่างกันหลายประเภท มีเจตนาที่แตกต่างกันเป็นอันมาก แต่เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว ความปกติ เป็นลักษณะของศิลปะทั้งหมด เปรียบเหมือนรูปทั้งหลาย ซึ่งมีพื้นฐานรูปร่างที่แตกต่างกัน มีสีที่แตกต่างกันเป็นอันมาก แต่รูปทั้งหมดย่อมมีสภาวะ คือพืงเห็นได้ เป็นลักษณะและศิลปะนั้นยังเป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นในขั้นต่อไป ปารีสูทธิศิลป์นี้มีธรรมที่เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดขึ้นและเกิดความตั้งมั่นอยู่ได้ คือ

๒.๔.๑ เหตุไฉนของปารีสูทธิศิลป์

ธรรมที่เป็นมูลเหตุสำคัญของศิลปะ คือหิริและโอตตปัปะ หิริแปลว่า ความละอายในการที่จะทำบาปทุจริต โอตตปัปะแปลว่า ความเกรงกลัวต่อบาปและกลัวผลของบาปทุจริตนั้น เหมือนคนขยี้แฉงงต่องูพิษและกลัวต่อพิษของงูนั้น หิริและโอตตปัปะจึงเป็นเหตุไฉนของศิลปะ คือเมื่อหิริและโอตตปัปะมีอยู่ศิลปะจึงเกิดขึ้น เมื่อไม่มีหิริและโอตตปัปะ ศิลปะย่อมเกิดขึ้นไม่ได้และตั้งอยู่ไม่ได้^{๖๒} ด้วยเหตุว่าคนที่ไม่มีหิริไม่มีโอตตปัปะแล้วจะไม่ทำอกุศลอะไร ๆ ย่อมไม่มี

๒.๔.๒ อาการปรากฏของปารีสูทธิศิลป์

บุคคลที่มีศิลปะย่อมมีความไม่เดือดร้อน มีความเย็นกายเย็นใจ เปรียบเหมือนบุคคลที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานมาแล้วได้อาบน้ำชำระร่างกายเรียบร้อยแล้ว ได้เข้านั่งพักได้ร่มไม้ใหญ่ที่มีเงาอันร่มเย็นชุ่มชื่นใจฉนั้นใด ความสะอาดกาย ความสะอาดวาจาและความสะอาดใจ จึงเป็นอาการปรากฏของปารีสูทธิศิลป์ ซึ่งปรากฏโดยสภาวะอันสะอาด ย่อมถึงสภาวะอันจะพึงถือเอาได้

๒.๔.๓ การเห็นคุณและโทษของศิลปะ

ความเป็นผู้มีศิลปะสมบูรณ์ย่อมมีได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือด้วยการเห็นโทษแห่งศิลปะวิบัติและด้วยการเห็นคุณแห่งศิลปะสมบัติ การเห็นคุณของศิลปะนั้นมีความปรากฏในอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาตว่า ครั้งนั้นพระอุบาลีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระตถาคตทรงบัญญัติสิกขาบททรงแสดงปาติโมกข์แก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไรหนอ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อุบาลี ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่เหล่าสาวกโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ” คือ (๑) เพื่อ

^{๖๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒ – ๑๓.

ความรับว่าดีแห่งสงฆ์ (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน (๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม (๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย^{๖๓}

การเห็นโทษของศีลนั้น ในวิสุทธิมรรคได้แสดงไว้ว่า บุคคลผู้ศีล ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นเหตุให้เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายไม่พึงพำราสอน เป็นผู้มิทุกขีในเพราะการครหาความเป็นผู้ศีล เป็นผู้มีความร้อนใจในเพราะการสรรเสริญของผู้มีศีล เพราะความเป็นผู้ศีล ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณหม่นหมองเหมือนผ้าเปลือกไม้ เป็นผู้มีสัมผัสหยาบเพราะนอบายทุกข์มาให้แก่คนทั้งหลายผู้ถึงการเอาเยี่ยงอย่างของเขาตลอดกาลนาน เป็นผู้มิคุณค่าน้อยเพราะทำให้ปัจจัยธรรมของเขาไม่มีผลมาก เป็นผู้หวาดสลด เรื่อย ๆ ไป เหมือนคนมีเวรอยู่ทั่วไป เป็นผู้ไม่ควรในอันที่จะบรรลุลหรรณวิเศษเหมือนคนตาบอดไม่ควรในการดูรูปฉะนั้น

การมองเห็นโทษในศีลวิบัติ ด้วยการพิจารณา คือ ความสุขของผู้มีศีลขาด ไม่สละกามสุขอันมีผลเป็นทุกข์เผ็ดร้อนยิ่งกว่าทุกขีในการกอดคองไฟ จักมีแต่ที่ไหน ความสุขอันยินดีในการกราบไหว้ของภิกษุผู้มีศีลวิบัติ ผู้มีส่วนแห่งทุกข์ ยิ่งกว่าทุกขีในการเสียดสีแห่งเชือกขนหางสัตว์อันมันเหนียว จักมีได้อย่างไร ความสุขในอันยินดีต่อการประนมมือของผู้มีศรัทธาของภิกษุผู้ไม่มีศีล ผู้จะมีทุกข์อันมากยิ่งกว่าทุกข์ที่เกิดแต่การทิ่มแทงด้วยหอก เหตุไรจึงจะมีได้เล่า ความสุขในการบริโภคจีวรของภิกษุผู้ไม่สำรวม ซึ่งจะต้องได้เสวยทุกข์อันเผ็ดร้อนด้วยสัมผัสแผ่นเหล็กอันลุกโชนในนรกสิ้นกาลนาน ภิกษุผู้ไม่มีศีล แม้บิณฑบาตจะมีรสอร่อยก็เปรียบเหมือนยาพิษอันร้ายแรง เพราะเป็นเหตุให้กลืนกินก้อนเหล็กแดงตลอดกาลนาน การใช้เตียงและตั้งของภิกษุผู้ไม่มีศีล ซึ่งจะต้องถูกเตียงและตั้งเหล็กอันลุกโชนเบียดเบียนตลอดกาลนาน แม้จะสำคัญว่าเป็นสุขก็ชื่อว่า เป็นทุกข์ จะนำยินดีอะไร ในการอยู่ในวิหารที่เขาถวายเป็นศรัทธาสำหรับภิกษุผู้ศีล เพราะมันเป็นเหตุให้ต้องตกไปอยู่ในกลางหม้อเหล็กอันลุกโชน บุคคลผู้ศีล เป็นผู้ไม่พ้นจากภัยทั้งปวง เป็นผู้มิประตุสรวรรคอันถูกปิดแล้ว^{๖๔}

พระจุฬานาคเถระอันเตवासิกของพระสุมัตเถระกล่าวว่า ปาติโมกขสังวรศีลนั้นแล คือศีลเพียงรักษาทวารทั้ง ๖ ชื่อว่าอินทริยสังวรศีล เพียงทำปัจจัยให้เกิดขึ้นโดยธรรมโดยชอบชื่อว่า อาชีวะปารีสุทธิศีล เพียงพิจารณาปัจจัยที่ได้แล้วว่ามีอยู่แล้วบริโภคชื่อว่า ปัจจัยสันนิสสิตศีล เมื่อว่าโดยตรงปาติโมกขสังวรศีลเท่านั้นชื่อว่าศีล ปาติโมกขสังวรศีลของภิกษุใดขาดแล้ว ภิกษุนั้นไม่อาจกล่าวได้ว่าจักรักษาศีลที่เหลือได้ เปรียบเหมือนบุรุษศรัทธาขาดแล้วจึงไม่อาจจะรักษามือเท้าชีวิตไว้ได้ ส่วนปาติโมกขสังวรศีลของภิกษุใดไม่เสีย ภิกษุนั้นก็อาจทำศีลที่เหลือให้เป็นปกติได้ เหมือนบุรุษศรัทธาไม่ขาดก็รักษาชีวิตไว้ได้^{๖๕}

ในวิสุทธิมรรคได้แสดงองค์ธรรมที่เป็นเหตุปัจจัยสนับสนุนให้ปารีสุทธิศีลแต่ละข้อมีความบริสุทธิ์และมีความตั้งมั่นไว้ว่า

^{๖๓} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๑/๘๑.

^{๖๔} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๙ - ๘๐.

^{๖๕} อ.ทสก.อ. (ไทย) ๕/-/-/๒๒๖.

ปาติโมกข์สังวรศีล ชื่อว่าเทศนาสุทธิ เพราะบริสุทธิ์ได้ด้วยการแสดงอาบัติ มีศรัทธาเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะการบัญญัติสิกขาบทเป็นสิ่งที่เกินวิสัยของพระสาวก เพราะเหตุนี้บุคคลพึงสมาทานเอาสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้วอย่างไม่ให้มีเศษเหลือ ไม่กระทำอาลัยแม้ในชีวิต

อินทริยสังวรศีล ชื่อว่าสังวรสุทธิ เพราะบริสุทธิ์ด้วยตั้งใจสังวรสำรวมระวัง มีสติเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะอินทริยทั้งหลายที่ตั้งมั่นอยู่ด้วยสติแล้ว เป็นสภาพอันบาปธรรมทั้งหลายมีอภิมัจจะพึงรื้อไหลเข้าไปมิได้

อาชีวาปาริสุทธิศีล ชื่อว่าปริเยฐิสุทธิ เพราะบริสุทธิ์ด้วยการแสวงหาปัจจัยของผู้ละอเนสนาแล้ว มีวิริยะเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะวิริยะที่ปรารถนาคือชอบแล้วเป็นการประหาณมิจฉา อาชีวะ เพราะฉะนั้นพึงละอเนสนาคือ การแสวงหาอันไม่สมควรอันไม่เหมาะสม แล้วอิงอาศัยซึ่งปัจจัยทั้งหลายอันเกิดขึ้นโดยความบริสุทธิ์เท่านั้น

ปัจจัยสันนิสสิตศีล ชื่อว่าปัจจเวกขณสุทธิ เพราะบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา มีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะผู้มีปัญญาจึงสามารถมองเห็นโทษและอานิสงส์ของปัจจัยทั้งหลายได้ พึงละความกำหนดยินดีในปัจจัยและพิจารณาปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยธรรมสม่ำเสมอ^{๖๖}

ยังมีหลักธรรมที่สนับสนุนให้ปาริสุทธิศีลมีความผ่องแผ้วหรือเกิดความเศร้าหมองได้อีก นั้น คือเมถุนสังโยค ๗ ประการ มี

๑. สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจรรย์อย่างถูกต้อง ไม่ประพฤติกิจสองต่อสองกับมาตุคาม แต่ยังยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจด้วยการที่มาตุคามอาบน้ำให้ลูบไล้ให้หนาวพ่นให้

๒. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ยังยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจในการหัวเราะกระซิกกระซี้เล่นหัว และยังล้อเลียนกับสตรีเพศอยู่

๓. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ยังยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจในการเพ่งดูจักขุแห่งสตรีเพศด้วยจักขุของตน หรือในการสบตานั่น

๔. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ยังยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจเมื่อได้ยินเสียงพูดจาหรือเสียงหัวเราะเสียงขบร้องของสตรีเพศ ในที่นอกฝานอกกำแพงนั้น

๕. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เมื่อนึกถึงเรื่องที่เคยหัวเราะเล่นหัวกับสตรีแล้วเกิดความยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจ

๖. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่เห็นคหบดีหรือบุตรของคหบดีผู้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่แล้วกระหึ่มยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจ

๗. ไม่ถึงอย่างนั้น แต่ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยมุ่งปรารถนาจะได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีลวัตรหรือด้วยพรหมจรรย์อันนี้ แล้วยินดีพอใจและถึงความปลื้มใจกับการทำเช่นนั้น

ผู้ที่ล่วงพ้นเมถุนสังโยคทั้ง ๗ ประการนี้ไม่ได้ ชื่อว่าเป็นความขาด ความทะเลาะ ความต่าง และความพร้อยแห่งพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ของเขาจะชื่อว่าบริสุทธิ์ไม่ได้เลย และเขาย่อมไม่สามารถล่วงพ้นจากชาติ ชรา พยาธิและมรณะได้^{๖๗}

^{๖๖} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๒.

สรุปรูปธรรมคือ หิริและโอตตตัปปะ การเห็นโทษแห่งศีลวิบัติและเห็นคุณแห่งศีลสมบัติ การเว้นจากเมถุนสังโยคทั้ง ๗ ประการ ทั้งหมดเป็นธรรมที่สนับสนุนให้ปาริสุทธิศีลเกิดขึ้นและมีความผ่องแผ้ว บริสุทธิ ไม่เศร้าหมอง และมีธรรมคือ ศรัทธา สติ วิริยะ ปัญญา ที่ผู้ปฏิบัติในปาริสุทธิศีลจะต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ปาริสุทธิศีลมีความบริสุทธิเป็นฐานของกุศลธรรมที่ยิ่งขึ้นไป

๒.๕ อานิสงส์ของปาริสุทธิศีล

ปาริสุทธิศีลจัดเป็นศีลชั้นศีลวิสุทธิที่เป็นพื้นฐานอันสำคัญโดยเฉพาะของภิกษุที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำเนินไปสู่การปฏิบัติตนให้มีความบริสุทธิ มีอานิสงส์อย่างนี้คือ

ในปฏิสัมภิทามรรค แสดงอานิสงส์ของศีลที่สอดคล้องกับปาริสุทธิไว้ว่า เพราะสามารถปาณาติบาตชื่อว่าศีล เพราะไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาตชื่อว่าศีลเป็นต้น ศีลนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญเพื่อทำให้มาก เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ความบริสุทธิด้วยความสำรวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ชื่อว่าอภิสิต จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิด้วยความสำรวมย่อมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิแห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านชื่อว่าอภิจิต พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิด้วยความสำรวมโดยชอบ เห็นความบริสุทธิแห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิแห่งความเห็นทั้งสองประการนี้ชื่อว่าอภิปัญญา^{๖๘}

อีกประการหนึ่งความว่า ภิกษุทั้งหลาย พืชคามและกุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและกุตคามเหล่านั้นทั้งหมดอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ พืชคามและกุตคามเหล่านี้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยประการฉะนี้แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย^{๖๙}

อีกประการหนึ่ง บรรพชิตบวชในศาสนานี้มีจิตบริสุทธิ รักษาปาริสุทธิศีล ๔ หมดจดสมาทานจุดงค์ ๑๓ เรียบหลักกรรมฐานอันเหมาะแก่จริตของตน อยู่ในเสนาสนะอันสัสดิทำปกริกรรมมีกสิณเป็นต้นจนเกิดฌานสมาบัติ ได้บรรลู่โสดาปัตติมรรค ได้บรรลู่สกทาคามีมรรค ได้บรรลู่อนาคามีมรรค นี้ชื่อว่า อนาคาริยปฏิบัติตีสุคติ บรรพชิตนั้นดำรงอยู่ในอัทธภาพนั้นแล้ว ครั้นกายแตกย่อมเกิดในตระกูลใหญ่ ๓ ตระกูล ในมนุษยโลกบ้าง ในเทพชั้นกามาวจร ๖ ชั้นบ้าง ในภพแห่งพรหม ๑๐ ภพบ้าง ในชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้นบ้าง ในอรุภพ ๔ บ้าง นี้ชื่อว่า คตีสุคติของบรรพชิต^{๗๐}

ในมหาปริณิพพานสูตร มีความปรากฏแห่งอานิสงส์ศีล ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความไม่

^{๖๖} อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๕๐/๘๓ - ๘๔.

^{๖๘} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๑ - ๖๒.

^{๖๙} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๕๗๗ - ๕๗๘.

^{๗๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๔๔.

ประมาทเป็นเหตุ

๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป

๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลจะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ มีสมณบริษัทเป็นต้น ย่อมแก่ล้ากว่าไม่ก่อเงินในการเข้าไปสู่สมาคมนั้น

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๗๑}

ในวิสุทธิมรรคได้แสดงอานิสงส์ของศีลสมบัติไว้ดังนี้

ศีลของภิกษุใดเป็นศีลสมบัติปราศจากมลทินดีแล้ว การทรงบาตรและจีวรของภิกษุนั้นย่อมเป็นที่น่าเลื่อมใส ดวงหทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้ว ย่อมไม่หยั่งลงสู่ภยันตรายที่ตนเองเป็นต้น เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ที่ไม่หยั่งลงสู่ความมืดมน แม้เพียงกลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ก็ยังทำความปราโมชให้แก่ฝูงทวยเทพ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงกลิ่นคือศีล สักการะทั้งหลายที่บุคคลกระทำแล้วในภิกษุผู้มีศีล แม้จะเป็นของเล็กน้อยก็ย่อมมีผลมาก

ภิกษุผู้มีศีลย่อมเป็นภาชนะรองรับเครื่องบูชาสักการะ อาสวะทั้งหลายในปัจจุบันย่อมเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีลไม่ได้ ภิกษุผู้มีศีลย่อมขุดเสียซึ่งรากแห่งทุกข์ที่จะพึงมีในชาติเบื้องหน้า อนึ่งนิพพานสมบัติอันสงบอย่างหาที่สุดมิได้ ใจของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์แล้ว ย่อมแล่นตรงแนวไปสู่ความหลุดพ้นจากอัสวกิเลสคือนิพพานนั้น^{๗๒}

๒.๖ สรุปท้ายบท

จากข้อมูลที่ศึกษามาสรุปได้ว่า ศีล หมายถึงปกติ หรือหมายถึงสภาวะเดิม หรือธรรมชาติ ในปฏิสัมภิทามรรค ได้แสดงความหมายของศีลไว้ ๔ ประการคือ ๑) เจตนาชื่อว่าศีล ๒) เจตสิกชื่อว่าศีล ๓) ความสำรวมชื่อว่าศีล ๔) ความไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล

ศีลในวิสุทธิมรรคนำมาแสดงไว้โดยย่อคือ ศีลมี ๒ อย่างเช่น จาริตตศีล หมายถึงการประพฤติตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่าสิ่งนี้ควรทำ วาริตตศีล หมายถึงการไม่ฝ่าฝืนสิกขาบทที่ทรงห้ามไว้ว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำ

ศีลมี ๓ อย่างเช่น หีนศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติด้วยความเป็นผู้ต้องการยศ มัชฌิมศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติด้วยความเป็นผู้ต้องการผลบุญ ปณิตศีล หมายถึงศีลที่บุคคลสมาทานปฏิบัติเพราะเห็นว่าศีลนี้เป็นสิ่งที่ควรทำ

ปารีสุทธิศีล หมายถึงศีลเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นเหตุให้บริสุทธิ์หรือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ปารีสุทธิศีล ๔ คือ ปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปารีสุทธิศีลและปัจจยสันนิสสิตศีล

ความสำคัญของปารีสุทธิศีลเพราะเป็นธรรมตัวนำ เป็นธรรมที่มีอุปการะให้อริยมรรคมีองค์ ๘ เกิดขึ้น ปารีสุทธิศีลนี้จึงเป็นทางตรงที่จะนำไปสู่ความบริสุทธิ์ ให้ถึงมรรคผลนิพพาน

^{๗๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

^{๗๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๘๐ - ๘๑.

บทที่ ๓

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การทำงานในพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๒ ประการคือ งานการศึกษาได้แก่คันถะธุระคือ ศึกษาคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่าธรรมวินัยอันเป็นฝ่ายปริยัติที่เป็นหลักสำคัญในการชักนำให้เกิดศรัทธาในเบื้องต้น เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยความถูกต้องต่อไป งานการปฏิบัติได้แก่วิปัสสนาธุระคือ การปฏิบัติกัมมัฏฐาน ซึ่งมี ๒ ประการคือ สมถกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อศึกษาให้เกิดความสงบและเกิดปัญญาอันแจ่มแจ้งในมรรคผลจนบรรลุถึงนิพพาน ในที่นี้จะได้ศึกษาเฉพาะการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในประเด็นเหล่านี้ตามลำดับคือ

- ๓.๑ ความสำคัญของวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๒ ความหมายของวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๓ ประเภทของวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๔ วิปัสสนาญาณ ๘
- ๓.๕ การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน

๓.๑ ความสำคัญของวิปัสสนาภาวนา

พระพุทธศาสนามีหลักศึกษาสำหรับพุทธบริษัทที่เข้ามาสู่พระธรรมวินัยนี้ตามลำดับขั้น โดยเฉพาะพระภิกษุซึ่งได้ออกจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับเรือนแล้ว

พึงเริ่มต้นศึกษาตั้งแต่ขั้นที่หนึ่ง หลักศีลคือ ปาฏิโมกข์สังวรศีล ได้แก่ศีล ๒๒๗ เพื่อควบคุมกาย ควบคุมวาจา ให้มีความบริสุทธิ์ประณีตขึ้นเป็นลำดับ เมื่อฝึกหัดจัดระเบียบอันเป็นส่วนกายภายนอกได้แล้ว

ขั้นที่สอง ศึกษาในหลักสมาธิคือ สมถภาวนา ได้แก่กรรมฐาน ๔๐ ประการ มีกสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุมืดทมิฬ ๑^๑ อันเหมาะแก่จริตของตน เพื่อฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ เป็นสมาธิ ปราศจากนิวรณ์ เพื่อควบคุมใจให้เกิดความสงบควรแก่การงานในระดับสูงต่อไป

ขั้นที่สาม ศึกษาในหลักปัญญาคือ วิปัสสนาภาวนา ได้แก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เกิดปัญญาคือ วิปัสสนาญาณความรู้แจ้งตามเป็นจริงในสภาพสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ต้องดำเนินไปตามหลักของสามัญญลักษณะคือ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็น

^๑ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาหุจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๒.

ทุกข์และอนัตตา ความเป็นของที่ไม่ใช่ตัวตน^๒ เมื่อพิจารณาเห็นตามเป็นจริงในทุกสรรพสิ่งตลอดถึงตนเองว่า ต้องตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์นี้แล้ว ด้วยข้อปฏิบัติคือ วิปัสสนาภาวนานี้เท่านั้น ที่จะป็นหนทางนำไปสู่การรู้แจ้งตามจริง ก้าวพ้นจากกฎของไตรลักษณ์ บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

การที่จะบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดนี้ได้ นั้น พุทธศาสนาได้มีหนทางหรือข้อปฏิบัติที่สำคัญสำหรับฝึกฝนอบรมให้เกิดขึ้นซึ่งวิปัสสนาญาณไว้โดยเฉพาะ นั่นคือ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประการ ซึ่งมีเนื้อความปรากฏรับรองไว้ในที่ขนิทาย มหารรรคว่า พระผู้มีพระภาคตรัสหลักปฏิบัติอันสำคัญนี้แก่ภิกษุบริษัท ที่นิคมของชาวกรุง ชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกรุง ตรีสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ” และตรัสถึงอานิสงส์ที่จะได้รับไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่างคือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จะเป็นอนาคามี...ภิกษุทั้งหลาย ครึ่งเดือนจงยกไว้ บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ วัน พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่างคือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จะเป็นอนาคามี

ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ เราอาศัยทางเดียวนี้แล้ว จึงกล่าวคำดังพรรณนามาฉะนี้^๓

สรุปการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้ มีความสำคัญเพราะเป็นหนทางสำคัญทางเดียวซึ่งจะนำไปสู่ความบริสุทธิ์ เพื่อล่วงพ้นจากความเศร้าโศกและความรำไรราพัน เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ทำให้บรรลุถึงมรรคผลนิพพาน โดยขั้นต่ำย่อมได้บรรลุถึงพระอนาคามี และขั้นสูงย่อมได้บรรลุถึงพระอรหันต์

๓.๒ ความหมายของวิปัสสนาภาวนา

คำว่า วิปัสสนาภาวนา มีความหมายได้หลายนัย คือ

วิปัสสนา แปลว่า ความเห็นแจ้งคือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งในสังขารทั้งหลายว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^๔

วิปัสสนา แปลว่า ความเห็นแจ้งคือ เห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวธรรม ความเห็นแจ้งรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น เห็นไตรลักษณ์ทำให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้^๕

^๒ ปัญญา ใช้บางยาง, ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔ - ๔๐๕/๓๓๘ - ๓๔๐.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๒๒.

วิปัสสนา แปลว่า ปัญญาที่สามารถเห็นรูปรูปนาม โดยอาการต่าง ๆ เป็นพิเศษ^๖
 วิปัสสนา แปลว่า ปัญญาเห็นแจ้ง เห็นชัดโดยอาการต่าง ๆ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น^๗
 ภาวนา แปลว่า การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นทางจิตใจ^๘

ภาวนา ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค มี ๔ ประการคือ

๑. เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป
๔. เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ^๙

วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง^{๑๐}

สรุปวิปัสสนาคือ ปัญญาเห็นแจ้ง ปัญญาเห็นชัดโดยอาการต่าง ๆ วิปัสสนาภาวนา หมายถึงการปฏิบัติฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในสังขารตรงต่อความเป็นจริงของสภาวธรรมว่า ทุกสิ่งย่อมตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์คือ อนิจจัง เป็นของไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ อนัตตา เป็นของไม่ใช่ตัวตน ทำให้ถอนความหลงผิดความรู้ผิดในสังขารลงเสียได้

๓.๒.๑ ความหมายของวิปัสสนาในพระสูตร

ในพระสูตรได้ปรากฏแสดงถึงความหมายของวิปัสสนาไว้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสสอน ภิกษุที่เข้ามาสูในพระพุทธศาสนานี้ว่า ปากก็ดี โคนไม้ก็ดีหรือเรือนว่างก็ดี เป็นที่เหมาะสมแก่การเจริญ กัมมัฏฐาน^{๑๑} ในอังกุตตรนิกาย ทุกนิบาต พาลวรรค ตรัสแสดงถึงผลของการอยู่อาศัยในเสนาสนะอัน เยียบสงบดังกล่าวนั้น ด้วยเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการคือ

๑. เพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของตน
๒. เพื่ออนุเคราะห์คนรุ่นหลัง

เมื่ออยู่ในสถานที่อันสปปายะเช่นนั้นแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้ธรรมที่เป็นฝ่ายวิชชา ๒ ประการคือ สมถะและวิปัสสนาเกิดขึ้น สมถะที่เจริญแล้วย่อมทำให้จิตเจริญ จิตที่เจริญแล้วย่อมทำให้สำเร็จประโยชน์คือ ละเอียดได้ ส่วนวิปัสสนาที่เจริญแล้วย่อมทำให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้วย่อมทำให้สำเร็จประโยชน์คือ ละอวิชชาได้ เพราะจิตที่เศร้าหมองด้วยราคะย่อมไม่สามารถหลุดพ้นได้ เพราะปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชาย่อมไม่เจริญ เพราะสารอภราคะได้จึงได้เจโตวิมุตติและ

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗๓.

^๖ พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร), *วิปัสสนาที่ปณี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๗๗.

^๗ ธนิต อยู่โพธิ์, *วิปัสสนานิยาม*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*, หน้า ๘๖๘.

^๙ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๗.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

เพราะสามารถอธิบายได้จึงมีปัญญาวิมุตติ^{๑๒} วิปัสสนาในที่นี้หมายถึงปัญญา

ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค ให้ความหมายไว้ว่า วิปัสสนา คือ ปัญญาในการพิจารณา อารมณ์แล้วเห็นความดับ ชื่อว่า วิปัสสนาญาณ คือ จิตมีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ผู้ปฏิบัติ พิจารณาอารมณ์นั้น ๆ แล้วเห็นการดับไปแห่งจิตนั้น คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง พิจารณาเห็น โดยความเป็นทุกข์ พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมเกิดความเบื่อหน่าย ย่อมไม่ยินดี ย่อม คลายกำหนด ทำราคะให้ดับ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ เมื่อพิจารณา เห็นความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้^{๑๓}

ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ให้ความหมายไว้ว่า ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ และ ความสิ้นโมหะ เรียกว่าอสังขตธรรม ทางที่ให้ถึงอสังขตธรรม ในที่นี้คือ วิปัสสนา^{๑๔}

ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวค ให้ความหมายไว้ว่า สภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้า ยาว โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าวิปัสสนา สภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นทุกข์ ชื่อว่า วิปัสสนา สภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นอนัตตา ชื่อว่าวิปัสสนา^{๑๕}

ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ให้ความหมายว่า วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาอันเห็นแจ้ง รู้ชัดในธรรมทั้งปวงมีชั้น ๕ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^{๑๖}

๓.๒.๒ ความหมายของวิปัสสนาในพระอภิธรรม

ในอภิธรรมปิฎกได้แสดงความหมายของวิปัสสนาไว้หลายนัยคือ หมายถึงปัญญา กิริยาที่รู้ ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไป กำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคันคิด ความ ไคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนศัตรา ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทับ ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ทั้งหมดนี้คือ ความหมาย ของวิปัสสนาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^{๑๗}

๓.๒.๓ ความหมายของวิปัสสนาในปกรณ์วิเสสวิสุทธีมรรค

ในวิสุทธีมรรคได้แสดงตามพุทธภาษิตไว้ว่า นรชนผู้มีซึ่งปัญญา เป็นภิกขุ มีความ พากเพียร มีปัญญาเครื่องบริหาร ตั้งตนไว้ในศีลแล้วทำสมาธิจิตและปัญญาให้เจริญอยู่ เธอจะพึงถาง รกข์อันนี้เสียได้ มีอธิบายว่า นรชน ได้แก่สัตว์ มีปัญญาคือ มีปัญญาในทิเหตุกปฏิสนธิอันเกิดแต่ กรรม ภิกขุคือ ผู้เห็นภัยในสงสาร มีความเพียรคือ มีความพยายาม มีปัญญาเครื่องบริหารคือ ผู้

^{๑๒} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

^{๑๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕๑/๘๒ - ๘๓.

^{๑๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๗๗/๔๕๓ - ๔๕๔.

^{๑๕} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๘๓/๒๘๗.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๓/๑๔๗.

^{๑๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๕/๓๗.

ประกอบด้วยปัญญาเครื่องบริหาร ตั้งตนไว้ในศีลคือ บุคคลผู้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ทำสมาธิจิตและปัญญาให้เจริญอยู่คือ ยังสมาธิและวิปัสสนาปัญญาให้เกิดอยู่ จะพึงวางรกชฎุเสียได้คือ ภิกษุประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความเพียรนี้ ยืนอยู่บนแผ่นดินคือ ศีล ยกขึ้นซึ่งศีลตราคือ วิปัสสนาปัญญา ที่ลับแล้วด้วยหินคือ สมาธิ ด้วยมือคือ ปาริหาริกปัญญา ซึ่งมีกำลังคือ ความเพียรช่วยประคอง แล้วจะพึงวาง จะพึงตัด จะพึงทำลาย ซึ่งรกชฎุคือ ตัณหาอันตกไปในสันดานของตนนั้นเสียได้อย่างสิ้นเชิง คำว่าปัญญาในที่นี้นั้นได้แก่ วิปัสสนา^{๑๘}

สรุปวิปัสสนาในพระสูตรหมายถึง วิปัสสนาที่เจริญแล้วย่อมทำให้ปัญญาเจริญทำให้ละอวิชชาได้ วิปัสสนาในพระอภิธรรมหมายถึง ภาวะที่รู้ละเอียด รู้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นปัญญาเครื่องทำลายกิเลส วิปัสสนาในปกรณ์วิเสสหมายถึงผู้ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา แล้วพึงทำลาย ซึ่งรกชฎุคือ ตัณหาในสันดานเสียได้

๓.๓ ประเภทของวิปัสสนาภาวนา

ประเภทของวิปัสสนา มีความปรากฏในขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ตามคำกล่าวของพระอานนท์ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ย่อมทำให้แจ้งอรหัตตในสำนักของเรา ด้วยมรรคครบทั้ง ๔ ประการหรือมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรค ๔ ประการนี้ คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญวิปัสสนามีสมณานำหน้า เมื่อเธอเจริญวิปัสสนามีสมณานำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

๒. ภิกษุเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

๓. ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป เมื่อเธอเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป มรรคย่อมเกิด เธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

๔. ภิกษุผู้มีใจถูกอุทัจจะในธรรมกันไว้ ในเวลาที่จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิดแก่เธอ เธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอปฏิบัติ เจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป^{๑๙}

วิปัสสนาจึงมี ๔ ประเภท ซึ่งมีอธิบายเพื่อการปฏิบัติไว้ดังนี้

๑. การปฏิบัติวิปัสสนามีสมณานำหน้า ได้แก่ ผู้ปฏิบัติมีจิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งเนกขัมมะ เป็นสมาธิ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นธรรมที่เกิดในสมาธินั้น โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สมณะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง

มีวิธีปฏิบัติคือ การทำจิตให้หนึ่งด้วยการปฏิบัติในอารมณ์สมณะ ๔๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีการเพ่งลมหายใจ หรือเพ่งกลิ่น หรือเพ่งอสุภะ เป็นต้น เพ่งจนได้ฌานเกิดอุปนาสมาธิ เพราะเมื่อ

^{๑๘} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธอุปัชฌาย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕.

^{๑๙} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๓.

ได้ฉวยยอมเกิดปิติ มีความสุข มีสมาธิ แล้วกองคัมภีรานั้น ๆ มาพิจารณา ด้วยการน้อมมากำหนดที่
ปิติ ดุจจิต จนเห็นความเปลี่ยนแปลง เกิดดับ เห็นไตรลักษณ์ดังกล่าวอันเป็นการเข้าสู่วิปัสสนา

๒. การปฏิบัติสมณะมีวิปัสสนานำหน้า ได้แก่ ผู้ปฏิบัติมีสภาวะพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง
โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาชื่อว่าวิปัสสนา สภาวะที่จิตปล่อยธรรมทั้งหลายที่เกิดใน
วิปัสสนานั้นเป็นอารมณ์และสภาวะจิตที่เป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านเป็นสมาธินั้น วิปัสสนาจึงมีก่อน
สมณะมีภายหลัง

การปฏิบัติวิปัสสนานำหน้าสมณะ เป็นการเจริญสติอยู่เป็นประจำ ด้วยวิธีการปฏิบัติ เมื่อ
จะยืน เดิน นั่ง นอน เคลื่อนไหว เห็น คู้ เขยียด ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้สึกร่างกายเป็นต้น
ต้องเจริญสติระลึกรู้ เพียงแต่การที่จะระลึกรู้นั้นต้องให้ทันต่อสภาวะปรมาัตถธรรมในปัจจุบันไม่ก่อน
และหลัง เมื่อเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้สัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ใจรู้สึกร่างกายไปต่างๆ สังเกตไปตาม
อาการที่เกิดกับกายใจหรือรูปนามนี้ ต้องกำหนดบ่อยๆ สติจะเจริญและรู้เท่าทันสภาวะ สมาธิจึงจะ
เกิดขึ้นตามลำดับ

๓. การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป หมายถึงผู้ปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วย
อาการ ๑๖ อย่างคือ

๑. ด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์	๒. มีสภาวะเป็นโคจร
๓. มีสภาวะละ	๔. มีสภาวะสละ
๕. มีสภาวะออก	๖. มีสภาวะหลีกออก
๗. มีสภาวะเป็นธรรมละเอียด	๘. มีสภาวะเป็นธรรมประณีต
๙. มีสภาวะหลุดพ้น	๑๐. มีสภาวะไม่มีอาสวะ
๑๑. มีสภาวะเป็นเครื่องข้าม	๑๒. มีสภาวะไม่มีนิमित
๑๓. มีสภาวะไม่มีปณิหิตะ	๑๔. มีสภาวะเป็นสุญญุตตะ
๑๕. มีสภาวะมีรสเป็นคู่กันเดียวกัน	๑๖. ด้วยมีสภาวะเป็นคู่กันไม่ล่วงเลยกัน

การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์นั้น หมายถึงผู้ปฏิบัติละ
อุทธัจจะ จึงมีสมาธิคือ ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน มีนิโรธเป็นอารมณ์ เมื่อผู้ปฏิบัตินั้นละอุทธัจจะจึงมี
วิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นนิโรธเป็นอารมณ์ สมณะและวิปัสสนาจึงมีรสเป็นคู่กัน
เป็นคู่กันไม่ล่วงเลยกันด้วยมีสภาวะเป็นอารมณ์เป็นต้น^{๒๐}

๔. การปฏิบัติมีใจถูกอุทธัจจะในธรรมกันไว้ ได้แก่ ผู้ปฏิบัติมีมนสิการโดยความไม่เที่ยง
โอภาสยอมเกิดขึ้น เมื่อนึกถึงโอภาสว่า โอภาสเป็นธรรม เพราะการนึกถึงโอภาสนั้น ความฟุ้งซ่านเป็น
อุทธัจจะ ผู้ปฏิบัติมีใจถูกอุทธัจจะนั้นกันไว้ ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยงตามความเป็น
จริง ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็นทุกข์ตามความเป็นจริง ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความเป็น
อนัตตาตามความเป็นจริง^{๒๑}

การปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาคู่กันไปในั้น พระครูเกษมธรรมทัตได้อธิบายไว้ว่า
เป็นวิธีการที่เหมาะสมกับคนในยุคปัจจุบัน เพราะจะให้เจริญสมณะจนได้ฉวย ให้จิตนิ่ง ก็ต้องอยู่ใน

^{๒๐} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๔๒๐.

^{๒๑} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖/๔๒๕.

สถานที่สงบวิเวกจริงๆ แต่ก็เป็นไปได้โดยส่วนน้อย ส่วนผู้ที่อยู่ในสถานที่ไม่สงบก็ไม่สามารถทำจิตให้นิ่งได้ ตามแนวทางที่ ๑ จึงเป็นเรื่องยาก ครั้นจะเจริญวิปัสสนาตามนัยที่ ๒ หากมีปัญญาไม่พอ การกำหนดรู้รูปนามก็จักไม่แจ่มแจ้ง เมื่อกำหนดไม่ถูกต้องตามสภาวะหรือปรมัตถ์ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดฟุ้งซ่านได้ ดังนั้นควรเจริญควบคู่กันไปคือ ทั้งสมถะและวิปัสสนา

ในวิปัสสนานิยมได้แสดงการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ ๒ ประเภทคือ

๑. สมถยานิกะ หมายถึงผู้ปฏิบัติเจริญสมถภาวนามาก่อนแล้วเจริญวิปัสสนาในภายหลัง
๒. วิปัสสนายานิกะ หมายถึงผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนาล้วนโดยไม่ได้ผ่านการปฏิบัติสมถภาวนามาก่อน^{๒๒}

ผู้ปฏิบัติแบบสมถยานิกะนั้น เป็นการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานมีบัญญัติเป็นอารมณ์คือ มีการเพ่งกสิณ เพ่งอสุภะ ตามอารมณ์กรรมฐาน ๔๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดสมาธิแนบแน่นได้อุปปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ เป็นที่พึงอาศัยแล้ว จึงใช้สมาธินี้เป็นฐานเข้าสู่วิปัสสนาด้วยการกำหนดพิจารณารูปนาม โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สมถยานิกะ เป็นการเจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า

ผู้ปฏิบัติแบบวิปัสสนายานิกะ เป็นการปฏิบัติโดยมีปรมัตถ์เป็นอารมณ์คือ การกำหนดรูปนาม หรือชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ เป็นต้น โดยมีการเจริญสมถะให้เกิดสมาธิเพียงขั้นขณิกสมาธิเป็นที่พึงอาศัยเท่านั้น แล้วใช้ขณิกสมาธิที่ได้เป็นฐานพิจารณาชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ปรากฏขึ้นในขณะนั้น ๆ โดยมีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ กำกับควบคู่ไปตลอดอย่างไม่ขาดสาย วิปัสสนายานิกะ จึงเป็นการเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า

สรุปประเภทของวิปัสสนาภาวนามี ๔ คือ

- ๑) การเจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า เป็นการปฏิบัติสมถะได้อุปปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิแล้วจึงปฏิบัติวิปัสสนาเรียกว่าสมถปุพพังคมวิปัสสนาภาวนาและเป็นแบบสมถยานิกะ
- ๒) การเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า เป็นการปฏิบัติวิปัสสนาแล้วปฏิบัติสมถะภายหลัง เรียกว่าวิปัสสนาปุพพังคมสมถภาวนาและเป็นแบบวิปัสสนายานิกะ
- ๓) การเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป เป็นการปฏิบัติควบคู่กันไปทั้ง ๒ อย่าง เรียกว่าสมถวิปัสสนายุคกันท์ทภาวนา
- ๔) การเจริญสมถะและวิปัสสนาในขณะอุทธัจจะเกิดขึ้น เป็นการปฏิบัติเมื่อมีภาวะความฟุ้งซ่านอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นก็ปฏิบัติเพื่อละภวะนั้น ๆ เรียกว่าธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส

๓.๔ วิปัสสนาญาณ ๙

วิปัสสนาญาณ แปลว่า ญาณในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนาได้แก่ ปัญญาความรู้ที่เป็นตัวความเห็นแจ้งในชั้น ๕ ว่าเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง เป็นทุกข์คือเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาคือมิใช่

^{๒๒} ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนานิยม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๐.

ตัวตน ที่เรียกว่าเห็นไตรลักษณ์^{๒๓} เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้

วิปัสสนาญาณนี้จะเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วยการกำหนดรูปรูปนามที่เป็นปัจจุบันเป็นอารมณ์ได้อย่างถูกต้อง โดยที่ผู้ปฏิบัติสามารถเทียบเคียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น จากการปฏิบัติในวิสุทธิ ๗ ตั้งแต่สีลวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งศีล จิตตวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งจิต ทิฏฐิวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งทิฏฐิ กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งญาณ เป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทาง หรือมิใช่ทาง ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมัดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน^{๒๔} เมื่อผ่านวิสุทธินี้แล้ว วิปัสสนาญาณ ๙ จึงเกิดขึ้นตามลำดับ

วิปัสสนาญาณ ๙ ในที่นี้ เริ่มนับตั้งแต่อุทยัพพญาณเป็นลำดับแรกจนถึงอนุโลมญาณที่จัดเป็นวิปัสสนานั้น เพราะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากปัญญาที่แท้จริง ที่สามารถชำระกิเลสหรือวิปลาสได้ อุทยัพพญาณนี้ มีอยู่ในวิสุทธิ ๒ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะพึงสังเกตกำหนดได้คือ

๑) อุทยัพพญาณ ที่มีวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ เกิดปะปนอยู่ ญาณนี้จัดอยู่ในวิสุทธิ ๗ ชั้นของมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ การเกิดขึ้นของวิปัสสนูปกิเลสที่จัดเป็นกิเลสของวิปัสสนานั้น จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติยังวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นแล้ว และด้วยอำนาจของสมาธิที่มีกำลังมากกว่าวิปัสสนา วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นี้ จึงเกิดขึ้น

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ

(๑) โอภาส ได้แก่ แสงสว่าง

(๒) ญาณ ได้แก่ ความรู้

(๓) ปีติ ได้แก่ ความเอิบอิมใจ

(๔) ปัสสัทธิ ได้แก่ ความสงบเยือกเย็น

(๕) สุข ได้แก่ ความเป็นสุข

(๖) อธิโมกข์ ได้แก่ ความน้อมใจเชื่อมากไปด้วยศรัทธา

(๗) ปัคคาหะ ได้แก่ มีความเพียรเกินไป ทำให้จิตใจคับแคบ

(๘) อุပ္ปฐานะ ได้แก่ สติ ความเข้าไปตั้งอยู่

(๙) อุเบกขา ได้แก่ มีจิตวางเฉยเกินไป เป็นเหตุให้หย่อนความเพียร

(๑๐) นิกันติ ได้แก่ ความใคร่ ความพอใจ เพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์อันสงบนั้น^{๒๕}

ทั้งหมดนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติหากไม่ใช้มนสิการให้ดี และถ้าไม่มีอาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีคอยแนะนำหรือผู้ปฏิบัติศึกษาเรียนรู้ในภาคปริยัติมาไม่ดี อาจทำให้หลงผิดคิดว่า

^{๒๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมภาณานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๔๙๓.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๐ – ๓๖๑.

^{๒๕} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๖๑.

ตนเองได้บรรลุผลนิพพานแล้วได้

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ นี้ อาจเกิดขึ้นต่างกันหรือไม่เกิดขึ้นเลยก็ได้ ซึ่งมีการแสดงเหตุไว้ว่า วิปัสสนูปกิเลสจะไม่เกิดมีแก่บุคคล ๓ จำพวกคือ

(๑) จะไม่มีแก่พระอริยสาวกที่ได้ดำเนินในทางที่ถูกแล้ว

(๒) จะไม่มีแก่ผู้ปฏิบัติผิดจากทางวิปัสสนา

(๓) จะไม่มีแก่ผู้ที่มีความเพียรอ่อน เพราะความเพียรที่แรงกล้าเท่านั้น จึงจะเป็นวิปัสสนูปกิเลส^{๒๖}

ในการที่จะก้าวข้ามพ้นจากวิปัสสนูปกิเลสนี้ไปได้นั้น ก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติมีญาณรู้แน่ชัดด้วยมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิแล้ว

๒) อุทยัพพญาณที่บริสุทธิ์จากวิปัสสนูปกิเลส ญาณนี้จัดอยู่ในวิสุทธิ ๗ ชั้นของปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะเห็นไตรลักษณ์ปรากฏชัดเจน โดยเห็นอย่างสันตติชาติคือ เห็นจิตกับอารมณ์ดับลงพร้อมกัน ดังนั้นอุทยัพพญาณ ในวิปัสสนาญาณ ๙ นี้ จึงหมายเอาอุทยัพพญาณที่บริสุทธิ์จากวิปัสสนูปกิเลสแล้ว

บุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จะพึงได้ศึกษารายละเอียดในวิปัสสนาญาณ ๙ นี้ เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการตรวจสอบดูว่าตนปฏิบัติถูกต้องหรือไม่อย่างไร หรือใช้ตรวจสอบสภาวะญาณของตนในขณะที่ปฏิบัติอยู่เพื่อความมั่นใจได้ว่าตนนั้นปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว คือ

๑) อุทยัพพยานุปีสสนาญาณ หรืออุทยัพพญาณ ญาณอันตามเห็นความเกิดดับคือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นปัจจุบันธรรมที่กำลังเกิดขึ้นและดับสลายไปโดยชัดเจน เข้าใจภาวะที่เป็นของไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่อยู่ในบังคับบัญชาตามความอยากของใคร หยั่งทราบว่สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ต้องดับไปทั้งหมด เมื่อเกิดการรับรู้หรือเคลื่อนไหวใด ๆ ในแต่ละขณะ มองเห็นนามธรรม รูปธรรมและตัวรู้หรือผู้รู้ที่เกิดขึ้น แล้วทั้งรูปธรรมนามธรรมและตัวผู้รู้นั้นก็ดับไปพร้อมกันทั้งหมด เป็นความรู้เห็นชัดแก่กล้า ทำให้ละนิจสัญญา สุขสัญญา และอตตสัญญาได้

๒) ภังคานุปัสสนาญาณ หรือภังคญาณ ญาณอันตามเห็นความสลาย คือเห็นความเกิดดับเช่นนั้นชัดเจนถี่เข้า จะค้ำนึ่งเห็นเด่นชัดในส่วนความดับที่เป็นจุดจบสิ้น มองเห็นแต่อาการที่สิ่งทั้งหลายดับไป ๆ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนจะต้องดับสลายไปทั้งหมด

๓) ภยตูปัญฐานญาณ หรือภยญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เห็นแต่ความแตกสลายอันมีแก่สิ่งทั้งปวงหมดทุกอย่าง สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องดับสลายไปทั้งหมด

๔) อาทีนวานุปัสสนาญาณ หรืออาทีนวญาณ ญาณอันค้ำนึ่งเห็นโทษ คือ พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงล้วนต้องแตกสลายไปเป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่องจะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์

๕) นิพพิทานุปัสสนาญาณ หรือนิพพิทาญาณ ญาณค้ำนึ่งเห็นความหน่ายคือพิจารณา

^{๒๖} วรรณสิทธิ โวทยะเสวี, พระอภิธรรมมัตถสังคหะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕๗ - ๒๕๘.

เห็นสังขารเป็นโทษแล้ว ย่อมเกิดความหน่ายไม่เพิลิดเพิลินติดใจ

๖) มุญจิจตุกัมยตาญาณ ญาณหยั่งรู้ที่ต่อต้องการจะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายในสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

๗) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ หรือปฏิสังขาญาณ ญาณพิจารณาทบทวนเพื่อให้เห็นทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสียจึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป

๘) สังขารุปেকชาญาณ ญาณเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารทั้งหลายต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามเป็นจริงว่า มันเป็นอยู่ของมันเช่นนั้น เป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางทำเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย ไม่ขัดใจติดใจในสังขารทั้งหลาย แต่มองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงโน้มโน้มที่จะมุ่งเล่นไปยังนิพพานเลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขาร

ญาณนี้จัดเป็นสี่ขาปัตตาวิปัสสนาคือ วิปัสสนาที่ถึงจุดสุดยอดของโลกียญาณและเป็นฐานคามินีวิปัสสนาคือ วิปัสสนาที่เชื่อมถึงมรรคญาณอันเป็นที่ออกจากสิ่งที่ยึดหรือออกจากสังขาร

๙) สัจจานุโลมิกญาณ หรืออนุโลมญาณ ญาณเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ร้อยสังข์ คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขาร ไม่พะวง ญาณก็โน้มโน้มเล่นมุ่งตรงสู่นิพพาน แล้วญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ร้อยสังข์ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับถัดไปเป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ^{๒๗}

สรุปวิปัสสนาญาณ ๙ หมายถึง ญาณที่จัดเป็นวิปัสสนาโดยเฉพาะ ซึ่งมีกำหนดนับตั้งแต่อุทยพยญาณที่ไม่เจือด้วยวิปัสสนูกิเลสจนถึงอนุโลมญาณ เพราะเป็นญาณที่กำหนดรู้เห็นความเกิดและความดับของรูปนามที่เกิดขึ้นและดับลงพร้อมกัน ทำให้ละนิวาสัญญา สุขสัญญาและอัตตสัญญา พิจารณาเห็นสังขารเป็นลำดับตั้งแต่เป็นของดับสลาย เป็นของน่ากลัว เป็นโทษ เป็นของน่าเบื่อหน่าย มีญาณอยากจะทำ มีญาณโน้มโน้มมุ่งสู่นิพพานด้วยการหยั่งรู้ร้อยสังข์

๓.๕ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน

สติปัฏฐาน แปลว่าธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติหรือข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ โดยรู้เท่าทันตามสภาวะความเป็นจริง ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่จะทำให้เกิดผิยไปด้วยอำนาจกิเลส ในที่ฌนิกาย มหาวรรค พระผู้มีพระภาค ตรัสสติปัฏฐาน ๔ ไว้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายเนื้อความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๓ - ๓๖๔.

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้^{๒๘}

๓.๕.๑ หลักการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ซึ่งได้จำแนกออกไว้เป็น ๖ หมวด โดยตรัสให้ปฏิบัติดังนี้

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสุปั่ากัถิ ไปสุโคณไมกัถิ ไปสุเรณวังกัถิ นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า” แล้วจึงฝึกปฏิบัติตามลำดับ คือ

๑) หมวดลมหายใจเข้าออก ตรัสในชั้นปฏิบัติไว้ว่า ให้มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า สำเนียงกว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก สำเนียงกว่า เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า สำเนียงกว่า เราระงับกายสังขาร หายใจออก^{๒๙} มีอุปมาว่าช่างกลึง หรือลูกมือช่างกลึงผู้มีความชำนาญ เมื่อชักเชือกยาวก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกยาว เมื่อชักเชือกสั้นก็รู้ชัดว่า เราชักเชือกสั้น

๒) หมวดอิริยาบถคือ เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน หรือเมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ^{๓๐}

๓) หมวดสัมปชัญญะคือ การทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ทำความ รู้สึกตัวในการมองดู การเหลียวดู ทำความ รู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก ทำความ รู้สึกตัวในการ ครองสังขาริ บาตรและจีวร ทำความ รู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ทำความ รู้สึกตัวใน การถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ทำความ รู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง^{๓๑}

๔) หมวดมนสิการสิ่งปฏิภูลคือ การพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ดังนี้ว่า มีอยู่ใน กายนี้คือ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปรวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูล

มีอุปมาว่าถูงมีปาก ๒ ข้าง เต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา ข้าวสาร คนตาดีเปิดถูงนั้นออกพิจารณาพินเห็นได้ว่า นี่เป็นข้าวสาลี นี่เป็นข้าวเปลือก นี่เป็นถั่วเขียว นี่เป็นถั่วเหลือง นี่เป็นเมล็ดงา นี่เป็นข้าวสาร^{๓๒}

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑ - ๓๐๒.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒ - ๓๐๓.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๗/๓๐๖.

๕) หมวดมนสิการธาตุคือ การพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ อุปมาเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้มีความชำนาญ ครั้นฆ่าโคแล้ว แบ่งอวัยวะออกเป็นส่วน ๆ นั่งอยู่ที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง แม้นฉันใด ภิกษุก็เป็นฉันนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม^{๓๓}

๖) หมวดปาชา ๙ ด้วยการน้อมนำเข้าไปพิจารณาร่างกายนี้ให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ อย่างนี้คือ

(๑) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตายแล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพชิ้นอืด ศพมีสีเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม

(๒) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งถูกกาจิกกิน นกตะกรุมจิกกิน แร้งทั้งกิน สุนัขกัดกิน สุนัขจิ้งจอกกัดกิน หรือสัตว์เล็ก ๆ หลายชนิดกัดกินอยู่

(๓) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นโครงกระดูกยังมีเนื้อและเลือด มีเอ็นริงรัดอยู่

(๔) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อ แต่ยังมีเลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นริงรัดอยู่

(๕) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเลือดและเนื้อ แต่ยังมีเอ็นริงรัดอยู่

(๖) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า เป็นโครงกระดูกไม่มีเอ็นริงรัดแล้ว กระจายกระจายไปในทิศใหญ่ ทิศเฉียงคือ กระดูกมืออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกเท้าอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแข้งอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกขาอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกสะเอวอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหลังอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกซี่โครงอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกหน้าอกอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกแขนอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกไหล่อยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคออยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกคางอยู่ทางทิศหนึ่ง กระดูกฟันอยู่ทางทิศหนึ่ง กะโหลกศีรษะอยู่ทางทิศหนึ่ง

(๗) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์

(๘) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นท่อนกระดูกกองอยู่ด้วยกัน เก้าเกินกว่า ๑ ปี

(๙) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งเป็นกระดูกผุเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แม้นฉันใด ภิกษุนี้ก็นำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้^{๓๔}

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในกายอยู่ หรือว่าภิกษุนี้มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า กายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๘ - ๓๑๒.

เท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทิวฐิไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่อย่างนี้

๓.๕.๒ หลักการเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

เมื่อเสวยสุขเวทนา	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา
เมื่อเสวยทุกขเวทนา	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนา
เมื่อเสวยยทุกขมสุขเวทนา	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยทุกขมสุขเวทนา
เมื่อเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส
เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส
เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส
เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส
เมื่อเสวยยทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส
เมื่อเสวยยทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส	ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า เวทนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทิวฐิไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่อย่างนี้^{๓๕}

๓.๕.๓ หลักการเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

จิตมีราคะ	ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ
จิตปราศจากราคะ	ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ
จิตมีโทสะ	ก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ
จิตปราศจากโทสะ	ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ
จิตมีโมหะ	ก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ
จิตปราศจากโมหะ	ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ
จิตหดหู่	ก็รู้ชัดว่า จิตหดหู่
จิตฟุ้งซ่าน	ก็รู้ชัดว่า จิตฟุ้งซ่าน
จิตเป็นมหัคคตะ	ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นมหัคคตะ
จิตไม่เป็นมหัคคตะ	ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓ - ๓๑๔.

จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า	ก็รู้ชัดว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า
จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า	ก็รู้ชัดว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
จิตเป็นสมาธิ	ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสมาธิ
จิตไม่เป็นสมาธิ	ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นสมาธิ
จิตหลุดพ้นแล้ว	ก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้นแล้ว
จิตไม่หลุดพ้น	ก็รู้ชัดว่า จิตไม่หลุดพ้น ^{๓๖}

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า จิตมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้ อันตณหาและทิวฐิไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างนี้

๓.๕.๔ หลักการเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติพิจารณากำหนดธรรม คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ (๑) นีวรณ ๕ (๒) อุปาทานขันธ ๕ (๓)อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ (๔) โพชฌงค์ ๗ (๕) อริยสัจ ๔

การพิจารณานีวรณ ๕ คือ เมื่อกามฉันทะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรา มีอยู่หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และกามฉันทะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น^{๓๗}

การพิจารณาอุปาทานขันธ ๕ คือ อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป อย่างนี้เวทนา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา อย่างนี้ความดับแห่งเวทนา อย่างนี้สัญญา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อย่างนี้ความดับแห่งสัญญา อย่างนี้สังขาร อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อย่างนี้ความดับแห่งสังขาร อย่างนี้วิญญาณ อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาณ^{๓๘}

การพิจารณา อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ อย่างนี้คือ ภิกษุย่อมรู้จักตา รู้จักรูป และรู้จักสังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปทั้งสองเกิดขึ้น อนึ่ง สังโยชน์ที่ยังไม่เกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดด้วยประการนั้น สังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สังโยชน์ที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย^{๓๙}

การพิจารณาโพชฌงค์ ๗ อย่างนี้คือ เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายใน

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔ - ๓๑๕.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖ - ๓๑๗.

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘ - ๓๑๙.

^{๓๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/๓๑๙ - ๓๒๐.

ของเราไม่มี ความเกิดขึ้นแห่งสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุ นั้นและความ เจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้จักเหตุ นั้น

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหลายภายนอกอยู่หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็น ธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือ พิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏ อยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทฤษฎีไม่ อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรม^{๔๐}

ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ อริยสัจ ๔

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขสมุทัย

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธ

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกข์อริยสัจคือ ขาติ ได้แก่ความเกิด ความหยั่งลง ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่ง ชั้นันท์ ความได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้น ๆ

ขรา ได้แก่ ความแก่ ความค้ำคร่า ความมีพินหลุด มีผมหงอก มีหนังเหี่ยวยุ่น ความเสื่อม อายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ

มรณะ ได้แก่ ความจติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไปหายไป ความตายคือมฤตยู ความแตกแห่งชั้นันท์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ

โสกะคือ ความเศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ปริทเวหะ ได้แก่ ความร้องไห้คร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ทุกข์คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกายอันเกิดจากกายสัมผัส

โทมนัสคือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญอันเกิด จากมโนสัมผัส

อุปายาสะคือ ความคับแค้นใจ ภาวะที่คับแค้นใจของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใด อย่างหนึ่ง

การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์คือ การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่ ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ไม่เป็นที่ชอบใจของเขา เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์หรือ จากบุคคลผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่มีประโยชน์ สิ่งที่ไม่เกื้อกูล สิ่งที่ไม่ผาสุก ไม่ปรารถนาความเกษมจาก โยคะของเขา

การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์คือ การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑ - ๓๒๓.

ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ขบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ ปรารถนาความเกื้อกูล ความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดาบิดา พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตรหรือญาติสาโลหิต

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ได้แก่ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความเกิดเป็นธรรมดา ขอความเกิดอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความแก่เป็นธรรมดา ขอความแก่อย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ขอความเจ็บไข้อย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

ผู้มีความตายเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความตายเป็นธรรมดา ขอความตายอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

เหล่าสัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส ความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างเกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัส ความคับแค้นเป็นธรรมดาเลยและขอความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมนัสและความคับแค้นอย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา

โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์คือ รูปอุปาทานชั้น ๕ เวหนอุปาทานชั้น ๕ สัญญาอุปาทานชั้น ๕ สังขารอุปาทานชั้น ๕ วิญญาณอุปาทานชั้น ๕ เหล่านี้เรียกว่า โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ทุกขอริยสัง^{๔๑}

ทุกขสมุทัยอริยสังคือ ตัณหาเป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหจรตด้วยความกำหนดยินดี เป็นเหตุเพิลิตเพิลินในอารมณนั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหาและวิภวตัณหา ก็ตัณหาทั้งหลายเมื่อเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ ตั้งอยู่ที่ไหน คือ ปิยรูปสาดรูปใดมีอยู่ในโลก ตัณหาเมื่อเกิด ก็เกิดที่ปิยรูปสาดรูปนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาดรูปนี้^{๔๒} นี้เรียกว่าทุกขสมุทัยอริยสัง

ทุกขนิโรธอริยสังคือ ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสลละคืน ความพ้น ความไม่ติด ตัณหาเมื่อละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหน คือ ปิยรูปสาดรูปมีอยู่ในโลก ตัณหาเมื่อละ ย่อมละที่ปิยรูปสาดรูปนี้ เมื่อดับ ก็ดับที่ปิยรูปสาดรูปนี้^{๔๓} นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธอริยสัง

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

- ๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ
- ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
- ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ
- ๔) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖ - ๓๙๙/๓๒๔ - ๓๒๘.

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๙.

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒.

- ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
- ๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
- ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
- ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ซึ่งมีอธิบายไว้ ดังนี้ สัมมาทิฐิคือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

สัมมาสังกัปปะคือ ความดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่พยาบาท ดำริในการไม่เบียดเบียน

สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อแฉ้อ สัมมากัมมันตะคือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจในกาม สัมมาอาชีวะคือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วย

สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะคือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ปรองดองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

สัมมาสติคือ ฝึกพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

สัมมาสมาธิคือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้สั่งตัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๔๔}

สรุปสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑) การพิจารณาเห็นกายในกายมี ๖ บรรพคือ (๑) การพิจารณา กำหนดลมหายใจเข้าหายใจออกเรียกว่า อานาปานบรรพ (๒) การพิจารณาอิริยาบถของกาย มียืน เดิน นั่ง นอน เรียกว่า อิริยาบถบรรพ (๓) การพิจารณารู้ตัวในความเคลื่อนไหว มี การเคลื่อน การคู้ การเหยียด เรียกว่า สัมปชัญญะบรรพ (๔) การพิจารณาความนำเกลียดของร่างกาย มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เรียกว่า ปฏิกูลบรรพ (๕) การพิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เรียกว่า ธาตุบรรพ (๖) พิจารณาร่างกายโดยความเป็นซากศพ เรียกว่า นวสัทธิกาบรรพ ๒) การพิจารณาเห็นเวทนาใน

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕ - ๓๓๗.

เวทนา พิจารณาอารมณ์ต่าง ๆ ภายในจิต มี ๙ อย่างคือ (๑) สุข (๒) ทุกข์ (๓) ไม่ทุกข์ไม่สุข (๔) สุขประกอบด้วยอามิส (๕) สุขไม่ประกอบด้วยอามิส (๖) ทุกข์ประกอบด้วยอามิส (๗) ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส (๘) ไม่ทุกข์ไม่สุขประกอบด้วยอามิส (๙) ไม่ทุกข์ไม่สุขไม่ประกอบด้วยอามิส ๓) การพิจารณาเห็นจิตในจิต มี ๑๖ อย่างคือ (๑) จิตมีราคะ (๒) จิตปราศจากราคะ (๓) จิตมีโทสะ (๔) จิตปราศจากโทสะ (๕) จิตมีโมหะ (๖) จิตปราศจากโมหะ (๗) จิตหดหู่ (๘) จิตฟุ้งซ่าน (๙) จิตใหญ่ (๑๐) จิตไม่ใหญ่ (๑๑) จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๒) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๓) จิตตั้งมั่น (๑๔) จิตไม่ตั้งมั่น (๑๕) จิตหลุดพ้น (๑๖) จิตไม่หลุดพ้น ๔) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม มี ๕ หมวดคือ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ นิรวณฺ ๕ อุปาทานขันธ ๕ आयตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔

๓.๕.๕ การจำแนกสติปัฏฐานเป็น ๔

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเรื่องสติปัฏฐานไว้ ๔ ประการ เพราะทรงเห็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ผู้เกิดมาในวัฏฏสงสาร ซึ่งมีอุปนิสัยสมบัติต่างกันตามบุญวาสนาบารมี อันมีกรรมจำแนกชักนำให้แตกต่างกันทางผิวพรรณชาติชั้นวรรณะหรือ โดยความเป็นหญิงความเป็นชาย เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ที่มีสติปัญญาแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นเพื่อมุ่งประโยชน์ในการศึกษาที่เหมาะสมแก่จริตของบุคคลและให้เกิดความรู้แจ้งในไตรลักษณ์จึงจำแนกสติปัฏฐานไว้ดังนี้

๑) จำแนกให้เหมาะแก่จริตและปัญญา

สติปัฏฐาน ๔ นั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสเพื่อเกื้อกูลแก่บรรดาเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ในสติปัฏฐาน ๔ ได้แบ่งไว้เพื่อให้เหมาะสมกับอัธยาศัยของผู้ปฏิบัติ ที่เรียกว่าจริต ซึ่งมี ๒ พวกคือ พวกที่มีตมหาจริตและพวกที่มีทิวฐิจริต ในสองพวกนี้ยังแบ่งได้อีก ๒ คือ ตมหาจริตของผู้มีปัญญาน้อยและปัญญากล้า ทิวฐิจริตของผู้มีปัญญาน้อยและปัญญากล้า

ผู้มีตมหาจริตที่มีปัญญาน้อยพึงปฏิบัติในหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นที่เหมาะแก่จริต ผู้มีตมหาจริตที่มีปัญญากล้า พึงปฏิบัติในหลักเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยเหมาะแก่จริตที่จะทำให้เกิดความบริสุทธิ์ได้

ผู้มีทิวฐิจริตที่มีปัญญาน้อย พึงปฏิบัติในหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยเป็นที่เหมาะแก่จริต ผู้มีทิวฐิจริตที่มีปัญญากล้า พึงปฏิบัติในหลักธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยเป็นที่เหมาะแก่จริตของตนอันจะนำไปสู่ความบริสุทธิ์ได้

อีกประการหนึ่งทรงตรัสไว้เพื่อเกื้อกูลแก่บรรดาเวไนยสัตว์ผู้ที่หนักไปในทางมีปัญหา ซึ่งแบ่งออกเป็นพวกสมถยานิกะและพวกวิปัสสนายานิกะ

พวกสมถยานิกะอย่างอ่อน พึงปฏิบัติในหลักของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หากเป็นสมถยานิกะอย่างแก่กล้าพึงปฏิบัติในหลักของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ส่วนพวกวิปัสสนายานิกะอย่างอ่อนพิงปฏิบัติในหลักของจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน หากเป็นวิปัสสนายานิกะอย่างแก่กล้าพิงปฏิบัติในหลักของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะเป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นผู้บริสุทธิ์ได้^{๔๕}

๒) จำแนกเพื่อแก้วิปัสสา ๔

สติปัฏฐานที่ทรงแสดงไว้ ๔ เพื่อแก้กฏลแก่เวไนยสัตว์ที่มีสัญญาวิปัสสาไป วิปัสสาคือ ความคลาดเคลื่อนไปจากธรรมตาสามัญ^{๔๖} เป็นธรรมที่ผิดไปจากความเป็นจริง ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค พระผู้มีพระภาคได้แสดงวิปัสสาไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ๔ ประการนี้คือ

- ๑) สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง
- ๒) สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข
- ๓) สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ในสิ่งที่ไม่ใช่อัตตาว่าอัตตา
- ๔) สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสา จิตตวิปัสสา ทิฏฐิวิปัสสา ๔ ประการนี้แล”^{๔๗}

ในอภิธัมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอารมณ์ของวิปัสสาไว้ ๔ ประการคือ

- ๑) อัตตวิปัสสา ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นตัวตน
- ๒) สุขวิปัสสา ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นสุข
- ๓) สุขวิปัสสา ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นของสวยงาม
- ๔) นิจจวิปัสสา ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นของเที่ยง

สติปัฏฐาน ๔ ใช้ในการแก้วิปัสสาได้ คือ

- ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อแก้ สุขวิปัสสา
- ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อแก้ สุขวิปัสสา
- ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อแก้ นิจจวิปัสสา
- ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อแก้ อัตตวิปัสสา^{๔๘}

สรุปสติปัฏฐาน ๔ ที่ทรงแสดงไว้เพื่อให้เหมาะแก่จริตคือ กลุ่มต้นหาจริตและทิฏฐิจริต เพื่อเป็นเครื่องแก้วิปัสสาทั้ง ๔ ได้แก่ อัตตวิปัสสา สุขวิปัสสา สุขวิปัสสาและนิจจวิปัสสา ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ถูกค้นหาและทิฏฐียึดถือไว้ วิปัสสาธรรมทั้งหลายนี้เกิดจากอำนาจของกิเลสอย่างละเอียด ธรรมคือศีลและสมาธิไม่สามารถจะละได้ ต้องประหารด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามนัยของ สติปัฏฐาน ๔ จึงจะละได้

^{๔๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๖๕๘.

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๒๒.

^{๔๗} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๖/๓๙๙.

^{๔๘} วรรณสิทธิ โวทยะเสวี, พระอภิธัมมัตถสังคหะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วน จำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๘.

๓.๖. สรุปท้ายบท

จากข้อมูลที่ศึกษามาสรุปได้ว่า ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้มีความสำคัญเพราะเป็นหนทางที่สำคัญทางเดียวซึ่งจะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ โดยขั้นต่ำย่อมได้บรรลุดังอนาคามี และขั้นสูงย่อมได้บรรลุดังอรหัตต์

วิปัสสนาภาวนาหมายถึงการปฏิบัติฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในสังขารตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรมว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทำให้อ่อนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้

ประเภทของวิปัสสนาภาวนามี ๔ คือ

การเจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า เรียกว่าสมณุปุพพังคมวิปัสสนาภาวนาและเป็นการเจริญวิปัสสนาแบบสมณยานิกะ

การเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า เรียกว่าวิปัสสนาปุพพังคมสมณภาวนาและเป็นการเจริญวิปัสสนาแบบวิปัสสนายานิกะ

การเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป เรียกว่าสมถวิปัสสนายุคันตภาวนา

การเจริญสมณะและวิปัสสนาในขณะอุทัจจจะเกิดขึ้น เรียกว่าธัมมุทัจจจวิคคหิตมานัส

วิปัสสนาญาณ แปลว่า ญาณในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนาได้แก่ ปัญญาความรู้ที่เป็นตัวความเห็นแจ้งในขั้น ๕ ว่าเป็นอนิจจะคือไม่เที่ยง เป็นทุกข์คือเป็นทุกข์ เป็นอนัตตาคือมิใช่ตัวตน วิปัสสนาญาณนี้จะเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วยการกำหนดรูปนามที่เป็นปัจจุบันเป็นอารมณ์ได้อย่างถูกต้องเท่านั้น

วิปัสสนาญาณ ๙ เริ่มนับตั้งแต่อุทัพพญาณที่บริสุทธิ์จากวิปัสสนูปกิเลสแล้วเป็นลำดับแรกถึงอนุโลมญาณ และที่จัดเป็นวิปัสสนานั้น เพราะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากปัญญาที่แท้จริง ที่สามารถชำระกิเลสหรือวิปัสสนาได้ มี (๑) อุทัพพญาณวิปัสสนาญาณ (๒) กังคานุปัสสนาญาณ (๓) กยตูปุฏฐานญาณ (๔) อาทีนวานุปัสสนาญาณ (๕) นิพพิทานุปัสสนาญาณ (๖) มุญจิจตุกัมยตาญาณ (๗) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ (๘) สังขารูปเขยาญาณ (๙) สัจจานุโลมิกญาณ

สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติหรือข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ โดยรู้เท่าทันตามสภาวะความเป็นจริง ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดีร้ายที่จะทำให้เกิดผิยไปด้วยอำนาจกิเลส สติปัฏฐาน ๔ คือ

๑. พิจารณาเห็นภายในภายใน มี ๖ บรรพ คือ (๑) อาณาปานบรรพ (๒) อิริยาปถบรรพ (๓) สัมปชัญญะบรรพ (๔) ปฏิกุศลบรรพ (๕) ธาตุบรรพ (๖) นวสีวิคิภาบรรพ

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มี ๙ อย่างคือ (๑) สุข (๒) ทุกข์ (๓) ไม่ทุกข์ไม่สุข (๔) สุขประกอบด้วยอามิส (๕) สุขไม่ประกอบด้วยอามิส (๖) ทุกข์ประกอบด้วยอามิส (๗) ทุกข์ไม่ประกอบด้วยอามิส (๘) ไม่ทุกข์ไม่สุขประกอบด้วยอามิส (๙) ไม่ทุกข์ไม่สุขไม่ประกอบด้วยอามิส

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิต มี ๑๖ อย่างคือ (๑) จิตมีราคะ (๒) จิตปราศจากราคะ (๓) จิตมีโทสะ (๔) จิตปราศจากโทสะ (๕) จิตมีโมหะ (๖) จิตปราศจากโมหะ (๗) จิตหดหู่ (๘) จิตฟุ้งซ่าน (๙) จิตใหญ่ (๑๐) จิตไม่ใหญ่ (๑๑) จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๒) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า (๑๓) จิตตั้งมั่น (๑๔) จิตไม่ตั้งมั่น (๑๕) จิตหลุดพ้น (๑๖) จิตไม่หลุดพ้น

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มี ๕ หมวดคือ นิเวศน์ ๕ อุปาทานชั้น ๕
อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔

ในสติปัฏฐาน ๔ แสดงไว้เพื่อให้เหมาะกับจริต ซึ่งมี ๒ คือ พวกที่มีตัณหาจริตและพวกที่มีทิฏฐิจริต ในสองพวกนี้ยังแบ่งได้อีก ๒ คือ ตัณหาจริตของผู้มีปัญญาน้อยและปัญญากล้า ทิฏฐิจริตของผู้มีปัญญาน้อยและปัญญากล้า สติปัฏฐานที่ทรงแสดงไว้ ๔ เพื่อแก้สัญญาที่วิปลาสไป วิปลาสคือ ความคลาดเคลื่อนไปจากธรรมตาสามัญ เป็นธรรมที่ผิดไปจากความเป็นจริง

ในอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้กล่าวถึงอารมณ์ของวิปลาสและการใช้สติปัฏฐาน ๔ ในการแก้วิปลาสไว้ ๔ ประการคือ

- ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แก้สุภวิปลาส ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นของสวยงาม
- ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน แก้สุขวิปลาส ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นสุข
- ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แก้ปัจจุวิปลาส ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นของเที่ยง
- ๔) ฌัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน แก้อัตตวิปลาส ความสำคัญว่านามรูปนี้เป็นตัวตน

บทที่ ๔

ปารีสุธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้เสียสละทรัพย์อุปถัมภ์แก่ภิกษุในพุทธศาสนา ด้วยเหตุว่าภิกษุนั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยปรารถนาว่าจะได้รับอานิสงส์คือ มนุषย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ เมื่อภิกษุระลึกได้เช่นนี้ จึงควรปรารถนาความเพียรดำเนินตามหลักศีล สมาธิ และวิปัสสนาปัญญาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาทำจิตให้มีสมาธิตั้งมั่น จนเกิดความเห็นแจ้งในหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในที่นี้หมายถึงการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นทางดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ เพื่อการบรรลุจุดหมายคือ พระนิพพาน ปารีสุธศีล ๔ เป็นหลักธรรมเบื้องต้นที่จะสนับสนุนให้การปฏิบัตินั้น ดำเนินไปด้วยความถูกต้องและเจริญก้าวหน้าขึ้นไปตามลำดับ ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ตามลำดับคือ

- ๔.๑ ปารีสุธศีลเป็นกิจเบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๔.๒ การสนับสนุนของปารีสุธศีล ๔ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๔.๓ ความสำคัญของปารีสุธศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๔.๔ พระสาวกที่บรรลุธรรมโดยการเจริญปารีสุธศีล

๔.๑ ปารีสุธศีลเป็นกิจเบื้องต้นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติบูชาที่ยิ่งกว่าอามิสบูชาทั้งหลายซึ่งจะเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติเอง อีกทั้งยังจะเอื้อประโยชน์ให้พุทธศาสนามีความมั่นคงต่อไป ปารีสุธศีลเป็นหลักธรรมข้อแรกในวิสุทธิ ๗ ได้แก่ สีสวิสุทธิคือ ความบริสุทธิ์หมดจดของศีล หมายถึงการปฏิบัติปารีสุธศีล ๔ ได้อย่างบริสุทธิ์ดีแล้วนั่นเอง ผู้ที่จะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะต้องเป็นผู้มีศีลสะอาดหมดจดหมดมลทินเสียก่อน^๑ ไม่ว่าจะปฏิบัติจะเป็นคฤหัสถ์หรือเป็นบรรพชิตก็ตาม จะต้องชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ ถึงแม้ว่าปารีสุธศีล ๔ นี้จะไม่ใช้วิปัสสนาภาวนาโดยตรง แต่นับว่าเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะเป็นเหตุไกลที่จะทำให้มีโอกาสได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

หลักธรรมที่แสดงให้เห็นว่าปารีสุธศีลนี้เป็นหลักธรรมที่สำคัญเบื้องต้นนั้นคือ หลักธรรมในวิสุทธิ ๗ ในวิสุทธิ ๗ ทั้งหมด เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนซึ่งกันและกันตามลำดับ มีความปรากฏในรถวินิตสูตรว่า สีสวิสุทธิมีจิตตวิสุทธิเป็นเป้าหมาย จิตตวิสุทธิมีทิฏฐิวินิวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ทิฏฐิวินิวิสุทธิมีกังขาวิตรณวิสุทธิเป็นเป้าหมาย กังขาวิตรณวิสุทธิเกิดแล้วมีมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิเป็น

^๑ ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนานิยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๕.

เป้าหมาย มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิมีปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิมีญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ญาณทัสสนวิสุทธิมีอนุปาทาปรินิพพานเป็นเป้าหมาย^๒ จึงกล่าวได้ว่า ถ้าศีลวิสุทธิไม่มีแล้ว จิตตวิสุทธิก็เกิดขึ้นไม่ได้ วิสุทธิอื่น ๆ ทั้งหมดจนถึงญาณทัสสนวิสุทธิก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาคือ การยังวิปัสสนาญาณให้เกิด จะเกิดขึ้นไม่ได้ด้วย ปาริสุทธิศีลจึงเป็นคุณธรรมที่ต้องมีก่อนในเบื้องต้น

๔.๑.๑ การชำระศีล

ปาริสุทธิศีล ๔ มี ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีลและปัจฉยสันนิสสิตศีล เมื่อว่าโดยตรงแล้ว ถือว่าเป็นศีลของภิกษุโดยเฉพาะที่จะต้องปฏิบัติให้บริสุทธิ์ก่อนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในการชำระศีลนั้น ถ้าเป็นภิกษุและสามเณร หมายถึงการชำระศีลในปาติโมกข์สังวรศีลเป็นหลัก ซึ่งมีหลักปฏิบัติกว้าง ๆ คือ

ในเบื้องต้นแห่งการชำระศีล เครื่องอาศัยของบรรพชิตมีไตรจีวรและเสนาสนะเป็นต้นพึงชำระให้สะอาด ไม่ให้เศร้าหมอง การนุ่งห่มต้องให้เป็นปริมนทลตามหลักเสขียวัตถ์ ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นผู้มีศีลที่สามารถรับรู้ได้ด้วยการสัมผัสทางตา

สามเณรพึงสมาทานรักษาศีล ๑๐ ประการ มี ๑) เว้นจากการทำลายชีวิต ๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ ๓) เว้นจากประพฤติดิพพรหมจรรย์ ๔) เว้นจากการพูดเท็จ ๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖) เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือเที่ยงแล้วไป ๗) เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ๘) เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ ฉาบทาของหอม และเครื่องลูบไล้ เครื่องประดับตกแต่ง ๙) เว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ ๑๐) เว้นจากการรับทองและเงิน ทั้งหมดนี้เป็นปาริสุทธิศีลคือ ข้อวัตรปฏิบัติเบื้องต้นของสามเณรที่จะต้องสำรวมระวังให้บริสุทธิ์

ภิกษุในพระพุทธศาสนาการชำระศีลนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. เมื่อล่วงละเมิดในอาบัติเบาเรียกว่า ลหุกาบัติ มีอาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎและพุทธานุสติก มีวิธีปลดเปลื้องตนให้บริสุทธิ์ได้ด้วยการแสดงคือ เปิดเผยข้อผิดพลาดบกพร่องแก่ภิกษุด้วยกันแม้เพียงรูปเดียวก็ได้

วิธีแสดงอาบัติ ผู้ที่จะแสดงอาบัติที่เป็นลหุกาบัติ เช่น ต้องอาบัติอุลลัจจัย พึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง นั่งคุกเข่าประณมมือ กล่าวเป็นภาษาบาลีว่า อหิ ภนเต สมพหุลา นานาวตถุกาโย อุลลัจจยาโย อาปตติโย อาปนโน ตา ปฎิเทเสมิ แปลว่า ข้าพเจ้าต้องอาบัติอุลลัจจัยแล้วเจ้าข้า ข้าพเจ้าแสดงอาบัตินั้น ผู้รับกล่าวว่า ปสฺสสึ อาวุโส ตา อาปตติโย เธอเห็นอาบัติหรือ ผู้แสดงกล่าวตอบว่า อาม ภนเต ปสฺสามิ ขอรับเจ้าข้า ข้าพเจ้าเห็น ผู้รับกล่าวว่า आयตี อาวุโส สัวยะยาสิ เธอพึงระวังต่อไป ผู้แสดงกล่าวรับว่า สาธุ สุฏฺฐุ ภนเต สัวยิสสามิ ตีละ เจ้าข้า ข้าพเจ้าจักสำรวมเป็นต้น

^๒ ม.มู (ไทย) ๑๒/๒๕๙/๒๘๓.

^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุปสมบทวิธีและบรรพกิจสำหรับภิกษุใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๕๗ - ๖๑.

๒. การล่องละเมียดในอาบัตินักที่สามารถแก้ไขได้ เรียกว่าครุกาบตี หมายถึงเฉพาะอาบัติสังฆาติเสส วิธีปลดปล่อยตนให้บริสุทธิ์ได้ด้วยการประพตวิภูฐานวิธี ด้วยการอยู่ปริวาสกรรมมีวิธีปฏิบัติโดยสังเขปคือ

๒.๑ ผู้ที่จะออกจากอาบัติสังฆาติเสส พึงเข้าไปหาสงฆ์ ๔ รูป ในเขตสีมา กล่าวคำขอมานต์ต่อสงฆ์ สงฆ์สวดให้มานต์แล้ว พึงประพตมานต์ ๖ ราตรี มิให้ขาด

๒.๒ จากนั้นจึงเข้าไปหาสงฆ์ ๒๐ รูป ในเขตสีมา กล่าวคำขออภิกขุมานต์ต่อสงฆ์ สงฆ์สวดอภิกขุมานต์แล้ว พระภิกษุรูปนั้นจึงถือว่าปลดปล่อยตนให้บริสุทธิ์ได้

อนึ่ง อาบัติสังฆาติเสสนี้ พระภิกษุรูปใดล่องละเมียดแล้วไม่บอกอาบัตินั้นแก่สงฆ์ จงใจปิดบังอาบัตินั้น ต้องอยู่ใช้เสียก่อนเรียกว่า ปริวาส นั่นคือ ปกปิดไว้ก็วันต้องอยู่ปริวาสเท่ากับวันที่ปกปิดไว้ จากนั้นจึงจะขอมานต์และขออภิกขุมานต์ตามขั้นตอนนี้ได้

ผู้ที่เป็นฆราวาส การชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ ควรตระหนักถึงเรื่องความสะอาดทั้งส่วนตนและที่พักอาศัย เครื่องนุ่งห่มที่สวมใส่จะต้องเอื้อต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จากนั้นพึง สมาทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือสมาทานรักษาอาชีววัฏฐมกะศีลเป็นต้น มีสติสังวรระวังตั้งใจรักษาด้วยดีตลอดเวลาที่เข้าปฏิบัติวิปัสสนา เพราะผู้มีศีลอันบริสุทธิ์ดีแล้วชื่อว่าทำมรรคทั้ง ๓ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะให้สมบูรณ์เป็นอริศีล นำไปสู่การทำจิตให้เกิดความสงบตั้งมั่นเป็นอริจิต ควรแก่การได้มรรคผลนิพพาน ดังปรากฏในคำสรุปท้ายบทของศีลว่า สีเลน นิพพุตี ยนติบุคคลจะถึงนิพพานได้ก็เพราะศีล

สรุปผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ถือว่าเป็นกิจจำเป็นเบื้องต้น ตั้งแต่การดูแลความเรียบร้อยภายนอกมีสงบจิ๋วเครื่องอาศัยต่าง ๆ สำรองโทษอันเกิดจากการต้องอาบัติในสิกขาบทควรแสดงให้บริสุทธิ์ตามวินัยทั้งส่วนที่เป็นอาบัติเบาและอาบัตินักที่แก้ไขได้ ส่วนฆราวาสดูแลเรื่องความสะอาดทั้งส่วนตัวและที่พักอาศัย สมาทานรักษาศีลเสียใหม่ เพื่อการเตรียมกายวาจาใจที่พร้อมและบริสุทธิ์ จากนั้นจะต้องตัดเครื่องกังวลที่ละเอียดขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องข้องของจิตอันเป็นอุปสรรคขัดขวางในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๔.๑.๒ การตัดเครื่องปليโพธกังวล

ตามปกติของบุคคลทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็ภิกษุหรือฆราวาส ล้วนต้องมีหน้าที่รับผิดชอบด้วยกันทั้งนั้น หน้าที่โดยตรงคือ ต้องรับผิดชอบตนเองและหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบอยู่ โดยอ้อมคือ ความรับผิดชอบต่อญาติมิตรมาตาบิดาพี่น้องลูกหลานเป็นต้น ด้วยหน้าที่ดังกล่าวนี้ ผู้ปฏิบัติมีความคุ้นเคยอยู่กับอารมณ์เหล่านี้มาโดยตลอด เมื่อเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอารมณ์ดังกล่าวก็จะมาปรากฏขึ้น เปรียบเหมือนน้ำในโอ่งที่มีการสั่นไหวอยู่ตลอดเวลา บุคคลที่ต้องการรู้ว่าน้ำในโอ่งมีอะไรหรือไม่ย่อมไม่อาจรู้ได้ ต่อเมื่อน้ำนิ่งสนิทแล้วนั้นแหละ จึงจะสามารถพิจารณามองเห็นตะกอนหรือสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ในน้ำหรือใต้ก้นโอ่งนั้นได้ ฉนใด ภิกษุและฆราวาสผู้ใฝ่ในการปฏิบัติเมื่อชำระศีลให้บริสุทธิ์ได้แล้ว จึงต้องตัดเครื่องกังวลที่เป็นเหตุให้จิตไม่สงบเสียก่อนที่เรียกว่า ปลิโพธ

คำว่า ปลิโพธหมายถึง เครื่องผูกพันหรือห่วงเหี่ยวอันเป็นสาเหตุให้จิตพะวักพะวนวิตกกังวล ทำให้การปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา ไม่สามารถประคองสติกำหนดรูปรูปนามในปัจจุบันให้เกิดความต่อเนื่องก้าวหน้าไปได้ เพราะปลิโพธเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการเกิดสมาธิ

ดังนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องตัดปลิโพทเหล่านี้เสียก่อน เพื่อทำความปลอดโปร่งให้เกิดมีแก่จิต โดยเริ่มต้นจากการตัดเครื่องกังวลที่เล็กน้อยเสียก่อน เครื่องกังวลนั้นมีการโกนผม การปลงหนวด การตัดเล็บ การชกจีวรหรือตัดเย็บจีวร เป็นต้น ควรจัดแจงทำกิจนี้ให้เป็นที่เรียบร้อยเสียก่อน จากนั้นจึงตัดปลิโพทเครื่องกังวลที่มีแสดงไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. อาวาสปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับวัดหรือที่อยู่ อันเกิดจากผู้ปฏิบัติใดกำลังชวนชวายนในการก่อสร้างในวัดนั้นหรือมักเป็นผู้สะสมสิ่งของไว้มากจึงมีจิตผูกพัน เกิดความห่วงใยในสิ่งนั้น

๒. กุศลปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับตระกูลหรืออุปภูษา ผู้ปฏิบัติใดชอบคลุกคลีในตระกูลญาติหรือในตระกูลอุปภูษาแล้ว เมื่อมีเหตุให้ว่างเว้นหรือห่างจากตระกูลแล้วย่อมเกิดเครื่องกังวลได้

๓. ลาภปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับลาภ หมายถึงปัจจัย ๔ ที่อุบาสกอุบาสิกาพากันนำมาถวายแก่ผู้ปฏิบัติผู้มีบุญนั้น ทำให้หันต้องชวนชวายนในการอนุเคราะห์บุคคลทั้งหลายตลอดเป็นนิจ จึงมีจิตติดกังวลในธนะเหล่านี้ จนไม่มีโอกาสที่จะว่างเว้นจากอารมณ์กังวลเหล่านี้ได้

๔. คณปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์หรือหมู่ชนที่ตนต้องรับผิดชอบ ได้แก่ผู้ปฏิบัติชวนชวายนอยู่แต่เรื่องการอบรมหรือการสั่งสอนธรรมวินัยแก่คณะหรือหมู่ชนเป็นนิจ ในที่สุดก็ไม่อาจวางภารกิจเหล่านี้ได้

๕. กรรมปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับการงาน มีการก่อสร้างหรือการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะมีโบสถ์ วิหาร เป็นต้น ธรรมดาของผู้ปฏิบัติที่ทำการก่อสร้างอยู่ จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าจะงานสิ่งใดทำเสร็จแล้ว งานสิ่งใดที่ยังไม่ได้ทำ ต้องใส่ใจชวนชวายนจนกว่างานจะเสร็จ งานนวักรรมนี้จึงเป็นเครื่องกังวลที่ละวางได้ยาก

๖. อัธยานปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ เครื่องกังวลนี้ย่อมเกิดกับผู้ปฏิบัติที่ชอบการเดินทางหรือต้องเดินทางไปรักษาศรัทธาในที่ไกล ๆ

๗. ญาติปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรือคนใกล้ชิดที่จะต้องเป็นห่วง ญาติในที่นี้หมายถึงญาติที่มีอยู่ในพุทธศาสนาได้แก่พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์และญาติที่ให้กำเนิดมีมารดาบิดา พี่ชายพี่สาวน้องชายน้องสาว เป็นต้น ในบรรดาญาติเหล่านี้หากเกิดอาพาธ ด้วยคุณธรรมความกตัญญูกตเวที จำเป็นต้องปรนนิบัติท่านจนตลอดชีวิต

๘. อาพาธปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตนเอง พึงรักษาโรคนั้นให้ระงับก่อน ถ้ารักษาแล้วไม่หายหรือไม่สามารถระงับได้ พึงให้อาพาธตนเองแล้วตั้งใจปฏิบัติภาวนา

๙. คันถปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน การรักษาปริยัติธรรมด้วยการสาธยายและการท่องจำ ย่อมเป็นเครื่องกังวลแก่ผู้ปฏิบัติที่มีจิตชวนชวายนในการนี้

๑๐. อิทธิปลิโพท ความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุถุชนที่จะต้องคอยรักษาไม่ให้เสื่อม^๔

สรุปเครื่องวิตกกังวลดังกล่าว หากไม่ขจัดละวางให้ได้เสียก่อน ย่อมจะเป็นอุปสรรคต่อผู้ปฏิบัติ เพราะจะทำให้ไม่สามารถรวมจิตให้เกิดสมาธิดำรงตั้งมั่นขึ้นได้โดยง่าย เมื่อขณิกสมาธิไม่เกิด การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็จะไม่ก้าวหน้า เมื่อตัดเครื่องข้องได้แล้ว วัดหรือสถานที่อันเอื้อต่อการปฏิบัติที่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาควรให้ความสำคัญเป็นลำดับต่อไป

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๓.

๔.๑.๓ การเลือกสัปปายะที่เหมาะสม

คำว่า สัปปายะ ในที่นี้หมายถึง สถานที่อันสบายมีสภาพที่เกื้อหนุนต่อการปฏิบัติภาวนา ช่วยให้สมาธิตั้งมั่นและประทับประคองรักษาสมาธิไว้ได้นาน แม้ในการเป็นอยู่ตามปกติทั่วไปของบุคคลในโลกนี้ สถานที่พักพิงอยู่อาศัยยังถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเลือกตั้งอยู่ในถิ่นฐานที่เหมาะสม จึงจะมีความเจริญ มีความเป็นอยู่อย่างผาสุก ดังปรากฏในจกกสูตรความว่า “ภิกษุทั้งหลาย จักร ๔ ประการนี้เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ผู้ประกอบแล้วเป็นไปได้ และถึงความเป็นใหญ่ ความไพบุลย์ใน โภคะทั้งหลายต่อกาลไม่นานนัก คือ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นที่ดี
๒. สัปปริสุปัสสยะ การสมาคมกับสัตบุรุษ
๓. อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบ
๔. ปุพเพทปุญญตา ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว

ข้าวเปลือก ทรัพย์ ยศ ชื่อเสียงและความสุขยอมหลังไหลมาสู่รชนผู้อยู่ในถิ่นที่ดี ผูกไมตรีกับอริยชน สมบูรณ์ด้วยการตั้งตนไว้ชอบ ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว”^๕ จักร ๔ ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดความไพบุลย์ด้วยโภคะ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งเป็นการประกอบแห่งเหตุที่จะทำให้เกิดวิปัสสนาญาณที่ลุ่มลึก จึงต้องเลือกถิ่นสถานที่อันเหมาะสม ควรแก่การเข้าไปพำนักอาศัยปฏิบัติซึ่งได้แก่ สัปปายะ มีแสดงไว้ ๗ ประการ คือ

๑. อวาราสัปปายะ คือที่อยู่อันเหมาะสม ไม่มีความพลุกพล่านด้วยผู้คน ในการปฏิบัติ ท่านให้กำหนดด้วยตนเองดูว่า ถ้าเสนาสนะใดอยู่แล้ววิมิตย่อมเกิดขึ้นได้ง่าย จิตเป็นสมาธิตั้งมั่นที่อยู่เช่นนี้ชื่อว่าเป็นที่สบาย

๒. โคจรสัปปายะ คือมีหมู่บ้านหรือชุมชนสำหรับไปบิณฑบาต ที่มีที่อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไปและมีอาหารบริบูรณ์เพียงพอในการดำรงอัตตภาพ

๓. ภัตตสัปปายะ คือการพูดแต่พอประมาณและการพูดนั้นต้องเป็นเฉพาะกถาวัตถุ ๑๐ ประการเท่านั้น เช่นการพูดถึงเรื่องความมักน้อย ความสันโดษ เป็นต้น

๔. บุคคลสัปปายะ คือมีบุคคลผู้ทรงคุณธรรม ผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติมีศีลเป็นต้น ที่ผู้ปฏิบัติเข้าไปอาศัยแล้วย่อมยังจิตที่ไม่ตั้งมั่นให้ตั้งมั่นหรือจิตที่ตั้งมั่นที่อยู่แล้วให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

๕. โภชนสัปปายะ คือได้อาหารที่ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ที่ผู้ปฏิบัติฉันแล้วมีความผาสุกสบายยังจิตให้มั่นคงได้ง่าย

๖. อุตุสัปปายะ คือได้ธรรมชาติได้แก่ดินฟ้าอากาศเป็นที่สบาย ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป

^๕ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๐.

๗. อิริยาปถสัปปายะ คือในอิริยาบถ ๔ บางคนเดินจงกรมสบาย บางคนนั่งสบาย บางคนยืนแล้วสบาย บางคนมีอิริยาบถนอนสบาย ผู้ปฏิบัติพึงทดลองในแต่อิริยาบถดู ในส่วนของการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาท่านให้ปฏิบัติในอิริยาบถ ๓ คือ เดิน ยืน นั่ง ให้เสมอกัน เว้นอิริยาบถนอน^๖

สถานที่อันเป็นสัปปายะนี้ ย่อมเป็นสถานที่อันสบายเหมาะแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อีกประการหนึ่งสถานที่อันเหมาะแก่การปฏิบัติ ซึ่งมีพระพุทธดำรัส ที่มีปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก ในมหาสติปัฏฐานสูตรมีเนื้อความว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ที่โคนไม้ หรือที่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า”^๗

ป่าก็ดี โคนไม้ก็ดี เป็นเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน เพราะป่าเป็นที่เงียบสงบ ผู้ปฏิบัติที่มีปาริสุทธิศีลที่บริสุทธิ์ดี ควรเข้าไปอยู่ในสถานที่นั้น เหตุผลที่ควรปฏิบัติในป่า เพราะความเงียบสงบและความมืดที่เกิดขึ้นในเวลายามค่ำคืน จิตของผู้ปฏิบัติย่อมเกิดความกลัวจนถึงกับมีขนลุกชูชัน เมื่อมองหาใครเป็นที่พึ่งแก่ตนไม่ได้ จิตจะโน้มเข้าหาศีลอันบริสุทธิ์ของตนมาเป็นที่พึ่ง ในที่สุดจิตก็จะเป็นสมาธิตั้งมั่นได้โดยอาศัยศีลของตนนั่นเองอบรมให้เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติที่มุ่งหวังจะได้รับผลของการปฏิบัติควรแสวงหาสถานที่อันเป็นสัปปายะดังกล่าว และควรเว้นสถานที่ละแวกบ้าน เพราะมักจะมีเสียงอื้ออึง โดยเป็นเสียงของหญิงบ้าง เสียงของชายบ้างหรือเป็นเสียงของสัตว์เลี้ยงบ้าง เป็นต้น เสียงนั้นเป็นข้าศึกของฌาน การปฏิบัติอานาปานสติในกายานุปัสสนาสติปัฏฐานให้เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องยากนัก

ส่วนคำว่า เรือนว่าง ในที่นี้หมายถึงสถานที่อันสงบ ซึ่งได้แก่เสนาสนะ ๗ อย่าง คือ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าละเมาะ ที่โล่งแจ้ง ที่ลอมฟาง ล้วนเป็นที่เหมาะสม ควรแก่การเข้าไปฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในอริยมรรคมีดวงสังคหะ แสดงสัปปายะธรรม หมายถึงธรรมอันเป็นที่สะดวกสบายแก่การปฏิบัติวิปัสสนา ไว้ ๔ ประการคือ

๑. เสนาสนะสัปปายะ คือที่อยู่สบาย หมายถึงที่อยู่อาศัยสำหรับปฏิบัติภาวนา จะต้องเป็นที่สะดวกสบาย คืออยู่แล้วไม่ทรมาณให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ มีอากาศดีไม่อึดอัดและไม่มีคนพลุกพล่าน หรือมีเสียงอึกทักจนเกินสมควร ต้องเป็นที่ปลอดภัยจากสัตว์และคนพาลรบกวน และเป็นสถานที่สะดวกในการใช้อิริยาบถ เช่น มีที่เดินจงกรม เป็นต้น

๒. อาหารสัปปายะ คือมีอาหารเป็นที่สบาย ผู้ปฏิบัติจะต้องมีอาหารบริโภคนั้นที่สะดวก คือ ไม่ฝืดเคืองจนเกินควร ไม่แสลงต่อโรคหรือทำให้เกิดโรค และผู้จัดทำอาหาร จะต้องให้ความสำคัญสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน เช่น ทำอาหารที่บริโภคได้ง่าย

๓. ธรรมสัปปายะ คือมีธรรมเป็นที่สบาย คือ จะต้องปฏิบัติวิปัสสนาในสติปัฏฐานที่สะดวกแก่จริต

จริตในวิปัสสนา แบ่งไว้ ๒ อย่าง คือพวกตมฺหาจริตกับพวกทิมฺหจฺจริต และยังแยกจริตทั้ง ๒ ออกเป็นอย่างละ ๒ รวมเป็น ๔ อย่าง คือ

^๖ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธอุบายจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๒๐ - ๒๒๒.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒.

- ๑) ตัณหาจริต ที่มีปัญญาอ่อน
- ๒) ตัณหาจริต ที่มีปัญญากล้า
- ๓) ทิฏฐิจริต ที่มีปัญญาอ่อน
- ๔) ทิฏฐิจริต ที่มีปัญญากล้า

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เมื่อเลือกสติปัฏฐานที่ถูกต้องกับจริตอัชฌาสัยของตนแล้ว การปฏิบัติ ก็จะเป็นไปโดยสะดวกและก้าวหน้าบรรลุผลได้เร็ว

๔. บุคคลสัปปายะ คือบุคคลเป็นที่สบาย หมายถึงการที่จะช่วยทำให้สมาธิปัญญาเกิดขึ้น ต้องเว้นจากบุคคลที่ทำให้ไม่สงบ เช่น นำเรื่องราวต่าง ๆ เข้าไปบอกเล่าหรือไปชวนพูดคุยในเรื่องที่ไม่สมควรแก่การปฏิบัติซึ่งจะเป็นอันตรายแก่การตั้งมั่นของสมาธิและปัญญา บุคคลที่เป็นสัปปายะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้แก่อาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร^{๔๕}

สรุปลัปปายะเป็นที่สบายแก่ผู้ปฏิบัติมีทั้งสถานที่และบุคคล ๗ ประการ มีอวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ และอิริยาปถสัปปายะ อันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้การปฏิบัติเป็นไปโดยสะดวกควรแก่การบรรลุธรรม

๔.๒ การสนับสนุนของปาริสุทธิศีล ๔ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในปาริสุทธิศีล ๔ คือปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวนปาริสุทธิศีลและปัจจัยสันนิสสิตศีลนี้ โดยเฉพาะภิกษุผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหรือคฤหัสถ์ผู้ใฝ่ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ต้องประดับประดาครอบงำรักษาปาริสุทธิศีลของตนให้บริสุทธิ์ตามสมควรแก่ภาวะของตนโดยสม่ำเสมอ เมื่อศีลบริสุทธิ์แล้ว จักเป็นเหตุให้จิตบริสุทธิ์และปัญญาบริสุทธิ์ได้โดยลำดับ ดังหลักปฏิบัติในท้ายอนุศาสน์ กล่าวไว้ว่า ตตถ สีสปริภาวโต สมาธิ มหปผลโล โทติ มหานิสัสโส ในศีลสมาธิปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ สมาธิปริภาวตา ปญญา มหปผลา โทติ มหานิสัสสา ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปญญาปริภาวโต จิตตัมสมมเทว อาสเวหิ วิมูจจติ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะโดยชอบ^{๔๖} ในปาริสุทธิศีล ๔ เมื่อผู้ปฏิบัติรักษาให้บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๔.๒.๑ ปาติโมกขสังวรศีล

ปาติโมกขสังวรศีลหมายถึง ความเป็นผู้สำรวมด้วยความสังวรคือ ปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติมองเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ในปาฏิโมกขสังวรศีลนี้ เป็นการสำรวมระวังศีลของตนให้บริสุทธิ์ ผู้ปฏิบัติเมื่อหวังความเจริญในวิปัสสนาภาวนาอย่างแท้จริงแล้ว ย่อมไม่ก้าวล่วงละเมิดสิกขาบทของตน แม้ชีวิตของตนก็ยอมเสียสละได้ เพื่อมุ่งผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาให้ก้าวหน้าไปตามลำดับ ซึ่งจะเห็นได้ดังที่พระพุทธองค์ตรัสกับ

^{๔๕} วรรณสิทธิ โวทยะเสวี, พระอภิธรรมมัตถสังคหะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๔ - ๒๒๕.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุปสมบทวิธีและบุรพกิจสำหรับภิกษุใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๓๙.

ท้าวปหาราทะอสูร ที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย อัญญวรรค ในปหาราทสูต ความตอนหนึ่งว่า “ในพระธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ ที่ภิกษุทั้งหลาย พบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในพระธรรมวินัยนี้คือ สาวกทั้งหลายของเราจะไม่ละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิตเหมือนมหาสมุทรที่มีปกติคงที่ไม่ล้นฝั่ง”^{๑๐}

ตามความดังกล่าวนี้ บ่งบอกให้เห็นว่าภิกษุในพระพุทธศาสนามีเคารพและระวังรักษาปาติโมกขสังวรศีลยิ่งกว่าชีวิต ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเมื่อมีความเคารพศรัทธาที่มั่นคงไม่หวั่นไหวในการรักษาปาติโมกขสังวรศีลได้อย่างนี้แล้ว ศีลในที่นี้จัดเป็นศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ มีวาจาชอบ มีกามารมณ์ชอบ มีอาชีวะชอบ เพราะประกอบด้วยสติที่เป็นปัจจุบันย่อมจะประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะเห็นได้จากการปฏิบัติของพระเถระรูปหนึ่ง เล่าไว้ว่า พระเถระในประเทศลังการูปหนึ่ง ถูกพวกโจรจับมัดด้วยเถาว์ลัยให้นอนอยู่ในท่ามกลางป่า แล้วเกิดมีไฟป่าไหม้ลุกลามมาถึงร่างของท่านพระเถระที่ถูกมัดไว้นั้น ด้วยความมีศรัทธามั่นคงในศีลที่ปฏิบัติดีแล้ว ท่านมิได้เกิดความหวาดกลัวต่อมรณภัยที่กำลังจะเกิดขึ้นเลย อีกทั้งยังไม่ยอมตัดเถาว์ลัยที่ถูกมัดอยู่ออกจากร่างเพื่อหนีไปด้วย พระเถระกลับมุ่งรักษาจิตของตนปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในขณะนั้นจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์สมสี่แล้วนิพพานอยู่ในที่นั่นเอง^{๑๑}

ในเรื่องดังกล่าวนี้ ได้แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีศรัทธาเคารพรักษาปาติโมกขสังวรศีลอย่างมั่นคงที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ยังมีภิกษุที่มีข้อวัตรในการรักษาปาติโมกขสังวรศีลให้บริสุทธิ์อยู่ แม้จะต้องสิ้นชีวิตก็ยอมเสียสละได้โดยไม่อาลัย ยังมีความปรากฏในเรื่องปาติโมกขสังวรสูต ในสังยุตตนิกาย มหารวรรคว่า

ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ซึ่งข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว จะพึงหลีกเลี่ยงไปอยู่คนเดียว หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

เธอจงทำเบื้องต้นในกุศลธรรมทั้งหลายให้หมดจดก่อน อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เธอจงสำรวมด้วยสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย

เมื่อใด เธอจักสำรวมด้วยสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อนั้น เธออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัญญา ^{๑๒}

ปาติโมกขสังวรศีลจึงเป็นกุศลธรรมเบื้องต้น ซึ่งหมายถึงศีลอันเกิดจากการสังวรและเป็นหลักธรรมที่จะสนับสนุนให้การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสติปัญญา ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัญญา เวทนานุปัสสนาสติปัญญา จิตตานุปัสสนาสติปัญญาและธัมมานุปัสสนาสติปัญญา ทั้งหมดนี้ให้

^{๑๐} อ.อ.อุทก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๘ - ๒๔๙.

^{๑๑} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๓.

^{๑๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๑๒/๒๖๙ - ๒๗๐.

เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การบรรลุธรรมได้โดยง่าย ดังเรื่องของพระมหาสังฆรักขิตเถระ เล่าไว้ว่า

ครั้งนั้นภิกษุสงฆ์ได้เรียนถามถึงการบรรลุโลกุตตรธรรมกับพระมหาสังฆรักขิตเถระผู้มีพรรษาเกิน ๖๐ ปีไปแล้ว นอนอยู่บนเตียงที่จะถึงมรณภาพ พระเถระตอบว่า โลกุตตรธรรมของฉันทไม่มีลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มอุปัฏฐากของท่านกราบเรียนว่า ท่านขอรับ พวกภิกษุตั้ง ๑๒ โยชนาโดยรอบประชุมกันด้วยสำคัญว่าท่านจะปรินิพพาน ความเดือดร้อนใจจักมีแก่มหาชนเพราะท่านถึงมรณภาพเป็นปุถุชน พระเถระกล่าวว่า เธอ ฉันทยังไม่ได้เริ่มทำวิปัสสนาด้วยคิดว่าจักเจอพบพระผู้มีพระภาคเจ้าเมตตโย ถ้าเช่นนั้น เธอจงพยุงให้ฉันทนั่งกระทำโอกาสให้ฉันท ภิกษุหนุ่มพยุงให้พระเถระนั่งแล้วก็ออกไปข้างนอก พร้อมกับกำมือออกไปข้างนอกของภิกษุหนุ่มนั้นแล พระเถระได้บรรลุพระอรหัต แล้วได้ให้สัญญาด้วยการตีดนิ้วมือ ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วเรียนว่า ท่านขอรับ ท่านทำให้โลกุตตรธรรมบังเกิดในเวลาใกล้จะมรณภาพเห็นปานนี้ ชื่อว่าท่านได้กระทำสิ่งที่กระทำได้โดยยาก พระเถระตอบว่า นี่ไม่ใช่สิ่งที่กระทำได้โดยยากดอก อาวุโสทั้งหลาย ก็แต่ว่าสิ่งที่กระทำได้โดยยากนั้น ฉันทจะบอกแก่เธอทั้งหลาย คือ อาวุโสทั้งหลาย นับจำเดิมตั้งแต่เวลาฉันทบวชมา ฉันทระลึกไม่ได้เลยว่า มีกรรมที่ฉันทกระทำไปแล้วด้วยความไม่รู้โดยไม่มีสติเลย^{๑๓}

ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระเถระผู้ประกอบในกุศลธรรม ผู้กระทำให้บริบูรณ์ในธรรมอันจรดแดนแห่งพระเสขะที่มีศีลของกัลยาณปุถุชนทั้งหลายอย่างสมบูรณ์ ซึ่งพระเถระกล่าวว่า การทำวิปัสสนานั้นไม่ยากเลย แต่ที่ยากกว่านั้นก็คือ การกระทำใดที่ทำไปแล้วโดยที่ไม่มีสติระลึกถึงงานนั้น ไม่มีเลย นั้นแสดงถึงความเป็นผู้มีสติสังวรพร้อมตลอดเวลา เมื่อถึงคราวที่จะเข้าสู่มรณภัย ได้เป็นผู้ไม่มีอาลัยในร่างกายและชีวิต ผู้มีชีวิตอันสละได้แล้ว ด้วยความที่มีปาติโมกขสังวรศีลที่บริสุทธิ์ปราศจากมลทินนับตั้งแต่ได้อุปสมบทมา พระเถระได้ระลึกถึงศีลอันบริสุทธิ์นั้น ทำให้จิตสงบเป็นสมาธิในเวลาอันรวดเร็วพร้อมกับการยกจิตขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ปฏิบัติวิปัสสนาจึงบรรลุพระอรหัตได้

สรุปการสนับสนุนของปาติโมกขสังวรศีลอย่างนี้คือ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนากาวานาการใช้วากาย่อมกล่าวแต่ความจริงเป็นสัมมาวากา การปฏิบัติวิปัสสนากาวานาเป็นการทำงานที่ขอบของภิกษุจัดเป็นสัมมากรรมันตะ การปฏิบัติวิปัสสนากาวานาเป็นฐานะหรืออาชีพของภิกษุโดยตรงจึงเป็นสัมมาอาชีพะ จึงเกิดเป็นศีลที่สมบูรณ์ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อศีลสมบูรณ์แล้วย่อมทำให้เกิดสมาธิและปัญญา นำไปสู่การบรรลุมรรคผลได้ในที่สุด

๔.๒.๒ อินทรีย์สังวรศีล

อินทรีย์สังวรในปาติโมกขศีล ที่บุคคลผู้มีศรัทธารักษาปาติโมกขสังวรศีลดีแล้ว ย่อมเป็นผู้มีสติในการคุ้มครอง ระวังรักษาอายตนะ ๖ คือ การสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความรักใคร่ยินดีพอใจ หรือความโกรธเคืองให้เกิดขึ้นในใจของตน จิตของผู้ปฏิบัติในอินทรีย์สังวรศีลย่อมตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น ความสำรวมอินทรีย์ ๖ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนากาวานาเป็นความรู้สึกรู้ตัวและสังวรอันยิ่งเรียกว่าวิริยสังวร ก่อนที่อกุศลจิตจะมีกำลังทำให้เกิดกิริยาที่แสดงออกมาทางกายหรือทางวาจา และในขณะนั้นไม่มีความยึดถือว่าเป็นศีลของเรา สติปัญญาที่เกิดขึ้นใน

^{๑๓} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๗.

ขณะนั้นเป็นอินทรียสังวรศีลเป็นอธิศีล

การสังวรสำรวมอินทรีย พึงเห็นจากการปฏิบัติที่สามเณรได้ชี้แนะเป็นข้อคิดแก่พระเถระ มีความปรากฏว่าพระโปลีละเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกรวม แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป พระศาสดาทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่าเราจักทำการสลัดออกจาก ทุกข์แก่ตน เราจักยังเธอให้สังเวช" จำเดิมแต่นั้นมาพระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้นในเวลาทีพระ เถระมาสู่ที่บำรุงของพระองค์ว่า "มาเถิดคุณโปลานเปล่า นั่งเถิดคุณโปลานเปล่า ไปเถิดคุณโปลาน เปล่า แม้ในเวลาทีพระเถระลุกไปก็ตรัสว่า "คุณโปลานเปล่าไปแล้ว"

พระโปลีละนั้นคิดว่า เราย่อมทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาบอกรวมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปถึง ๑๘ คณะใหญ่ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้นพระศาสดายังตรัสเรียกรเราเนื่อง ๆ ว่าคุณโปลานเปล่า พระศาสดาตรัสเรียกรเราอย่างนี้ เพราะความไม่มีคุณวิเศษ มีฉานเป็นต้นแน่แท้ ท่านมีความสังเวช เกิดขึ้นแล้วจึงคิดว่า บัดนี้ เราจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม

ลำดับนั้นพระเถระได้เข้าไปหาสามเณร อาศัยสามเณรอรหัตต์เป็นผู้แนะนำ สามเณรได้ กล่าวอุปมากับท่านอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่งมีช่องอยู่ ๖ ช่อง ในช่องเหล่านั้นเหยีย เข้าไปภายในโดยช่อง ๆ หนึ่ง บุคคลประสงคจะจับมันจึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้เสีย จากนั้นจึงทำลาย ช่องที่ ๖ แล้วจึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเอง

ในบรรดาทวารทั้ง ๖ แม้ท่านจงปิดทวารทั้ง ๕ อย่างนั้นแล้ว จงเริ่มตั้งกรรมนี้ไว้ในมโ ทวารด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ครั้งนั้นความแจ่มแจ้งได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ดุจการลุกลองขึ้นแห่ง ดวงพระทีปฉะนั้น^{๑๔}

อินทรียสังวรศีล ซึ่งเป็นกุศลธรรมที่สนับสนุนในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นลำดับ ต่อมาจากปาติโมกขสังวรศีล ด้วยการมีสติตั้งมั่นสังวรระวังในการปฏิบัติยิ่งขึ้น เช่น การมีสติกำหนด ในขณะที่เดินจงกรมคือ ขว้างหนอ ซ้ายหนอ การมีสติกำหนดนั่ง ด้วยการกำหนดทำความรู้สึกที่ ท้องเมื่อมีการเคลื่อนไหวคือ ในขณะที่ท้องพองกำหนดว่าพองหนอ ในขณะที่ท้องยุบกำหนดว่า ยุบหนอ การมีสติในการกำหนดยืนคือ การทำความรู้สึกตัวในรูปยืนว่า ยืนหนอ ๆ อย่างมีสติมั่นคงสม่ำเสมอ ด้วยอาศัยการฝึกอบรมอินทรียสังวรที่ตี อินทรียสังวรศีลนี้ทำการเกื้อหนุนให้การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ได้ชัดเจน โดยเฉพาะที่อยู่ในหลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในหมวดอิริยาบถคือ เมื่อขณะเดิน มีสติ กำหนดรู้ชัดในรูปเดิน เมื่อยืน มีสติกำหนดรู้ชัดในรูปยืน เมื่อนั่งมีสติกำหนดรู้ชัดในรูปนั่ง เมื่อนอน มีสติ กำหนดรู้ชัดในรูปนอน หรือเมื่อดำรงกายอยู่ในอาการใด ๆ ก็มีสติกำหนดรู้ชัดอยู่ในอาการนั้น ๆ

ในหมวดสัมปชัญญะคือ การมีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ มีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวอยู่ในการมองดู การเหลียวดู มีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวอยู่ในการคู้เข้า การเหยียดออก มีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวในการครองผ้าสังฆาฏิ บาตรและจีวร มีสติกำหนดทำ ความรู้สึกตัวในขณะที่นั่ง ขณะเดิน ขณะเคี้ยว ขณะลิ้มรส มีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวในการถ่าย อุจจาระและปัสสาวะ มีสติกำหนดทำความรู้สึกตัวอยู่ในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง ได้อย่างชัดเจนต่อเนื่องไม่ขาดสาย

ในหลักธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน อินทรียสังวรศีลเข้าไปสนับสนุนให้การกำหนดพิจารณา

^{๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๔/๑๑๘ - ๑๒๐.

ในหมวดอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ คือ มีสติกำหนดในการรู้จักตา รู้จักรูป และรู้จักสังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปทั้งสองเกิดขึ้น มีสติกำหนดสังโยชน์ที่ยังไม่เกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดด้วยประการนั้น มีสติกำหนดสังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น มีสติกำหนดสังโยชน์ที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย ภิกษุผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาซึ่งมีอินทรีย์สังวรศีลสนับสนุน จะพึงเห็นได้ในประวัติของพระจิตตคฤตเถระ

พระจิตตคฤตเถระ อยู่ในถ้ำกูร์ณฑกะ ซึ่งในถ้ำนั้นมีจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องเสด็จออกทรงผนวชของพระพุทธเจ้าทั้งหลายถึง ๗ พระองค์ เป็นสิ่งที่น่าจับใจแก่ผู้ที่ได้ชม ภิกษุเป็นจำนวนมากพากันเที่ยวจาริกชมเสนาสนะ มองเห็นจิตรกรรมแล้วเรียนพระเถระว่า จิตรกรรมเป็นสิ่งที่น่าจับใจมากขอรับ พระเถระพูดว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันอยู่ในถ้ำเกินกว่า ๖๐ ปีมาแล้ว ไม่ทราบดอกว่ามีจิตรกรรมหรือไม่ อาศัยพวกเธอผู้มีตาจึงทราบในวันนี้ด้วยตัวเอง ได้ยินว่า พระเถระถึงจะอยู่ตลอดกาลนานเท่านั้น ก็ไม่เคยใช้สายตาเหลือบขึ้นมองดูถ้ำเลย อีกประการหนึ่ง ณ ที่ตรงปากถ้ำอันที่ปากของพระเถระนั้น ได้มีต้นกาเกะทิงใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง แม้ต้นไม้ที่พระเถระก็ไม่เคยเหลือบตามองขึ้นดูเลย ครั้นเห็นเกสรร่วงลงมาที่พื้นดินตามลำดับแห่งปี ท่านจึงทราบว่าต้นไม้ต้นนั้นมีดอกที่บ้านแล้ว

พระราชาทรงสดับคุณสมบัติของพระเถระในการสำรวมอินทรีย์เช่นนี้แล้ว มีพระประสงค์เพื่อจะทรงนมัสการ เมื่อพระเถระเข้าไปในพระราชวังแล้ว พระราชาทรงนมัสการทรงให้ฉันเสร็จแล้ว มีพระดำรัสว่า พระคุณเจ้าวันนี้ยังไม่มีโอกาส พຸ່ງนี้หม่อมฉันจะรับศีล พระราชาและพระราชเทวีทรงนมัสการแล้วเสด็จกลับ พระเถระถวายพระพรว่า ขอพระมหाराชาจงพระเกษมสำราญเถิด เป็นเช่นนี้ถึง ๗ วัน ภิกษุจึงเรียนถามท่านว่า ทำไมท่านจึงถวายพระพรพระราชาเพียงอย่างเดียวทั้งที่มีพระราชเทวีเสด็จอยู่ด้วย พระเถระตอบว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันไม่ได้ทำความกำหนดแยกว่าพระราชหรือพระราชเทวี เมื่อพ้นสัปดาห์หนึ่งแล้วพระราชาทรงดำริว่าเป็นความลำบากแก่พระเถระแล้ว จึงทรงกรุณาโปรดให้กลับสู่ถ้ำดังเดิม พระเถระครั้งกลับไปถึงถ้ำแล้วได้ขึ้นสู่ที่จงกรมในส่วนแห่งราตรี ครั้งนั้นก็มัญฐานของท่านได้ปรากฏบริสุทธิ์ยิ่งนัก พระเถระทำภูเขาให้สะท้านสะเทือนไปทั้งลูก ได้บรรลุพระอรหัตในลำดับแห่งมัชฌิมยาม^{๑๕}

ความเป็นพระอรหัตของพระเถระ ซึ่งเกิดขึ้นจากจิตที่มีความบริสุทธิ์ผ่องใสด้วยการอบรมของศีลที่เกิดขึ้นจากความสังวรสำรวมอินทรีย์ที่เรียกว่าอินทรีย์สังวรศีล ที่ฝึกฝนอบรมมาด้วยดีอย่างยาวนานตลอดเวลาของการบวช จิตที่มีศีลอบรมย่อมมีความสงบ ความเบา ปราศจากนิวรณ์ ทำให้เกิดสมาธิและปัญญา เมื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจึงยังวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นได้โดยไมยาก ทำให้ได้บรรลุมรรคผลในที่สุด

สรุปการสำรวมอินทรีย์ได้อย่างบริสุทธิ์สมบูรณ์เพราะมีสติสังวรศีลเกิดขึ้นควบคุมตลอดสติจึงทำการคุ้มครองไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นทางอายตนะทั้ง ๖ จึงเป็นเหตุสนับสนุนให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ในการควบคุมและระลึกไว้ในทุกอิริยาบถที่ขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอยู่ ความสำรวมระวังอินทรีย์อย่างมีสตินี้มีได้ด้วยอำนาจของศีล ศีลจึงทำให้เกิดสมาธิและนำไปสู่การเกิดขึ้นซึ่งปัญญา จึงทำให้ได้บรรลุมรรคผล

^{๑๕} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๖ – ๕๗.

๔.๒.๓ อาชีวปาริสุทธศิลป์

ศิลปินเกิดจากการเลี้ยงชีวิตที่บริสุทธิ์ที่เรียกว่าอาชีวปาริสุทธิ เช่น การเที่ยวบิณฑบาตรรับอาหารที่เขาใส่บาตรมาขบฉันหรือการขบฉันอาหารที่เป็นอดิเรกประเภทที่เขานำมาถวายแก่ตนหรือแก่สงฆ์แล้วแบ่งปันกันในหมู่คณะโดยชอบ งดเว้นที่จะไปเที่ยวขอของเขาหรือการแสวงหาในบิณฑบาตจีวร เสนาสนะและศิลาณเภสัชในทางที่ผิดต่าง ๆ การเลี้ยงชีวิตที่สมควรและเหมาะสมแก่ความเป็นบรรพชิตในพุทธศาสนา จึงเป็นการพ้นจากการโกหก หลอกลวง ไม่เป็นผู้ทุศีลล่วงสิกขาบทเพราะเหตุแห่งการแสวงหาปัจจัย เมื่อนั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล อันเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้องเป็นสัมมาอาชีวะในอริยมรรค อาชีวปาริสุทธิก็ถึงการรวมลงในวิริยสังวรด้วย

การสนับสนุนของอาชีวปาริสุทธศิลป์ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐานหมวดสัมปชัญญะ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีความเพียร มีความรู้สึกในการกำหนดที่เป็นปัจจุบันอย่างมีสติในขณะฉัน ในขณะดื่ม ในขณะใช้สอยจีวร ในขณะบิณฑบาต เป็นต้น ซึ่งมีสติกำหนดตามรู้ในอาการนั้น ๆ ด้วยจิตที่สงบ เบิกบานผ่องใส โดยอิงอาศัยอาชีวปาริสุทธศิลป์ที่บริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นจากวิริยสังวร การบรรลุมรรคผลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอันเกิดจากการสนับสนุนของอาชีวปาริสุทธศิลป์ ดังจะเห็นได้จากเรื่องของพระมหามิตตเถระ

เล่ากันว่า พระเถระอาศัยอยู่ในถ้ำซอกสกะและมหาอุบาสิกานูหนึ่งในบ้านเป็นที่โคจรของพระเถระบำรุงท่านเหมือนบุตร วันหนึ่งนางจะไปป่าจึงสั่งลูกสาวว่าข้าวสารเก่าอยู่โน้น น้ำนม เนยใส น้ำอ้อย อยู่โน้น เวลาที่พระเป็นเจ้ามิตตะพี่ชายของเจ้ามาแล้ว จงปรุงอาหารถวายพร้อมด้วยน้ำนม เนยใส และน้ำอ้อยด้วยนะลูก ลูกสาวจึงถามว่า แม่จะรับประทานด้วยไหมจ๊ะ มหาอุบาสิกาทอบว่า แม่รับประทานอาหารสำหรับค่างคินที่ปรุงกับน้ำส้มเมื่อวานนี้แล้ว ลูกสาวถามว่า แม่จ้กรับประทานกลางวันไหม มหาอุบาสิกาสั่งว่า เจ้าจงใส่ผักดองแล้วเอาปลายข้าวสาร ต้มข้าวต้มที่มีรสเปรี้ยวเก็บไว้ให้เถอะลูก

ในขณะนั้นพระเถระครองจีวรแล้ว กำลังนำบาตรออกจากถ้ำได้ยินเสียงนั้นแล้ว จึงให้โอวาทตนเองว่า ได้ยินว่า มหาอุบาสิการับประทานแต่อาหารสำหรับค่างคินกับน้ำส้ม แม้กลางวันก็จ้กรับประทานข้าวต้มเปรี้ยวใส่ผักดอง มหาอุบาสิกาบอกอาหารมีข้าวสารเก่าเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่เธอ มหาอุบาสิกานั้นมิได้หวังที่นาที่สวน อาหารและผ้า เพราะอาศัยเธอเลย แต่ปรารถนาสมบัติ ๓ ประการมีมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ จึงถวายอาหารบำรุงแก่เธอ เธอจักสามารถให้สมบัติเหล่านั้นแก่มหาอุบาสิกานั้นได้หรือไม่เล่า พระเถระคิดว่า บิณฑบาตนี้แล ท่านนั้นยังมีราคะโทสะ โมหะอยู่ จึงไม่ควรรับบิณฑบาตนี้ แล้วเก็บบาตรเข้าถ้ำ ปลดตุ้มจีวร กลับไปยังถ้ำสกะเลย

จากนั้นพระเถระได้นั่งลงอธิษฐานความเพียรว่า เราไม่บรรลุพระอรหัต จักไม่ออกไปจากถ้ำ พระเถระผู้ไม่ประมาทอยู่มาช้านานเจริญวิปัสสนา ก็บรรลุพระอรหัตก่อนเวลาอาหารเช้าเป็นพระชีณาสพสิ้นอาสวะแล้ว ในครานั้น ผิวพรรณของพระเถระบริสุทธิ์ยิ่งนักอินทรีย์ผ่องใส หน้าของท่านเปล่งปลั่งยิ่งนักประดุจผลตาลสุกหลุดออกจากขั้วฉะนั้น พระเถระลุกขึ้นดูเวลา ทราบว่ายังเป็นเวลาเช้าอยู่ จึงถือบาตรและจีวรเข้าสู่หมู่บ้าน ฝ่ายเด็กหญิงจัดเตรียมอาหารเสร็จแล้ว นั่งคอยอยู่ตรงประตูด้วยนึกว่า ประเดี๋ยวพี่ชายเราคงจักมา เมื่อพระเถระมาถึงประตูเรือนแล้ว เด็กหญิงนั้นรับบาตรบรรจุเต็มด้วยอาหารเจื่อน้ำนม ที่ปรุงด้วยเนยใสและน้ำอ้อยแล้ว วางไว้บนมือของพระเถระ พระเถระ

ทำอนุโมทนาว่า จงมีสุขเกิดแล้วหลีกไป มหาอุบาสิกาเมื่อกลับมาจากป่าถามว่าพี่ชายของเจ้ามาแล้วหรือลูก เด็กหญิงนั้นเล่าเรื่องทั้งหมดให้มารดาฟัง อุบาสิกาที่รู้ได้ว่ากิจแห่งบุตรของเราถึงที่สุดแล้ว^{๑๖}

พระเถระประจักษ์ถึงความมีศรัทธาและการเสียสละทานอันเลิศของทายกแล้ว จึงสำรวจศีลและคุณธรรมของตน เมื่อทราบว่าคุณยังไม่มีคุณวิเศษใด ๆ ยังไม่สามารถละอกุศลคือโลภะ โทสะ โมหะได้เลย แล้วตั้งสติระลึกถึงความไม่ประมาทในภินทบาตนั้น มีสติมุ่งมั่นในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาด้วยการระลึกถึงศีลอันบริสุทธิ์ที่ปฏิบัติมาแล้วและภินทบาตอันบริสุทธิ์ที่ทายกให้แล้ว ตั้งปณิธานปรารถนาความเพียรอันแรงกล้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไม่นานก็ได้บรรลุมรรคผล

สรุปศีลมีวิริยสังวรอันเป็นองค์ธรรมของอาชีวนิวิธานศีล จัดเป็นศีลในองค์มรรคข้อสัมมาอาชีวะ เมื่ออาชีวนิวิธานศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็บริสุทธิ์ด้วย สัมมาสมาธิและปัญญาที่จะเกิดเกี่ยวพันตามลำดับไปจนถึงการบรรลุธรรมได้ในที่สุด

๔.๒.๔ ปัจจัยสันนิสสิตศีล

การบริโภคน้ำปัจจัย ๔ อันบริสุทธิ์ ด้วยการพิจารณาโดยแยกกายเรียกว่าปัจจัยสันนิสสิตศีล หมายถึงการพิจารณาปัจจัย ๔ คือ จีวร อาหาร เสนาสนะและยารักษาโรค ในการพิจารณาปัจจัย ๔ นั้น คือการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคใช้สอย พิจารณาในขณะที่ใช้สอย บริโภคใช้สอยแล้วพิจารณาในภายหลัง^{๑๗} หลักการพิจารณา พิจารณาด้วยปัญญาที่แยกกาย มีเหตุผลในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ คือ จีวร อาหาร เสนาสนะ ยารักษาโรค เช่น ในการฉันอาหารภินทบาต ต้องพิจารณาด้วยปัญญาในการฉันทุก ๆ คำข้าวนั้น ถ้าลืมพิจารณาในขณะที่นั้น ควรพิจารณาในช่วงใดช่วงหนึ่ง แต่ไม่เกินรุ่งอรุณของวันใหม่ หากไม่พิจารณา การบริโภคการใช้สอยครั้งนั้นย่อมไม่บริสุทธิ์ เมื่อได้พิจารณาแล้วจึงเรียกว่าเป็นปัจจัยสันนิสสิตศีล เป็นญาณสังวรศีล ปัจจัยสันนิสสิตศีล แปลว่า ศีลอาศัยปัจจัย ๔ โดยองค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก หมายความว่า ศีลข้อนี้อาศัยการพิจารณาปัจจัย ๔ และภิกษุเป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ในการเสพจีวรและเสนาสนะเป็นต้นชื่อว่ามีปัจจัยสันนิสสิตศีลโดยมีองค์ธรรมคือ ชันติสังวร

การสนับสนุนของปัจจัยสันนิสสิตศีล ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จะเห็นได้ในเรื่องของภิกษุ ๖๐ รูป เรียนกรรมฐานกับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กราบลาไปปฏิบัติในที่อันสงบ โดยได้ป่าอันสงบร่มรื่นซึ่งมีมหาอุบาสิกาเป็นผู้ให้การถวายภัตตาหาร มหาอุบาสิกาเห็นภิกษุปฏิบัติวิปัสสนาแล้ว จึงขอโอกาสถามว่า พ่อคุณทั้งหลาย ชื่อว่าสมณธรรมนั้นคืออะไร ภิกษุตอบว่า มหาอุบาสิกา พวกฉันทำการสาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งซึ่งความสิ้นและความเสื่อมในอรรถภาพอยู่ มหาอุบาสิกาถามว่า การทำการสาธยายอาการ ๓๒ และการเริ่มตั้งซึ่งความสิ้นและความเสื่อมในอรรถภาพ ย่อมสมควรแก่พวกท่านเท่านั้น หรือย่อมสมควรแก่พวกดิฉันด้วยเล่า ภิกษุตอบว่า มหาอุบาสิกา ธรรมนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงห้ามแก่ใคร ๆ นางจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงให้อาการ ๓๒ และขอจงบอกการเริ่มตั้งซึ่งความสิ้นและความเสื่อมในอรรถภาพแก่ดิฉันบ้าง ภิกษุได้ให้มหา

^{๑๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๓๒๑ - ๓๒๒.

^{๑๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๘.

อุบาสิกาเรียนเอาทั้งหมด จำเดิมแต่นั้น อุบาสิกานั้นก็ได้ทำการสาธยายซึ่งอาการ ๓๒ และเริ่มตั้งไว้ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในตน ได้บรรลุมรรค ๓ ผล ๓ ก่อนกว่าภิกษุเหล่านั้นทีเดียว ปฏิสัมภิทา ๔ และโลกียอภิญญา ได้เกิดขึ้นแก่อุบาสิกานั้นโดยมรรคนั้นแล.

นางออกจากสุขอันเกิดแต่มรรคและผลแล้ว ตรวจสอบด้วยทิพยจักขุใคร่ครวญอยู่ว่า เมื่อไรหนอแล พระผู้เป็นเจ้าของเราจึงจักบรรลุธรรมนี้ แล้วรำพึงต่อไปว่าพระผู้เป็นเจ้าของเราเหล่านี้ทั้งหมด ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ อยู่หรือไม่ ทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าของเราเหล่านี้มิได้มีคุณธรรมแม้สักว่าฌานและวิปัสสนาเลย อุปนิสัยแห่งพระอรหัตของพระผู้เป็นเจ้าของเรา มีอยู่หรือไม่หนอ เห็นว่ามี จึงรำพึงต่อไปว่า เสนาสนะเป็นที่สบายจะมีหรือไม่หนอ เห็นว่ามี เสนาสนะก็เป็นทีสบายแล้ว จึงรำพึงต่อไปอีกว่า พระผู้เป็นเจ้าของเรายังมิได้บุคคลเป็นที่สบายหรือหนอ เห็นว่ามีบุคคลก็เป็นทีสบายแล้ว จึงใคร่ครวญอยู่ว่า พระผู้เป็นเจ้าของเรายังมิได้อาหารเป็นที่สบายหรือหนอ ก็ได้เห็นว่าอาหารเป็นที่สบายยังมีแก่พวกเธอ

จำเดิมแต่นั้นมานางได้จัดแจงข้าวยากูอันมีอย่างต่าง ๆ กันและของขบเคี้ยวอันเป็นอนึ่งประการ และโภชนะมีรสต่าง ๆ อันเลิศแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้นั่งแล้ว จึงถวายน้ำทักษิณาทกแล้ว มอบถวายด้วยคำว่าท่านผู้เจริญ พวกท่านขอบใจสิ่งใด ๆ ของจงถือเอาสิ่งนั้น ๆ ฉันทเกิด ภิกษุเหล่านั้นรับเอาวัตถุทั้งหลายมีข้าวยากูเป็นต้นแล้ว บริโภคตามความชอบใจ ภิกษุ ๖๐ รูปเหล่านั้นได้อาหารอันเป็นที่สบาย จิตก็เป็นธรรมชาติ มีอารมณ์เดียวแน่วแน่ พวกเธอมีจิตแน่วแน่เจริญวิปัสสนา ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย แล้วคิดว่าน่าขอบคุณ มหาอุบาสิกาเป็นที่พึงของพวกเรา ถ้าพวกเราไม่ได้อาหารอันเป็นที่สบายแล้วไซ้ การแทงตลอดมรรคและผล คงจักไม่ได้มีแก่พวกเราเป็นแน่^{๑๘}

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตได้ เพราะได้อาหารที่ถูกแก่จริต ทำให้จิตมีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยมีอาหารที่เป็นสัปปายะ เมื่อจิตสงบระงับลงเป็นเหตุให้เกิดสมาธิตั้งมั่นแล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนานำไปสู่การบรรลุมรรคผลได้ ฉะนั้นปัจจัยสันนิสสิตศีลจึงเป็นธรรมสนับสนุนแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่สำคัญประการหนึ่ง

สรูปปาริสุทธิศีลเป็นธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยปาริสุทธิศีล ๔ นี้เมื่อจัดเข้าในไตรสิกขาได้แก่ อธิศีลสิกขา เมื่อจัดเข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ศีลชั้นคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เพราะเหตุนี้ปาริสุทธิศีล ๔ จึงเป็นศีลที่อบรมให้สมาธิเกิด สมาธิที่เกิดจากการอบรมของศีลย่อมอบรมให้เกิดขึ้นซึ่งปัญญาคือ วิปัสสนาญาณ ปาริสุทธิศีลจึงเป็นธรรมที่เป็นพื้นฐานให้ได้คุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

๔.๓ ความสำคัญของปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ปาริสุทธิศีล หมายถึง ศีลอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิบัติ ได้แก่

๑. ปาติโมกขสังวรศีล ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดอยู่ในสิกขาบท

^{๑๘} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๐๗ - ๓๐๘.

ทั้งหลายและไม่ประพฤติกว้างละเมิดในสิกขาบทแม้จะถึงแก่ชีวิตก็ตาม

๒. อินทรีย์สังวรศีล ความสำรวมระวังในอายตนะ ๖ ไม่ให้เกิดอกุศลครอบงำด้วยสติอันสมบูรณ์

๓. อาชีวิปาริสุทธิศีล การเลี้ยงชีวิตในทางที่บริสุทธิ์ ด้วยความสันโดษ ไม่หลอกลวงเพื่อให้ได้มาซึ่งลาภทั้งหลายในทางที่ผิดธรรมวินัย

๔. ปัจจัยสันนิสสิตศีล พิจารณาการใช้สอยปัจจัย ๔ ซึ่งมีจีวร อาหาร เสนาสนะและเภสัช ให้เป็นไปตามประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่สะสม ไม่บริโภคใช้สอยด้วยอำนาจตัณหา^{๙๙} ทั้งหมดนี้เป็นศีลที่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะต้องสังวรสำรวมระวังให้เกิดความบริสุทธิ์

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีเป้าหมายเพื่อให้เกิดขึ้นซึ่งวิปัสสนาญาณ วิปัสสนาญาณได้แก่ความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์คือ เห็นว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา แล้วเกิดความเบื่อหน่ายในขั้น ๕

วิปัสสนาญาณจะเกิดขึ้นได้เพราะมีเหตุให้เกิด ธรรมที่เป็นเหตุให้วิปัสสนาญาณเกิดมี ๒ ได้แก่เหตุใกล้และเหตุไกล ธรรมที่เป็นเหตุใกล้ของวิปัสสนาญาณคือ สมาธิ ผู้ที่ได้สมาธิแสดงว่าผู้นั้นใกล้ต่อการได้บำเพ็ญวิปัสสนา เหตุที่ไกลออกไปนั้นได้แก่ศีล ศีลเป็นเหตุของวิปัสสนาแต่ไกลกว่าสมาธิ ฉะนั้นศีลและสมาธิจึงเป็นเหตุให้วิปัสสนาเกิดขึ้น^{๑๐๐} ดังนั้นถ้าไม่มีศีลและไม่มีสมาธิ วิปัสสนาญาณก็เกิดไม่ได้เพราะไม่มีเหตุให้เกิดขึ้นนั่นเอง ปาริสุทธิศีล ๔ จึงมีความสำคัญต่อผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะปาริสุทธิศีลก็คือ สิวสุทธิ สิวสุทธิก็จะเป็เหตุให้จิตตวิสุทธิเกิดขึ้น จิตตวิสุทธิก็คือสมาธิได้แก่อุปปจารสมาธิและอัปนาสมาธิ ฉะนั้นปาริสุทธิศีลจึงเป็นเหตุให้ได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จะต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๓ ประการมีอาตปปี ความเพียรเพากิเลส มีสัมปชาโน รู้ชัดเพื่่อมุ่งขจัดกิเลสและสติมา มีสติเป็นประธานในการปฏิบัติ^{๑๐๑} เพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณ ซึ่งมีวิปัสสนาญาณ ๙ ตามลำดับ เพื่่อมุ่งขจัดกิเลสชั้นละเอียดที่ถูกปกปิดไว้ด้วยอวิชชา นำไปสู่เป้าหมายในการสิ้นทุกข์คือ นิพพาน

๔.๓.๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

หลักกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ซึ่งได้จำแนกออกไว้เป็น ๖ หมวด คือ

๑. หมวดลมหายใจเข้าออก ให้มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น เป็นต้น

^{๙๙} พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔ – ๒๕.

^{๑๐๐} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ), **วิปัสสนาภาวนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๒.

^{๑๐๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), **วิปัสสนากรรมฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๓๔ – ๗๗๖.

๒. หมวดอิริยาบถคือ เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน หรือเมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ^{๒๒}

๓. หมวดสัมปชัญญะคือ การทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ทำความรู้สึกตัวในการมองดู การเหลียวดู ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง^{๒๓}

๔. หมวดมนสิการสิ่งปฏิกูลคือ การพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ดังนี้ว่า มีอยู่ในกายนี้คือ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร^{๒๔}

๕. หมวดมนสิการธาตุคือ การพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่

๖. หมวดปาฐา ๙ ด้วยการน้อมนำเข้าไปพิจารณาร่างกายนี้ให้เห็นว่า

๑) พิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพมีสีเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม

๒) พิจารณาเห็นซากศพซึ่งถูกกาจิกกิน นกตะกรุมจิกกิน แร้งทึงกิน สุนัขกัดกินอยู่

๓) พิจารณาเห็นซากศพเป็นโครงกระดูกยังมีเนื้อและเลือด มีเอ็นรึงรัดอยู่

๔) พิจารณาเห็นซากศพเป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อ มีเลือดเปื้อนเปรอะ มีเอ็นรึงรัดอยู่

๕) พิจารณาเห็นซากศพเป็นโครงกระดูกไม่มีเลือดและเนื้อ แต่ยังมีเอ็นรึงรัดอยู่

๖) พิจารณาเห็นซากศพเป็นโครงกระดูกไม่มีเอ็นรึงรัดแล้ว กระจายกระจายไปในทิศใหญ่ ทิศเฉียง

๗) พิจารณาเห็นซากศพซึ่งเป็นท่อนกระดูกสีขาวเหมือนสีสังข์

๘) พิจารณาเห็นซากศพซึ่งเป็นท่อนกระดูกกองอยู่เก่าเกินกว่า ๑ ปี

๙) พิจารณาเห็นซากศพซึ่งเป็นกระดูกฟุ่เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายภายในอยู่ว่ากายมีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณเจริญสติเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทิวฐิไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก

การกำหนดในอานาปานบรรพ ด้วยมีสติรู้ลมหายใจเข้าออก โดยไม่ผลอสติ ถ้าผลอกก็ตั้งสติกำหนดใหม่ เปรียบเหมือนการหัดขี่จักรยาน แรก ๆ ย่อมล้มบ่อย เมื่อผู้หัดขี่ไม่ละความพยายามในที่สุดก็จะสามารถขี่ได้

การกำหนดในอิริยาบถบรรพ ด้วยการมีสติระลึกรู้เท่าทันสภาวะเคลื่อนไหวในทุกอิริยาบถ

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๗/๓๐๖.

ทั้งในขณะที่ยืน เดิน นั่งและนอน ให้มีสติรับรู้อยู่ทุกขณะปัจจุบัน ที่มีการเคลื่อนไหวในอริยาบถใหญ่

การกำหนดในสัมปชัญญบรรพ การปฏิบัติโดยมีสัมปชัญญะรู้ตัวอยู่ในทุกขณะ ในการดู ในการเหยียดดู ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การตี้ม การเคี้ยว การลิ้ม ให้มีความรู้สึกตัวอยู่ทุกขณะที่กระทำอยู่

การกำหนดในปฏิกูลบรรพ ด้วยการกำหนดพิจารณาร่างกายของเรานี้ เต็มไปด้วยของที่น่าเกลียดปฏิกูลต่าง ๆ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูกเป็นต้น ให้เกิดวิปัสสนาญาณเห็นความเป็นของน่าเกลียด ความไม่งามในร่างกายตนนี้ เพื่อทำลายราคะคลายความกำหนัด กำจัดความหลงในตน

การกำหนดในธาตุบรรพ มีสติกำหนดดูร่างกายนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ คือดิน น้ำ ลม ไฟ มาประชุมกันเข้าจึงหลงยึดมั่นว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล ตัวตนเราเขา เมื่อธาตุแตกสลายไป ก็ไม่มีอะไร เมื่อวิปัสสนาญาณเกิดย่อมถอนความยึดมั่นในตัวตนได้

การกำหนดในนวสวิตถิการบรรพ เป็นการสอนให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าไปสู่ป่าช้า ซึ่งปัจจุบันค่อนข้างเป็นไปได้ยาก คงใช้วิธีการกำหนดในขณะร่วมพิธีงานศพคือ พิธีงานศพซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ๒ วัน เพื่อให้เห็นร่างกายนี้ได้ลึกซึ้งกว่าการกำหนดธาตุ ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณคลายความกำหนัดในร่างกายของตนและบุคคลอื่น

ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาทั้งหมดที่กล่าวมา ต้องอาศัยปาริสุทธิศีลซึ่งเป็นเหตุเกิดของวิปัสสนาในเบื้องต้นเข้าร่วมเป็นฐานเสมอ ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาถ้าขาดปาริสุทธิศีล การสำรวมกาย การสำรวมวาจาก็จะบกพร่องได้ง่าย กิเลสไหลเข้าทางอายตนะได้มาก ทำให้จิตฟุ้งซ่านขาดความสงบ การใช้สติในการกำหนดในอริยาบถต่าง ๆ ก็จะทำให้ไม่สมบูรณ์คือ กำหนดไม่ตรงกับรูปนามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันที่กำลังปฏิบัติอยู่ แล้วส่งผลให้สมาธิเกิดไม่ได้ ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็ไม่ปรากฏคือ ไม่สามารถเห็นพระไตรลักษณ์ได้

ปาริสุทธิศีลของผู้ปฏิบัติมีความบริสุทธิ์สมบูรณ์ ย่อมเป็นเหตุให้กายวาจามีความประณีต มีสติในการสำรวมอินทรีย์มีความสังวรระวังด้วยดี นิเวศน์เข้าครอบงำไม่ได้ จิตย่อมผ่องใสเกิดสมาธิได้เร็วและมั่นคง ด้วยกำลังแห่งศีลทำให้มีสติควบคุมการแสวงหาอาหารให้เป็นแต่เพียงเพื่อการดำรงชีวิตอยู่พอมีกำลังในการปฏิบัติ ไม่ให้มากเกินไปจนต้องเป็นภาระและเสียเวลาอันมีค่าไป แม้การฉันก็พอประมาณไม่ให้เกิดความอึดอัดจนเกิดถีนมิทธะครอบงำ การมีสติกำหนดรู้รูปนามและการกำหนดรู้ อริยาบถที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเป็นปัจจุบัน ทำให้วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นตามลำดับสามารถเห็นรูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีความก้าวหน้าได้บรรลุคุณธรรมตามลำดับ

ความสำคัญของปาริสุทธิศีลที่เป็นฐานให้ได้บรรลุธรรม จะเห็นได้จากเรื่องของพระเถระติสสะ ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี บุตรของกุกกุณภิกษุชื่อติสสะ มีทรัพย์ ๔๐ โกฎิ ออกบวชท่องเที่ยวอยู่ในป่าที่ไม่มีบ้าน ภริยาของน้องชายท่าน ได้ส่งโจร ๕๐๐ ให้ไปฆ่าท่านเพราะเห็นแก่ทรัพย์ พวกโจรไปล้อมท่านไว้ ท่านจึงถามว่า ท่านอุบาสกมาทำไมกัน พวกโจรตอบว่า มาฆ่าท่านนะซี ท่านจึงพูดขอรับว่า ท่านอุบาสกทั้งหลายโปรดรับประกันอาตมา ให้ชีวิตอาตมาสักคืนหนึ่งเถิด พวกโจรกล่าวว่าสมณะใครจักประกันท่านในฐานะอย่างนี้ได้ พระเถระได้จับหินก้อนใหญ่ทุบกระดูกขาทั้งสองข้างแล้วกล่าวว่าประกันพอไหม เหล่าโจรพวกนั้นก็ยังไม่หลบไปกลับก่อไฟนอนเสียในที่ใกล้ที่จงกรมของพระเถระนั้น พระเถระข่มเวทนาพิจารณาศีลอาศัยศีลที่บริสุทธิ์ได้เกิดปีติและปราโมทย์ ลำดับต่อจากนั้นก็เจริญ

วิปัสสนาทำสมณธรรมตลอดคืนในยามทั้งสาม พออรุณขึ้นก็บรรลुพระอรหัต^{๒๕}

ด้วยความเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของศีลที่ได้ปฏิบัติมา พระเถระจึงไม่มีความอาลัยในร่างกายและชีวิต ไม่หวั่นไหวต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น มีสติระคองจิตมีสมาธิอันมั่นคงอันเกิดจากมีศีลเป็นปัดป้องเลี้ยงใจยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาจึงได้บรรลुถึงพระอรหัต

ความสำคัญของปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นการปฏิบัติด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออกในหมวดอานาปานบรรพ เป็นที่นิยมแพร่หลายในสังคมไทย พระสงฆ์ส่วนใหญ่มักจะปฏิบัติในการกำหนดลมหายใจเข้าออกนี้เป็นหลัก ซึ่งมีหลายวิธีการ พระเถระสายปฏิบัติซึ่งเป็นที่ยอมรับและนิยมปฏิบัติตามคำแนะนำของท่านนั้นคือ พระโพธิญาณเถระหรือที่คณะศิษย์จะเรียกนามท่านว่า หลวงพ่อชา สุภทฺโท วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ได้มีลูกศิษย์เข้าไปศึกษาข้อวัตรและปฏิบัติตามเป็นจำนวนมาก เพราะที่สำนักนี้มีการปฏิบัติเบื้องต้นในปาริสุทธิศีลค่อนข้างละเอียดเด่นชัด

หลวงพ่อก็จะสอนศิษย์ให้มีความประพฤติเคร่งครัดในวินัย ๒๒๗ ข้อเป็นอย่างดี ซึ่งจัดอยู่ในปาริสุทธิศีลข้อปาติโมกข์สังวรศีล งดเว้นการพูดคุยในขณะที่ทำกิจ มีสติต่อเนื่องตลอดเวลาแม้จะเป็นการล้างบาตรอยู่ที่ก็ตาม เพราะนั่นเป็นอุปสรรคแก่การเกิดสมาธิ การปฏิบัติให้มีสติระลึกอยู่ที่ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ให้กำหนดการกระทบของลมที่ปลายจมูก โดยการภาวนาหายใจเข้าพุทหายใจออกโฮ ในเวลาเดินจงกรมก็ภาวนาบทนี้เป็นต้น^{๒๖} แนวทางในการปฏิบัติเช่นนี้ ทำให้คณะศิษย์และพุทธศาสนิกชนที่เคารพนับถือมีความเชื่อมั่นในวิธีการ และการบรรลุผลที่แสดงออกมาทางปฏิบัติและคำสอนของท่าน จึงกล่าวได้ว่าเมื่อรักษาศีลดีแล้ว ศีลเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ สมาธิเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ฉะนั้นหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท จึงให้ความสำคัญในขั้นของศีลก่อน แล้วจึงนำไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการเดินตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา

สรุปการป้องกันกิเลสอย่างหยาบที่จะเกิดขึ้นในส่วนของกายและวาจา เป็นหน้าที่อันสำคัญของปาริสุทธิศีล เมื่อกายวาจาสงบเป็นเหตุให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน จิตจึงมีความสงบเป็นสมาธิที่มั่นคงไม่หวั่นไหว ทำให้การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกายานุปัสสนาทั้ง ๑๖ วิธี บรรลुถึงคุณธรรมตามลำดับจนถึงพระอรหัต

๔.๓.๒ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

หลักเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ

เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนา เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขมสุขเวทนา เมื่อเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส

^{๒๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๒๕๔.

^{๒๖} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), กุญแจภาวนา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๖๓.

ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยอกทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส เมื่อเสวยยอกทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยยอกทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส^{๒๗}

ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายในอยู่ มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่าเวทนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทิวฏฐิไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก

เวทนานั้นมีทั้งเวทนาทางกายและเวทนาทางใจเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่แล้ว ขณะใดกายมีสุขเวทนาหรือทุกขเวทนา พึงมีสติรู้ว่าสุขเวทนาและทุกขเวทนานั้นเป็นเพียงนามธรรมที่แทรกอยู่กับกาย และเป็นสิ่งที่จิตไปรู้ เวทนาทางใจคือ โสมนัสเวทนาหรือโทมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนาที่ปรากฏขึ้นแก่จิต จิตต้องรู้เวทนาอย่างเป็นกลางจึงจะเห็นว่า แท้จริงแล้วกายไม่ได้ทุกข์และจิตไม่ได้ทุกข์ ความทุกข์หรือความสุขนั้นเป็นธรรมชาติอันหนึ่งที่แสดงกฎไตรลักษณ์อยู่ การกำหนดรู้เวทนาดังกล่าวไม่ใช่รู้เพื่อจะละเวทนาไม่ใช่การเพ่งหรือการคิดในเรื่องเวทนา แต่เป็นการเจริญปัญญาเพื่อให้ความเป็นจริงของเวทนาว่ามีลักษณะเป็นไตรลักษณ์เท่านั้น

ในการปฏิบัติเวทนานุปัสสนานี้ปรากฏดังเรื่องของพระเถระรูปหนึ่ง ที่มีสำนักอยู่ที่จิตตลบรรพต ได้ยินว่าพระเถระไม่มีความผาสุกต้องทรมานทุกข์ลี้กเลือกอยู่ด้วยทุกขเวทนาอันกล้าครวอาพาธ ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งเรียนถามว่า ท่านเจ็บตรงไหนขอรับ ท่านตอบว่าฉันบอกที่เจ็บไม่ได้ดอกเธอฉันทำวัตถุเป็นอารมณ์เสวยเวทนา ถ้ามว่าตั้งแต่เวลารู้ชัดอย่างนั้น ท่านอดกลั้นไว้ไม่ควรหรือขอรับ พระเถระตอบว่าฉันจะอดกลั้นนะเธอ ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า อดกลั้นได้ก็คืนะสิขอรับ พระเถระได้ออดกลั้นในทุกขเวทนานั้น โรคลมได้กำเริบขึ้นผ่าแล่งจนถึงหัวใจ ไส้ของพระเถระทะลักออกมากองบนเตียง พระเถระชี้ให้ภิกษุหนุ่มดูในสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วถามว่าอดกลั้นขนาดนี้ควรไหม ภิกษุหนุ่มจึงนิ่ง พระเถระมีสติมั่นปรารภความเพียรอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายสำเร็จเป็นพระอรหัตสมสัสแล้วพระเถระก็นิพพาน^{๒๘}

ด้วยศีลอันเกิดจากความอดทนในองค์ธรรมคือ ชั้นตีสังวรและศีลอันเกิดจากปัญญาองค์ธรรมคือ ญาณสังวรที่บริสุทธิ์ แม้จะเสวยทุกขเวทนาอย่างไร ด้วยกำลังแห่งศีลนั้นจึงทำให้จิตสงบไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์อื่นยังสมาธิให้เกิดแล้วปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหยั่งวิปัสสนาญาณความเห็นแจ้งในความเกิดดับให้เกิดขึ้นตามลำดับ แล้วได้บรรลุมรรคผลในที่สุด

๔.๓.๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือ

จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่า จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่า จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นนหัทคคะ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นนหัทคคะ จิตไม่เป็นนหัทคคะ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นนหัทคคะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิต

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๒๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๒๙๔.

เป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสมาธิ จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้นแล้ว จิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตไม่หลุดพ้น^{๒๙}

ภิกษุพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้ อันตณหาและทัญญูไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก

การปฏิบัติ ด้วยการมีสติตามรู้จิตที่เป็นกุศลและอกุศล โดยการกำหนดรู้ให้ตรงตามความเป็นจริงคือ เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น สติกำหนดรู้ชัดว่ามีราคะเกิดขึ้น ราคะนั้นเป็นนามธรรมอันหนึ่งไม่ใช่จิต ไม่ใช่เรา บังคับไม่ได้ ราคะนี้มีเหตุคือ การกระทบอารมณ์ที่ดีจึงเกิดขึ้น เมื่อหมดเหตุก็ดับไป หรือขณะที่ผู้ปฏิบัติมีสติใสใจในการกำหนดอริยาบถอยู่นั้น บางครั้งจิตซัดสาย ฟุ้งซ่าน ไปในเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นธรรมชาติของจิต ผู้ปฏิบัติจะต้องมีสติกำหนดรู้เท่าทันอาการของจิตทุกครั้งว่า จิตนั้นคิดไปสู่อารมณ์ภายนอกหรืออารมณ์ภายในพุ่งเข้ามาปรากฏในจิต เมื่อมีสติรู้เท่าทัน สติย่อมกำหนดรู้ชัดว่าความคิดนั้นเป็นนามธรรมอันหนึ่งไม่ใช่จิต ไม่ใช่เรา บังคับไม่ได้ ความคิดนี้เมื่อมีเหตุจึงเกิดขึ้น เมื่อหมดเหตุก็ดับไป

ซึ่งมีเรื่องปรากฏเป็นแนวทางศึกษาในการปฏิบัติจิตตามปัสสนาความว่า ได้ยินว่า กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง แสวงหาโคผู้ที่หายไปอยู่จึงเข้าป่า พบโคผู้ในเวลาเที่ยง ปล่อยเข้าฝูงแล้วคิดว่า เราจักได้วัตถุสักว่าอาหารในสำนักของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายแน่แท้ เมื่อถูกความหิวกระหายรบกวนแล้วจึงเข้าไปสู่วิหาร ถึงสำนักของภิกษุทั้งหลายแล้วได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในครั้งนั้นภักตอันเหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันยังมีอยู่ในถาดสำหรับใส่ภักตอันเป็นเดน ภิกษุเหล่านั้นเห็นเขาถูกความหิวรบกวนแล้วจึงให้ถือเอาภักตนั้นไปบริโภค ในครั้งพุทธกาล แกงและกับมากมายย่อมเกิดขึ้น เขาจับภักตพอเยียวยออัตภาพจากถาดนั้นบริโภคแล้ว ต่อมาน้ำ ล้างมือ ไหว้ภิกษุทั้งหลายแล้วถามว่า ท่านขอรับวันนี้ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายได้ไปอยู่ที่นิมนต์แล้วหรือ ภิกษุทั้งหลายตอบว่า อุบาสก วันนี้ไม่มี ภิกษุทั้งหลายย่อมได้ภักตอาหารเนื่อง ๆ โดยทำนองนี้เทียว เขาคิดว่า พวกเราลุกขึ้น ครั้นลุกขึ้นแล้ว แม้ทำการงานเนื่อง ๆ ตลอดคืนและวัน ยังไม่ได้ภักตมีกับอันร่อยอย่างนี้ ได้ยินว่าภิกษุเหล่านี้ย่อมฉันเนื่อง ๆ เราจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์เราจักเป็นภิกษุ จึงเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายขอบรรพชาแล้วลำดับนั้น พวกภิกษุพูดกะเขาว่าเป็นการดีอุบาสกให้เขาบรรพชาแล้ว เขาได้อุปสมบทแล้ว ทำวัตรและปฏิบัติอาจารย์วัตร ซึ่งเป็นอุปการะแก่ภิกษุทั้งปวงเธอได้มีสรีระอันล้วนโดยกาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน เพราะลาภและสักการะที่เกิดขึ้น

แต่นั้นเธอคิดว่า เราจักต้องการอะไรด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษาเลี้ยงชีพเราจักเป็นคฤหัสถ์ เธอสึกเข้าเรือนแล้วเมื่อกุลบุตรติดสีกใหม่ นั้น ทำการงานอยู่ในเรือน โดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น สรีระก็ชুবผอม แต่นั่นเธอคิดว่าประโยชน์อะไรของเราด้วยทุกข์เพียงนี้ เราจักเป็นสมณะ แล้วกลับมาบวชใหม่ เธอยังอยู่ไม่ได้ก็วันเกิดกระแสนขึ้นแล้วสึกอีก ภิกษุทั้งหลายให้เขาบรรพชาอีกเพราะด้วยอำนาจแห่งอุปการะที่เขาได้ทำไว้ดีแล้ว เขาบวชแล้วสึกอยู่อย่างนี้ถึง ๖ ครั้ง ภิกษุทั้งหลายคิดว่าภิกษุนี้ เป็นไปในอำนาจแห่งจิตเที่ยวไปอยู่ จึงขนานนามแก่เธอว่าจิตตหัตถเถระ เมื่อนายจิตตหัตถนั้นเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนี้ ภริยาเขาได้มีครรภ์แล้ว ในวาระที่ ๗ เขาแบกเครื่องไปจากป่าไปเรือน วางเครื่องใช้ไว้แล้ว

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔ - ๓๑๕.

เข้าห้องด้วยประสงค์ว่าจักหิบบ้างกาสาวะของตน ในขณะที่นั้นภริยาของเขากำลังนอนหลับ ผ้าที่หล่อนนุ่งหลุดลุ่ย น้ำลายไหลออกปาก จมูกก็กรนดังครืด ๆ ปากอ้า กัดฟัน อาการของหล่อนปรากฏแก่เขา ประดุจสรณะที่พองขึ้น เขาคิดว่าสรณะนี้ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เราบวชตลอดกาลประมาณเท่านั้นแล้ว อาศัยสรณะนี้จึงไม่สามารถดำรงอยู่ในภิกษุภาวะได้ เกิดความสังเวชแล้วจับผ้ากาสาวะพันท้องพลางเดินออกจากเรือน นายจิตตหัตถ์นั้นบ่นไปว่า ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ในขณะที่กำลังเดินไป ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เข้าไปไหว้ภิกษุทั้งหลายแล้วขอบรรพชา ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า พวกเรจักไม่อาจให้ท่านบรรพชาได้ ความเป็นสมณะของท่านจักมีมาแต่ที่ไหน ศีระชะของท่านเปรียบเช่นกับหินลับมีด เขากล่าวว่าท่านขอรับ พวกท่านโปรดอนุเคราะห์ให้กระผมบวชในคราวนี้อีกคราวหนึ่งเถิด ภิกษุเหล่านั้นจึงให้เขาบวชอีกด้วยอำนาจแห่งอุปการะที่เธอได้ทำไว้ เพียง ๒ - ๓ วันเท่านั้น พระเถระก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา^{๓๐}

สรุปด้วยจิตประสงค์เพียงขอให้ได้มาซึ่งอาหารเพื่อยังชีวิตร่างกายให้ดำรงอยู่ การบวชของพระเถระในเบื้องต้นจึงขาดการสังวรระวังในศีล จึงส่งผลให้สติไม่รู้เท่าทันจิตที่มีราคะและปราศจากราคะอยู่ เหตุนี้พระเถระจึงต้องประพฤตินักบวชบ้าง เป็นฆราวาสบ้างสลับกันหลายครั้ง แต่วัตรปฏิบัติในคราวที่ท่านปฏิบัติได้สมาธิสมาธิทำให้ได้รับความอนุเคราะห์จากพระเถระทั้งหลายด้วยดี เมื่อศีลคือ สติสังวรเกิดขึ้นในขณะที่เห็นรูปที่เป็นไปด้วยอำนาจของอนิจจัง ทุกขังแล้ว ส่งผลให้จิตเกิดความสงบเป็นสมาธิชั่วขณะ แล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาทำให้ได้บรรลุธรรมในเวลาที่ไม่นาน ปาริสุทธิศีลจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติในจิตตานุปัสสนาอย่างนี้

๔.๓.๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ได้แก่การตั้งสติพิจารณากำหนดธรรม คือ

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ (๑) นิรวรณ ๕ (๒) อุปาทานขันธ ๕ (๓) อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ (๔) โภขณงค์ ๗ (๕) อริยสัจ ๔ มีอธิบายว่า

การพิจารณานิรวรณ ๕ คือ เมื่อกามฉันทะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้นและกามฉันทะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น^{๓๑}

การพิจารณาอุปาทานขันธ ๕ คือ อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับแห่งรูป อย่างนี้เวทนา อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา อย่างนี้ความดับแห่งเวทนา อย่างนี้สัญญาอย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อย่างนี้ความดับแห่งสัญญา อย่างนี้สังขาร อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อย่างนี้ความดับแห่งสังขาร อย่างนี้วิญญาณ อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ อย่างนี้ความดับแห่งวิญญาณ^{๓๒}

การพิจารณา อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ คือ ภิกษุย่อมรู้จักตา รู้จักรูป

^{๓๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๑๘ - ๔๒๑.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖ - ๓๑๗.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘ - ๓๑๙.

และรู้จักสังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปทั้งสองเกิดขึ้น อนึ่ง สังโยชน์ที่ยังไม่เกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดด้วยประการนั้น สังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย สังโยชน์ที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้นด้วย^{๓๓}

การพิจารณาโพชฌงค์ ๗ คือ เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มี ความเกิดขึ้นแห่งสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้จักเหตุนั้น

ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทักขณิ์ไม่อาศัยอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก^{๓๔}

ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ อริยสัจ ๔ คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขสมุทัย

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธ

รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขอริยสัจคือ ชาติ ได้แก่ ความเกิด ความหยั่งลง ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งชั้นร์ ความได้อายตนะในหมู่สัตว์นั้น ๆ

ชรา ได้แก่ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีพินหลุด มีผมหงอก มีหนังเหี่ยวย่น เป็นต้น

มรณะ ได้แก่ ความจตุติ ความทำลายไปหายไป ความตายคือมฤตยู เป็นต้น

โสกะคือ ความเศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก

ปริเทวะ ได้แก่ ความร้องไห้คร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้กิริยาที่คร่ำครวญ

ทุกข์คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกายอันเกิดจากกายสัมผัส

โทมน์สคือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ

อุปายาสะคือ ความคับแค้น ภาวะที่คับแค้นของผู้ที่ประกอบด้วยความเสื่อม

การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์คือ การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ขอบใจของเขาในโลกนี้

การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ได้แก่ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความเกิดเป็นธรรมดา ขอความเกิดอย่าได้มาถึงเราเลย

ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความแก่เป็นธรรมดา ขอความแก่อย่าได้มาถึงเราเลย

ผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความเจ็บไข้

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/๓๑๙ - ๓๒๑.

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑ - ๓๒๓.

เป็นธรรมดา ขอความเจ็บไข้อย่าได้มาถึงเราเลย

ผู้มีความตายเป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้มีความตายเป็นธรรมดา ขอความตายอย่าได้มาถึงเราเลย

เหล่าสัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมัส ความคับแค้นเป็นธรรมดา ต่างเกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความเศร้าโศก ความพิโรธรำพัน ความทุกข์ ความโทมัส ความคับแค้นเป็นธรรมดาเลย

โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์คือ รูปุปาทานชั้น เวทูปาทานชั้น สัญญาอุปาทานชั้น สังขารอุปาทานชั้น วิญญาณอุปาทานชั้น เหล่านี้เรียกว่า โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์

ทุกข์สมุทัยอริยสัจคือ ตัณหาเป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหจรตด้วยความกำหนดยินดี เป็นเหตุเพลิงเพลิงในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหาและวิภวตัณหา ก็ตัณหาที่แหละเมื่อเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ ตั้งอยู่ที่ไหนคือ ปิยรูปสาดรูปใดมีอยู่ในโลก ตัณหาเมื่อเกิด ก็เกิดที่ปิยรูปสาดรูปนี้ เมื่อตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาดรูปนี้^{๓๕}

ทุกข์นิโรธอริยสัจคือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสลละคืน ความพ้น ความไม่ติด ตัณหาเมื่อละ ละที่ไหน เมื่อดับ ดับที่ไหนคือ ปิยรูปสาดรูปมีอยู่ในโลก ตัณหาเมื่อละ ก็ละที่ปิยรูปสาดรูปนี้ เมื่อดับ ก็ดับที่ปิยรูปสาดรูปนี้^{๓๖}

ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

- ๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ
- ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
- ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ
- ๔) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
- ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
- ๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
- ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
- ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ^{๓๗}

สัมมาทิฐิคือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา

สัมมาสังกัปปะคือ ความดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่พยาบาท ดำริในการไม่เบียดเบียน

สัมมาวาจาคือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะคือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจในกาม

สัมมาอาชีวะคือ ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะคือ สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกัน

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๙.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

สัมมาสติคือ พิจารณาเห็นภายในภายในอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

สัมมาสมาธิคือ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตกวิจารณ์ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

การกำหนดรู้ธรรมคือ นิรวณฺ์ สติกำหนดดูว่านิรวณฺ์มีอยู่ในจิตหรือไม่ นิรวณฺ์นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร จะละนิรวณฺ์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้นได้อย่างไร ทำอย่างไรนิรวณฺ์ที่ละได้แล้วนั้นจะไม่กลับมาเกิดอีก

การกำหนดรู้ธรรมคือ आयตนะ ๑๒ เพื่อให้รู้ว่า นิรวณฺ์ที่เกิดขึ้นนั้นเพราะมีอายตนะภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระแทกกับอายตนะภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ จึงทำให้นิรวณฺ์ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าครอบงำจิต ฉะนั้นต้องมีสติสำรวมอินทรีย์

การกำหนดรู้ธรรมคือ ชันธ ๕ ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สติกำหนดรู้ว่าเป็น ชันธ ๕ นี้เกิดขึ้นได้อย่างไรและจะดับชันธ ๕ นี้ได้อย่างไร

การกำหนดรู้ธรรมคือ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ เพื่อการบรรลุธรรม เพื่อการดับชันธ ๕

ความสำคัญของปาริสุทธิศีล ๔ เพราะเป็นศีลข้อหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่ออริยมรรคมีองค์ ๘ มีความบริสุทธิ์สมบูรณ์ที่เรียกว่าเกิดมรรคสมังคีแล้วย่อมเป็นไปเพื่อการทำลายกิเลสตามลำดับ ซึ่งมีอุปมาเปรียบด้วยบุรุษผู้มีจักขุเดินทางไปในเวลารাত্রีมีเมฆมืด ทางยอมไม่ปรากฏแก่บุรุษนั้น เพราะความมืด สายฟ้าแลบแล้วขจัดความมืดไปที่นั้นทางก็ปรากฏแก่เขา เพราะปราศจากความมืด เขาจึงเดินทางต่อไป แม้ครั้งที่สองความมืดก็ยอมปกคลุมอีกทางจึงไม่ปรากฏแก่เขา สายฟ้าแลบแล้วขจัดความมืดนั้น เขาจึงเดินทางต่อไป ครั้งที่สามความมืดได้ปกคลุมแล้ว ทางก็ไม่ปรากฏ สายฟ้าแลบแล้วก็ขจัดความมืดไป ทางก็ปรากฏแก่เขา เขาจึงเดินทางต่อไป^{๓๘} ฉันท

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเมื่อบรรลุถึงโสดาปัตติมรรค สกทามิมรรค อนาคามิมรรค และบรรลุอรหัตตมรรค ดำเนินไปได้เมื่อมรรคสมังคีเกิดขึ้นแล้วเวลาที่สัจจะ ๔ ปรากฏเป็นแสงสว่างเกิดขึ้นแก่โสดาปัตติมรรค ย่อมกำจัดความมืดที่ปิดบังสัจจะได้ครั้งหนึ่ง เปรียบเหมือนการเดินทางของบุรุษผู้มีจักขุในเวลาที่มีมืด ที่ทางไม่ปรากฏ เวลาที่สายฟ้าแลบเกิดขึ้นกำจัดความมืดหายไปในช่วงขณะ ทางยอมปรากฏขึ้นบุรุษนั้นจึงเดินทางไปได้ ความมืดยอมปิดบังอีก

เมื่อมรรคสมังคี ปรากฏเป็นครั้งที่สองแสงสว่างเกิดขึ้นแก่สกทาคามิมรรค ย่อมกำจัดความมืดที่ปิดบังสัจจะประหาคณิเลสได้ครั้งหนึ่ง

เมื่อมรรคสมังคี ปรากฏเป็นครั้งที่สามแสงสว่างเกิดขึ้นแก่อนาคามิมรรค ย่อมกำจัดความมืดที่ปิดบังสัจจะประหาคณิเลสได้ครั้งหนึ่ง

ส่วนอรหัตตมรรค มีอุปมาเหมือนแผ่นหินหรือแก้วมณี ชื่อว่าไม่แตกไปด้วยวชิระคือ ฟาผ่า ย่อมไม่มี วชิระตกไปในที่ใดที่นั้นยอมเป็นอันถูกขจัดแล้วทีเดียว วชิระเมื่อฟาดไปยอมฟาดไปมิให้อะไร

^{๓๘} อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๔๖๙ - ๔๗๐.

เหลือ ขึ้นชื่อว่าทางที่วิริยะผ่านไปแล้วจะไม่เป็นสิ่งปรากฏอีก

กิเลสที่อหัตมรรคไม่ประหาณแล้วก็ย่อมไม่เมื่อนั้นเหมือนกัน อหัตมรรคย่อมกำจัดกิเลสทั้งสิ้นคือ เมื่อยังกิเลสให้สิ้นไปย่อมให้สิ้นไปโดยไม่เหลือเหมือนวิริยะกำจัดอยู่ฉะนั้น ขึ้นชื่อว่าการกลับมาเกิดอีกของกิเลสที่อหัตมรรคประหาณแล้วย่อมไม่มี เหมือนกับทางที่วิริยะผ่านไปแล้วไม่กลับเป็นสิ่งปรากฏอีก

อีกประการหนึ่งมีอุปมาไว้ว่า นิพพานเปรียบเหมือนนคร โลกุตตรมรรคมืองค์แปดเปรียบเหมือนประตูพระนคร สติปัญญาสมาทานุสสนาเปรียบเหมือนทิศทั้งหลายมีทิศตะวันออกเป็นต้น^{๓๙} ธรรมดาคนที่มาแต่ทิศตะวันออก ย่อมนำสิ่งของที่อยู่ทางทิศตะวันออกมาเข้าพระนครทางประตูทิศตะวันออก ฉนใด ผู้ปฏิบัติในกายานุสสนา ๑๔ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกันด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานาภาพแห่งการปฏิบัติกายานุสสนาฉนนั้น คนที่มาแต่ทิศใต้ นำสิ่งของที่มีอยู่ทางทิศใต้ ย่อมเข้ามาสู่พระนครในทางประตูทิศใต้ ฉนใด ผู้ปฏิบัติในเวทนานุสสนา ๙ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกัน ด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานาภาพแห่งการปฏิบัติเวทนานุสสนาฉนนั้น คนที่มาแต่ทิศตะวันตก ย่อมนำสิ่งของที่อยู่ทางทิศตะวันตก มาเข้าสู่พระนครทางประตูทิศตะวันตก ฉนใด ผู้ปฏิบัติในจิตตานุสสนา ๑๖ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกันด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานาภาพแห่งการปฏิบัติจิตตานุสสนาฉนนั้น คนที่มาแต่ทิศเหนือ นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศเหนือ มาเข้าสู่พระนครทางประตูทิศเหนือ ฉนใด ผู้ปฏิบัติธัมมานุสสนา ๕ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกัน ด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานาภาพแห่งการปฏิบัติธัมมานุสสนาฉนนั้น เมื่อถือเอาใจความจากอุปมานี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัญญา ๔ โดยเลือกปฏิบัติในข้อที่เหมาะสมแก่จริตของตน ซึ่งมีอริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นช่องทางดำเนินไป ทั้งหมดย่อมไปถึงจุดหมายคือนิพพานได้เหมือนกัน แม้จะมากคนละทิศคือ ปฏิบัติในสติปัญญา ๔ ที่ต่างข้อกัน แต่ทุกข้อมีประตูคืออริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นทางดำเนินเข้าไป เมื่อผู้ปฏิบัติไม่มีปาริสุทธิศีลจึงเท่ากับว่าอริยมรรคก็ไม่มี เมื่ออริยมรรคคือ ประตูไม่มี การเข้าถึงนิพพานจึงเป็นไปได้

สรุปปาริสุทธิศีลมีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัญญา ๔ เพราะปาริสุทธิศีลที่มีความบริสุทธิ์จัดเป็นศีลในอริยมรรคมืองค์ ๘ แล้วศีลนั้นจึงทำให้อริยมรรคเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์เป็นมรรคสมังคี มรรคนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมกำจัดความมืดที่ปิดบังสัจจะประหาณกิเลสตามลำดับจนถึงอหัตมรรค กิเลสที่อหัตมรรคประหาณแล้วย่อมดับไปโดยไม่หวนกลับมาเกิดอีก เมื่อประหาณกิเลสได้เท่าใด ความเป็นพระอริยะก็เกิดขึ้นเป็นลำดับตามการประหาณกิเลสนั้น

๔.๔ พระอริยสาวกที่บรรลุธรรมโดยการเจริญปาริสุทธิศีล

ในปาริสุทธิศีลทั้ง ๔ ประการ อันมีปาดิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีลเป็นต้น ที่อริยสาวกในพุทธศาสนา ได้ประพฤติปฏิบัติดำรงมั่นในกุศลธรรมนี้ ซึ่งส่งผลให้ได้บรรลุในคุณธรรมขั้นสูง สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอริยสาวกในพระพุทธศาสนา และได้รับยกย่องในเอตทัคคะ ปรากฏเป็นแบบอย่างแก่พระสาวกในภายหลัง ซึ่งจะได้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติและปฏิบัติที่พระอริยสาวกเหล่านั้นได้ดำเนินมา ปฏิบัติของพระอริยสาวกที่นำมาเป็นกรณีศึกษา^{๔๐} เป็นเพียงบางส่วนที่นำมาเพื่อศึกษา

^{๓๙} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/-/๒๖๔ - ๒๖๕.

ปฏิปทาที่ปรากฏถึงการเกี่ยวข้องกับหลักปาริสุทธิศีลเท่านั้น

๔.๔.๑. พระมหากัจจายนเถระ

ความว่า พระเถระ เป็นบุตรของปุโรหิตในกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี ในแผ่นดินของพระเจ้าจันทปักษิชาติ ครั้นเมื่อเจริญวัยแล้วบิดาได้วายชนม์ลง จึงได้ดำรงตำแหน่งปุโรหิตแทนบิดา ต่อมาได้เข้าฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าพร้อมคณะอีก ๗ คน ทั้งหมดได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ในกาลครั้งนั้น เป็นวันมหาปวารณา พระพุทธเจ้าได้ทรงประทับอยู่ในปราสาทของมิกคามารดาพร้อมด้วยพระสาวกหมู่ใหญ่เพื่อการฟังธรรม ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาจากเทวโลกพร้อมกับบริวาร ได้ทำสักการบูชาเฉพาะพระมหากัจจายนเถระ ด้วยดอกไม้และของหอม เมื่อไหว้พระเถระแล้วได้ประทับยืนอยู่ในส่วนข้างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายต่างโพนทะนาว่า ท้าวสักกะนั้นทรงเห็นแก่หน้าด้วยทรงบูชาเฉพาะพระเถระเพียงรูปเดียว ทั้งที่มีพระเถระรูปอื่นอยู่ ณ ที่นั้นหลายรูป

พระศาสดา ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีทวารอันตนคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เหมือนกับพระมหากัจจายนเถระ ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทวดาทั้งหลาย”^{๔๐}

วัตรปฏิบัติของพระเถระในเรื่องนี้ จึงเห็นได้ว่า ถึงจะสิ้นอาสวะเป็นพระอรหันต์แล้ว และได้รับยกย่องในเอตทัคคะด้วยแสดงธรรมย่อให้พิศดาร แต่ปฏิปทาในการดำรงตนอันเป็นแบบอย่างแก่พระสาวกทั้งหลาย พระเถระได้ถือปฏิบัติในหลักอินทรีย์สังวรศีลได้อย่างล้ำเลิศ และได้กล่าวถึงหลักของการปฏิบัติในอินทรีย์สังวรเพื่อการบรรลุธรรมไว้ว่า นักปราชญ์ถึงมีชาติ ก็พึงทำเป็นเหมือนคนตาบอด ถึงมีหู ก็พึงทำเป็นคนหูหนวกเป็นต้น พระศาสดาได้ตรัสยกย่องให้ปรากฏ เพื่อภิกษุทั้งหลาย จะได้ศึกษาและปฏิบัติตามในข้อวัตรเช่นนั้น

สรุปพระเถระได้ปฏิบัติในหลักศีลคือ อินทรีย์สังวรศีลเป็นแบบอย่างและกล่าวสอนการสำรวมระวังในอินทรีย์สังวรศีลแก่ผู้ที่ปรารถนาในการบรรลุธรรมให้ปฏิบัติในข้อวัตรนี้

๔.๔.๒. พระนันทเถระ

พระนันทะ ผู้ออกบวชด้วยความจำใจ เพราะมีความเกรงใจต่อพระผู้มีพระภาค ที่ตรัสให้ออกบวชในวันที่ท่านอภิเษกสมรสกับนางชนบทกัลยาณี ทำให้ในช่วงแรกของการออกบวช เป็นเหตุให้ไม่ได้มีความตั้งใจในการปฏิบัติธรรมเลย เพราะพระนันทะมีความกังวลคำนึงถึงแต่คำขอร้องของนางชนบทกัลยาณีที่หวั่นเสียดังกลับ พระนันทะจึงไม่มีความตั้งใจในการปฏิบัติธรรม

พระศาสดาทรงทราบความนั้นจึงเสด็จมาเยี่ยมและทรงจับพระนันทะที่พระพาหุนำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยพระฤทธิ์ ในระหว่างทางทรงเห็นนางสิงอรุณตัวหนึ่งที่มีหู จมูก และหางขาด นั่งอยู่บนต้นไม้ที่ถูกไฟไหม้ พระพุทธองค์ทรงแสดงนางเทพอัปสร ๕๐๐ ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์นั้น ครั้นแสดงแล้วตรัสถามพระนันทะว่า เธอคิดว่านางเทพอัปสร ๕๐๐ กับนางชนบทกัลยาณี ใครมีรูปสวยงามกว่ากัน พระนันทะได้ทูลตอบว่า นางสิงอรุณมีหู จมูก และหางขาดที่เห็นผ่านมานั้นเป็นฉันใด นางชนบทกัลยาณีก็เหมือนกันฉันนั้น ถ้านำมาเปรียบเทียบแล้ว ความสวยงามของนาง

^{๔๐} ธรรมสภา, อสติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๔.

ยอมไม่ถึงเสียวนึ่งของนางเทพอัปสร ๕๐๐ นี้เลย พระศาสดาจึงตรัสรับรองคำประกันให้ว่า ถ้าพระนันทะยินดีปฏิบัติพรหมจรรย์ จะได้นางเทพอัปสร ๕๐๐ มาเป็นชายา

ข่าวพระนันทะยินดีประพฤติพรหมจรรย์ปฏิบัติธรรม เพราะต้องการนางเทพอัปสรทั้งหลายมาเป็นชายา และพระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของพระนันทะนั้น ภิกษุผู้เป็นสหายของท่านพากันเรียกท่านว่า คนรับจ้างบ้าง คนอันพระผู้มีพระภาคทรงไถ่ไว้บ้าง ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ก็เพราะอยากได้นางเทพอัปสร ๕๐๐ มาเป็นชายาบ้าง พระนันทะได้เกิดความขวยใจและรำคาญต่อคำพูดที่ว่า เป็นคนรับจ้างบ้าง เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากได้นางเทพอัปสรบ้าง จึงหลีกตนออกจากกลุ่มตั้งใจบำเพ็ญเพียรแต่ผู้เดียว โดยมีสติคุ้มครองทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ตลอดเวลา ในที่สุดพระนันทะจึงได้สติว่า ความรักไม่มีที่สิ้นสุด ความรักทำให้เกิดความทุกข์ และความเศร้าโศกเสียใจไม่มีที่สิ้นสุด ท่านจึงเกิดความสลัดใจและละวางคลายความรักลงได้ ในไม่ช้าท่านก็บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุพระอรหันต์ หลังจากบรรลุพระอรหันต์แล้ว ท่านมีข้อวัตรที่น่าเลื่อมใส เป็นผู้ที่มีความสำรวมระวังอินทรีย์เป็นอย่างดี พระผู้มีพระภาค จึงทรงยกย่องท่านให้ปรากฏในเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้าน ผู้ทรงอินทรีย์สังวร^{๔๑}

สรุปพระเถระอุปสมบทแล้ว มีจิตไม่สงบมีจิตวิตกกังวลคิดถึงรูปและเสียงในอดีตปรากฏขึ้นตลอด อาศัยพระผู้มีพระภาคชี้ทางแก้เหตุเหล่านั้นให้ เมื่อเกิดหิริความละอายแล้วจึงมีสติสังวรในปาริสุทธิศีลทำให้จิตสงบไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ มีสติคุ้มครองตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อริยมรรคจึงเกิดขึ้น เห็นอริยสัจ ๔ อย่างแจ่มแจ้ง ที่สุดจึงบรรลุธรรม

๔.๔.๓. พระสาครตะ

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกอยู่ในแคว้นเจติยฺ์ เสด็จไปทางหมู่บ้านภัททวดี พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกคนเดินทางได้เห็นพระผู้มีพระภาคทรงดำเนินมาแต่ไกล ครั้นเห็นแล้วจึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อย่าเสด็จไปที่ทำอัมพตติละเลย นาคมีฤทธิ์เชี่ยวชาญมีพิษกล้าอาศัยอยู่ที่อาศรมของชฎิลที่ทำอัมพตติละเวลานั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงหมู่บ้านภัททวดีประทับอยู่ ณ หมู่บ้านภัททวดีนั้น

ครั้งนั้น ท่านพระสาครตะเดินเข้าไปที่ทำอัมพตติละจนถึงอาศรมของชฎิล ครั้นถึงแล้วได้เข้าไปในโรงบูชาไฟ ปูเครื่องลาดหญ้าแล้วจึงนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า พอนาคนั้นเห็นท่านพระสาครตะเข้ามาแล้วก็เป็นทุกข์เสียใจ จึงทำให้คว้นตลบขึ้นแม้ท่านพระสาครตะก็ทำให้คว้นตลบขึ้นบ้าง นาคนั้นทนการลบลูไม่ได้จึงฟันไฟสู้ แม้ท่านพระสาครตะก็เข้าเตโชกสิณพนไฟสู้บ้าง ครั้นปราบเดชของนาคนั้นได้แล้ว จึงเดินไปทางหมู่บ้านภัททวดี

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่หมู่บ้านภัททวดีตามพระอัยยาศัยแล้ว จึงเสด็จจาริกไปทางกรุงโกสัมพี พวกอุบาสิกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีทราบข่าว จึงพากันมารับเสด็จพระผู้มีพระภาคแล้วเข้าไปหาท่านพระสาครตะ ไหว้แล้วยืนอยู่ ได้กล่าวกับท่านพระสาครตะว่า ท่านผู้เจริญ สิ่งที่ทำไดยากและเป็นที่ยอมรับใจของพระคุณท่านมีอะไรบ้าง พวกข้าพเจ้าจะจัดเตรียมอะไร พวกภิกษุผู้พักอาศัยได้กล่าวกับพวกอุบาสิกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีว่า หัวเชื้อสุราชื่อกาโปติกะหายากเป็นที่ชอบใจของ

^{๔๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น พวกอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีจัดเตรียมหัวเชื้อสุราชื่อกาโปติกะไว้ทุกคร้วเรือนพอเห็นท่านพระศาสดาเดินบิณฑบาต จึงได้กล่าวนิมนต์พระคุณเจ้าศาสดาตั้งหัวเชื้อสุราชื่อกาโปติกะทุก ๆ คร้วเรือน ครั้นพระเถระออกจากเมืองแล้วได้ลี้มกั้งอยู่ที่ประตูเมืองนั้น

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกมาพร้อมภิกษุหลายรูปได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระศาสดา นอนลี้มกั้งอยู่ที่ประตูเมือง ครั้นเห็นแล้วจึงรับสั่งภิกษุทั้งหลายจงพาศาสดาไปที่อารามให้นอนหันศีรษะไปทางพระผู้มีพระภาค แต่ท่านพระศาสดาพลิกกลับนอนหันเท้าไปทางพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ก่อนนี้ศาสดาเคยมีความเคียดแค้นตาคตมิใช่หรือ บัดนี้ศาสดายังมีความเคียดแค้นตาคตอยู่อีกหรือ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่มีเลยพระพุทธานุญาตเจ้าข้า^{๔๒} วันรุ่งขึ้นพระเถระมีสติได้ฟังพฤติกรรมที่ตนกระทำลงไปเห็นความบกพร่องที่เกิดขึ้นของตนแล้ว ได้แสดงโทษที่ล่วงเกินนั้นและขอให้พระผู้มีพระภาคอดโทษให้ พระเถระเกิดความสลัดใจ จึงเว้นกายทุจริต ละวจีทุจริต ชำระอาชีวะให้บริสุทธิ์แล้ว ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์

สรุปปาริสุทธิศีลของพระเถระมีความบริสุทธิ์มาก่อนแล้ว จึงทำให้พระเถระได้สมาธิขั้นสูงถึงระดับฌานคือ มีเตโชกสิณที่เชี่ยวชาญ เมื่อประมาททำศีลให้เกิดความเศร้าหมองจึงเกิดความสลัดใจเมื่อได้สติจึงสำรวมในปาริสุทธิศีลให้บริสุทธิ์ แล้วใช้เวลานั้นเป็นบาทฐานยกจิตขึ้นสู่การปฏิบัติวิปัสสนากาวนา จึงได้บรรลุพระอรหันต์

ปาริสุทธิศีลเมื่อมีความเศร้าหมองที่เกิดจากการปฏิบัติบกพร่องแล้ว ย่อมเป็นเหตุขวางกั้นให้การปฏิบัติวิปัสสนากาวนาไม่สามารถบรรลุถึงจุดหมายคือมรรคผลนิพพานได้ และอาจส่งผลเป็นโทษแก่ผู้ประพฤติย่อหย่อนด้วยความประมาทอีกด้วย ดังประวัติที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ที่ได้รับผลจากการประพฤติปาริสุทธิศีลบกพร่อง

๔.๔.๔. นาคราชเอรกปัตตะ

ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกาลก่อนนั้นพระยานาคเป็นภิกษุหนุ่มขึ้นเรือไปในแม่น้ำคงคา ยึดใบตะไคร้ น้ำกอหนึ่ง เมื่อเรือแม่แล่นไปโดยเร็วก็ไม่ปล่อยใบตะไคร้ น้ำขาดไปแล้ว ภิกษุหนุ่มนั้นไม่แสดงอาบัติด้วยคิดว่านี่เป็นโทษเพียงเล็กน้อย ภิกษุหนุ่มนั้นได้ทำสมณธรรมอยู่ในป่าสิ้น ๒ หมื่นปี

ในกาลมรณภาพมาถึง เป็นประจักษ์ว่ามีใบตะไคร้ น้ำผูกคอกอยู่ แม้อยากจะแสดงอาบัติ เพื่อแก้ศีลที่เศร้าหมองนั้น เมื่อไม่เห็นภิกษุอื่นที่จะกระทำในกิจนั้นได้ก็เกิดความเดือดร้อนใจขึ้นว่า เรามีศีลไม่บริสุทธิ์ เมื่อจติจากอัฐภาพนั้นแล้วบังเกิดเป็นพระยานาคร่างกายประมาณเท่าเรือโกลน เขาได้มีชื่อว่าเอรกปัตตะ ในขณะที่เกิดแล้วนั่นเอง พระยานาคนั้นแลดูอัฐภาพที่เกิดขึ้นของตนแล้วได้มีความเดือดร้อนว่า เราทำสมณธรรมตลอดกาลซึ่งมีประมาณเท่านี้ กลับเป็นผู้บังเกิดในที่มิใช่เป็นอาหารในกำเนิดแห่งอหตุกสัตว์แล้ว^{๔๓}

สรุปโทษหรืออาบัติเล็กน้อยที่เกิดขึ้นจากการประพฤติล่วงละเมิดพุทธบัญญัติ บุคคลผู้ประมาทเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยเมื่อไม่แก้ไขแล้ว ย่อมเป็นเหตุทำให้ปาริสุทธิศีลของตนเกิดความเศร้า

^{๔๒} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๓๒๖/๔๖๒.

^{๔๓} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๒๗๕.

หมอง ถึงจะตั้งใจปฏิบัติวิปัสสนาอย่างยาวนานเป็นเวลานานับหมื่นปีก็ไม่ก้าวหน้าและไม่ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงได้เลย

๔.๔.๕. โคปกเทพบุตร

ในครั้งหนึ่งท้าวสักกะจอมเทพได้เข้ากราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกรุงกบิลพัสดุ์นี้ ได้มีศากยธิดานามว่าโคปิกาผู้เลื่อมใสในพระพุทธ เลื่อมใสในพระธรรม เลื่อมใสในพระสงฆ์ ผู้รักษาศีลให้บริบูรณ์ หน่ายความรู้สึกเป็นหญิง อบรมความรู้สึกเป็นชาย หลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นดาวดึงส์ ได้เป็นบุตรของข้าพระองค์ ในที่นั้นพวกเทพรู้จักเธออย่างนี้ว่า โคปกเทพบุตร มีภิกษุอื่นอีก ๓ รูป ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ไปเกิดในหมู่คนธรรพ์ซึ่งเป็นชั้นต่ำ พวกคนธรรพ์นั้นเอิบอ้อม พรั่งพร้อม ได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ มาสู่ที่บำรุงบำเรอของข้าพระองค์

โคปกเทพบุตรได้กล่าวเตือนพวกคนธรรพ์ผู้มายังที่บำรุงบำเรอของข้าพระองค์ว่า ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย พวกท่านหันหน้าไปทางไหน ทั้งที่ได้ฟังพระธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล้ว เรานั้นเป็นหญิงเลื่อมใสในพระพุทธ เลื่อมใสในพระธรรม เลื่อมใสในพระสงฆ์ รักษาศีลให้บริบูรณ์ หน่ายความรู้สึกเป็นหญิง อบรมความรู้สึกเป็นชาย หลังจากตายแล้วมาเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ได้อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นดาวดึงส์เป็นบุตรของท้าวสักกะจอมเทพ ในที่นี้พวกเทพรู้จักเธออย่างนี้ว่า โคปกเทพบุตร ส่วนพวกท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค กลับมาเกิดในหมู่คนธรรพ์ซึ่งเป็นชั้นต่ำ พวกเราได้เห็นผู้ร่วมประพฤติธรรมที่มาจากเกิดในหมู่คนธรรพ์ซึ่งเป็นชั้นต่ำแล้ว นับว่าได้เห็นรูปที่ไม่น่าดูเลย พวกคนธรรพ์ ๓ คน ที่ในอดีตเป็นภิกษุประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถูกโคปกเทพบุตรตักเตือนมีเทพ ๒ องค์ กลับได้สติในปัจจุบันทันทีแล้วไปเกิดในพรหมโลกชั้นพรหมบุโรหิตา ส่วนเทพอีกองค์หนึ่งยังคงอยู่ในกามภพ^{๔๔}

สรุปการปฏิบัติวิปัสสนาของภิกษุ แม้จะได้บรรลุถึงฌาน เมื่อรักษาศีลสังวรศีลไม่ตี ขาดสติตามระวางรักษาคิณ การบรรลุธรรมก็เป็นไปไม่ได้ เมื่อไปเกิดเป็นเทวดายิ่งต้องไปเกิดในชั้นต่ำกว่าอุบาสิกาที่รักษาศีลบริสุทธิ์ผู้มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เมื่อได้สติแล้ว จึงนึกถึงศีลที่บริสุทธิ์ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาที่ตนได้ปฏิบัติมา โดยอาศัยสมาธิอันเกิดจากฌานเป็นฐานทำให้ได้บรรลุธรรมชั้นสูงขึ้นไปได้

๔.๕ สรุปท้ายบท

จากข้อมูลที่ศึกษามาสรุปได้ว่าในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีหลักธรรมที่จะต้องปฏิบัติควบคู่กันไปด้วยเสมอ นั่นคือ วิสุทธิ ๗ ในวิสุทธิข้อแรกได้แก่ สีลวิสุทธิคือความบริสุทธิ์หมดจดของศีล หมายถึงการปฏิบัติปาริสุทธศีล ๔ ได้อย่างบริสุทธิ์ ปาริสุทธศีล ๔ นี้แม้จะไม่ใช้วิปัสสนาภาวนาโดยตรง แต่เป็นเหตุเบื้องต้นที่ทำให้เกิดวิปัสสนาภาวนา

การชำระศีล ในส่วนของสามเณรพึงสมาทานรักษาศีล ๑๐ อันเป็นข้อวัตรเบื้องต้นของตน ถ้าเป็นพระภิกษุ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

- ๑) การแสดงอาบัติที่เป็นลหุกาบัติ

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๓/๒๘๐.

๒) อยู่ปริวาสกรรมเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส
 ในส่วนของฆราวาส ตั้งใจสมาทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรืออาชีวิวัฏฐมกะศีลเป็นต้น
 ตัดปัลลิว หมายถึง เครื่องผูกพันให้จิตเกิดวิตกกังวล ๑๐ ประการ คือ

- ๑) อาวาสปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับวัดหรือที่อยู่
- ๒) กุลปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับตระกูลหรืออุปภูมิก
- ๓) ลาภปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับลาภ
- ๔) คณปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์หรือหมู่ชน
- ๕) กรรมปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับการงาน
- ๖) อัทธานปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ
- ๗) ญาติปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรือคนใกล้ชิด
- ๘) อาหารปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตน
- ๙) คັນถปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน
- ๑๐) อิทธิปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุถุชนที่จะต้องคอยรักษาไม่ให้เสื่อม

สัปายธรรมในอิริยมัตถสังคหะ หมายถึงธรรมอันเป็นที่สะดวกสบายแก่การปฏิบัติ

วิปัสสนา มี ๔ ประการคือ

๑. เสนาสนะสัปายะคือ ที่อยู่สบาย
๒. อาหารสัปายะคือ มีอาหารเป็นที่สบาย
๓. ธรรมสัปายะคือ มีธรรมเป็นที่สบาย
๔. บุคคลสัปายะคือ บุคคลเป็นที่สบาย

สำหรับการปฏิบัติวิปัสสนามีจริต ๒ อย่างคือ กลุ่มต้นหาจริตกับทิวฐิจริต และแบ่ง
 ออกเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ต้นหาจริต ที่มีปัญญาอ่อน
๒. ต้นหาจริต ที่มีปัญญากล้า
๓. ทิวฐิจริต ที่มีปัญญาอ่อน
๔. ทิวฐิจริต ที่มีปัญญากล้า

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ถ้าผู้ปฏิบัติได้กรรมฐานที่ถูกต้องกับจริตการ
 ปฏิบัติก็จะเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว

สัปายะอีก ๗ ประการ คือ

- ๑) อาวาสสัปายะคือ ที่อยู่อันเหมาะสม
- ๒) โคจรสัปายะคือ มีหมู่บ้านหรือชุมชนสำหรับไปบิณฑบาต
- ๓) ภัตตสัปายะคือ การพูดแต่พอประมาณ
- ๔) บุคคลสัปายะคือ มีบุคคลผู้ทรงคุณธรรม
- ๕) โภชนสัปายะคือ ได้อาหารที่ถูกต้องกับความต้องการของร่างกาย
- ๖) อุตสัปายะคือ ดินฟ้าอากาศเป็นที่สบาย
- ๗) อิริยาปถสัปายะคือ ในอิริยาบถ ๔ บางคนเดินจงกรมสบาย บางคนนั่งสบาย บาง

คนยืนแล้วสบาย บางคนมีอิริยาบถนอนสบาย

ปารีสุธิสต์เป็นธรรมที่สนับสนุนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยที่ปารีสุธิสต์ ๔ นี้เมื่อจัดเข้าในไตรสิกขาได้แก่ อธิสัสสิกขา เมื่อจัดเข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่สัสขันธคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เพราะเหตุนี้ปารีสุธิสต์ ๔ จึงเป็นบาทฐานที่อบรมให้สมาสิเกิด สมาสิที่เกิดจากการอบรมของศีลย่อมอบรมให้เกิดขึ้นซึ่งปัญญาคือ วิปัสสนาญาณ

ความสำคัญของปารีสุธิสต์ที่มีต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัญญา ๔ เพราะปารีสุธิสต์ที่มีความบริสุทธิ์ ได้แก่ศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วศีลนั้นจึงทำให้อริยมรรคเกิดขึ้นได้อย่างบริสุทธิ์สมบูรณ์เป็นมรรคสมังคี เมื่อมรรคนั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมกำจัดความมืดที่ปิดบังสัจจะ ประหาณกิเลสตามลำดับจนถึงอรหัตมรรค กิเลสที่อรหัตมรรคประหาณแล้วย่อมดับไปโดยไม่มี การหวนกลับมาเกิดได้อีก เมื่อประหาณกิเลสได้เท่าใด ความเป็นพระอริยทั้ง ๔ ชั้นก็เกิดขึ้นเป็นลำดับตาม การประหาณกิเลสนั้น

พระอริยสาวกที่บรรลุธรรมโดยการเจริญปารีสุธิสต์ มี

พระมหากัจจายนเถระ เป็นพระอรหันต์ที่ปฏิบัติเป็นแบบในการปฏิบัติอินทริยสังวรศีล

พระนันทเถระ ผู้สำรวมอินทริยสังวรศีลดีแล้วจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระสาตเถระ สำรวมในปารีสุธิสต์ดีแล้วจึงสำเร็จพระอรหันต์

พระสาวกที่มีปารีสุธิสต์เศร้าหมอง มี

นาคราชเอรกปัตตะ อดีตภิกษุต้องอาบัติเล็กน้อยแล้วประมาทไม่แสดงคืนทำให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไม่ได้บรรลุมรรคผล

โคปกเทพบุตร อดีตอุบาสิกาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย รักษาศีลให้บริบูรณ์ ได้เกิดเป็นเทพชั้นดาวดึงส์ แต่ภิกษุ ๓ รูป ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค ต้องไปเกิดในหมู่คนธรรพ์ เพราะรักษาสติสังวรศีลคือ ปารีสุธิสต์เศร้าหมอง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีขอบข่ายในการศึกษา ๓ ประการด้วยกัน คือ ศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งมีปรากฏอยู่ใน พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรคและหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปผลการศึกษาและ ข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา ผู้ศึกษาได้นำเสนอการสืบค้นข้อมูลของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตาม วัตถุประสงค์พอสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ปาริสุทธิศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ ดังนี้

ปาริสุทธิศิลป์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ ศิล หมายถึงปกติ สภาวะเดิมหรือธรรมชาติ ปาริสุทธิศิลป์ หมายถึงศิลปะเป็นเครื่องทำให้บริสุทธิ์หรือศิลปะเป็นเหตุให้บริสุทธิ์ มี ๔ ได้แก่ ปาติโมกข สังวรศิลป์ อินทริยสังวรศิลป์ อาชีวปาริสุทธิศิลป์และปัจจัยสันนิสสิตศิลป์ มีธรรมคือ หิริ ความละอายบาป โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป เป็นเหตุใกล้ให้เกิดขึ้น มีอานิสงส์คือ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ เตือดร้อนใจ เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อความเปื้อน่ายโดยส่วนเดียว

๕.๑.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ ดังนี้

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทคือ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตาม หลักสติปัฏฐาน ๔ มีกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๖ บรรพมี ๑๔ วิธี เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานมี ๙ วิธี จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานมี ๑๖ วิธี และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๕ หมวด เพื่อแก้วิปลาส ๔ ประการคือ อตตวิปลาส สุขวิปลาส สุขวิปลาส และนิจจวิปลาส การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยปฏิบัติ ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นั้นเพราะเป็นหนทางที่สำคัญทางเดียวซึ่งจะนำไปสู่ความพ้นจากทุกข์ โดยขั้น ต่ำย่อมได้บรรลุถึงความ เป็นพระอนาคามี และขั้นสูงย่อมได้บรรลุถึงความ เป็นพระอรหันต์

๕.๑.๓ ปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

จากการศึกษาปาริสุทธิศิลป์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สรุปได้ ดังนี้

ปาริสุทธิศิลป์ ๔ นี้ถึงแม้จะไม่ใช่นื้อแท้ของวิปัสสนาภาวนาโดยตรง แต่นับว่าเป็นข้อปฏิบัติ

พื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้ก็ต้องมีเหตุมีปัจจัยสนับสนุน เหตุของวิปัสสนาภาวนามี ๒ ประการ คือ สมาธิเป็นเหตุใกล้ของวิปัสสนาและปาริสุทธิศีลเป็นเหตุไกลของวิปัสสนา

ที่กล่าวว่าศีลและสมาธิเป็นเหตุของวิปัสสนา เพราะผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะต้องมีจิตที่ตั้งมั่นคือ มีสมาธิ สมาธิจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยศีลเป็นเครื่องอบรม ตามหลักว่า ตตถ สีสปริภาวิโต สมาธิ มหปผล โหติ มหานิสโส ในศีลสมาธิปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปผลา โหติ มหานิสสา ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปญญาปริภาวิต จิตต์ สมมเทว อาสเวหิ วิมุจจติ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะโดยชอบ และในวิสุทธิ ๗ ได้กล่าวถึงศีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งศีล จิตตวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งจิตธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นเหตุของวิปัสสนา ซึ่งศีลวิสุทธิได้แก่ปาริสุทธิศีลส่วนจิตตวิสุทธิได้แก่สมาธิ โดยที่ศีลและสมาธินั้นเป็นธรรมเกื้อหนุนให้ได้ปัญญาคือ วิปัสสนาญาณ เพราะฉะนั้นผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาจำเป็นต้องมีศีลเป็นเบื้องต้นก่อน

ปาติโมกขสังวรศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา กล่าวคือ ในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การใช้เวลาในขณะนั้นย่อมกล่าวแต่่วิจัสจิริตเป็นสัมมาวาจา การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นการทำงานที่ชอบของภิกษุจัดเป็นสัมมากรรมมันตะ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นฐานะหรืออาชีพของภิกษุโดยตรงจึงเป็นสัมมาอาชีพะ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยมีปาติโมกขสังวรศีลเกื้อหนุน เท่ากับเป็นการเจริญองค์มรรคฝ่ายศีลทั้ง ๓ ให้เกิดขึ้นนั่นเอง เมื่อศีลสมบูรณ์แล้วจึงทำให้เกิดสมาธิและสมาธิเป็นธรรมอุดหนุนให้เกิดปัญญาหรือวิปัสสนาญาณ การบรรลุผลที่เกิดขึ้นได้นี้เพราะอาศัยกระบวนการสนับสนุนกันอย่างนี้ ดังการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของพระมหาสังฆรักขิตเถระผู้มีพรรษาเกิน ๖๐ ปีแล้ว เป็นที่รับรองได้ว่า ขณะที่พระเถระนอนอยู่บนเตียงในเวลาที่จะถึงมรณภาพ พระเถระได้ระลึกถึงศีลอันบริสุทธิ์นับตั้งแต่ได้อุปสมบทมา ทำให้เกิดปิติ จิตเกิดความสงบผ่องใสเป็นสมาธิในเวลาอันรวดเร็วแล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาบรรลุพระอรหัต

อินทริยสังวรศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การสำรวมอินทริยได้อย่างสมบูรณ์เพราะมีสติสังวรศีล สติจึงทำการคุ้มครองไม่ให้กเลสเกิดขึ้นครอบงำจิตทางอายตนะทั้ง ๖ จึงเป็นเหตุสนับสนุนให้มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ในการควบคุมและระลึกไว้ในทุกอิริยาบถที่ขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอยู่ ความสำรวมระวางอินทริยนี้มีได้ด้วยอำนาจของศีล ศีลจึงทำให้เกิดสมาธิและนำไปสู่การเกิดขึ้นซึ่งปัญญา จะพึงเห็นได้กับการบรรลุผลของพระจิตตคุตเถระ พระเถระระลึกถึงอินทริยสังวรศีลที่ได้ฝึกฝนอบรมมาด้วยดีอย่างยาวนานเกินกว่า ๖๐ ปี ยังจิตให้เกิดความผ่องใสปราศจากนิวรณ์ จิตที่มีศีลอบรมย่อมมีความสงบ แล้วเกื้อหนุนให้เกิดสมาธิและวิปัสสนาญาณ จึงได้บรรลุพระอรหัต

อาชีวะปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อาชีวะปาริสุทธิศีลมีวิริยสังวรเป็นองค์ธรรมจัดเป็นศีลในองค์มรรคข้อสัมมาอาชีพะ เมื่ออาชีวะบริสุทธิ์ ศีลในอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็บริสุทธิ์ด้วยสัมมาสมาธิและปัญญาก็จะเกิดขึ้นเกื้อหนุนจนถึงการบรรลุธรรมได้ในที่สุด ดังพระมหามิตตเถระเห็นความมีศรัทธาและการเสียสละทานอันเลิศของทายกแล้ว แต่ว่าตนนั้นยังไม่มีคุณวิเศษใด ๆ ที่ควรแก่การเป็นผู้รับทานนั้นเลย ด้วยความไม่ประมาทในบิณฑบาตอันบริสุทธิ์นั้น ได้น้อมระลึกถึงศีลอันบริสุทธิ์ที่ปฏิบัติมาดีแล้ว ตั้งปณิธานปรารถนาความเพียรอย่างแรงกล้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาไม่นานก็ได้บรรลุผล

ปัจจัยสันนิสสิตศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีหลักพิจารณาในการเกี่ยวพันแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาดังพระเถระ ๖๐ รูป ปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ มหาอุบาสิก้าผู้ให้การอุปถัมภ์ได้ขอเรียนการปฏิบัติวิปัสสนาด้วย เมื่อรู้ถึงวิธีการแล้ว นางได้ปฏิบัติตามคุณไม่นานก็ได้บรรลุอนาคามีก่อนกว่าภิกษุเหล่านั้น นางออกจากสุขอันเกิดแต่มรรคและผลแล้ว ตรวจดูด้วยทิพยจักขุใคร่ครวญดูจึงรู้ว่าอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามืออยู่ แต่เห็นว่าอาหารเป็นที่สบายยังไม่มีแก่พวกเธอ จำเดิมแต่นั้นมานางได้จัดแจงข้าวยาของของขบเคี้ยว และโภชนะมีรสต่าง ๆ อันเลิศ นำมาถวายแก่พระเถระเหล่านั้น พระเถระทั้ง ๖๐ รูป ได้อาหารอันเป็นที่สบาย จิตก็เป็นธรรมชาติ มีอารมณ์เดียวแน่วแน่ พวกเธอมีจิตแน่วแน่เจริญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นบรรลุพระอรหันต์ เพราะได้อาหารที่ถูกแก่จริตของตน จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยสันนิสสิตศีลนี้เป็นธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

ปาริสุทธิศีลในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มีเนื้อความกล่าวถึงศีล ซึ่งเป็นศีลโดยเฉพาะของภิกษุ ที่ใช้เป็นพื้นฐานในการเข้าสู่ภาคปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ควรศึกษาไปตามลำดับ ซึ่งปาริสุทธิศีลนี้มีการแยกไว้เพื่อนำไปปฏิบัติทั้งที่เป็นของฆราวาสและของภิกษุ โดยมีรายละเอียดประณีตสูงขึ้นไปสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามจริตนิสัย ผู้ที่ไม่มุ่งหวังเพื่อการบรรลุผลในพุทธศาสนาก็สามารถปฏิบัติในปาริสุทธิศีลได้ เพราะปาริสุทธิศีลนี้เมื่อปฏิบัติดีแล้วสามารถกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่เกิดขึ้นทางกายและทางวาจาได้ ย่อมเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตมีความสุข ดังคำสรุปท้ายศีลเป็นที่รับรองไว้ว่า สีเลน สุขตี ยนตี บุคคลที่จะมีความสุขได้ก็เพราะศีล แต่ถ้ามุ่งหวังจะพ้นไปจากทุกข์ ปาริสุทธิศีลนี้ก็จะ เป็นเหตุเกี่ยวพันให้เกิดวิปัสสนาญาณสามารถกำจัดกิเลสที่ละเอียดได้จนถึงมรรคผลนิพพานดังมีคำรับรองไว้ว่า สีเลน นิพพุตี ยนตี บุคคลที่จะถึงนิพพานได้ก็เพราะศีล

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ควรศึกษาหลักและองค์ธรรมพร้อมทั้งองค์ประกอบอื่น เพื่อความสมบูรณ์ในการปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติที่เนื่องถึงกันได้ทั้งหมดซึ่งมีธรรมคือสติปัญญา ๔ เป็นหลัก ในสติปัญญา ๔ นี้มีวิธีปฏิบัติถึง ๔๔ วิธี จึงสามารถเลือกปฏิบัติให้ตรงกับจริตของตนได้อย่างเหมาะสมที่สุด อีกทั้งยังได้แสดงอานิสงส์ไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อปฏิบัติตามเงื่อนไขครบถ้วนแล้วอย่างต่ำจะได้บรรลุถึงอนาคามีสูงสุดถึงพระอรหันต์ ผู้สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนา หากใช้สติพิจารณาไตร่ตรองแล้วปฏิบัติตาม โดยมีองค์ธรรม ๓ คือ มีความพากเพียรในการปฏิบัติอย่างไม่ลดละ มีสติกำหนดอย่างต่อเนื่อง มีความรู้สึกตัวอยู่ทุกขณะที่ตื่นอยู่ เมื่อมีบารมีเต็มบริบูรณ์ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่เหตุอย่างแน่นอน

ปาริสุทธิศีลในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา บุคคลผู้ควรแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ได้แก่บุคคลผู้มีปาริสุทธิศีลสมบูรณ์แล้ว ปาริสุทธิศีลได้แก่ศีลวิสุทธิตั้งเป็นเหตุไกลของวิปัสสนา โดยมีสมาธิหรือจิตตวิสุทธิเป็นเหตุไกลของวิปัสสนา ทั้งศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิต้องเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปในทางเดียวกันคือ เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์จากกิเลสเท่านั้น บุคคลเมื่ออบรมปาริสุทธิศีลดีแล้ว หากไม่บรรลุผลใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ย่อมได้อานิสงส์คือ ทำให้

เกิดความเรียบร้อยดีงาม สามารถควบคุมกาย วาจา ใจ ให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมได้ตลอดเวลา หากยังมีมรรคสมังคีให้เกิดวิปัสสนาญาณประหามภิเลสได้แล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ควรศึกษาศีลวิสุทธิในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
๒. ควรศึกษาโทษของการทุศีลที่มีผลต่อการเจริญภาวนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

เกิด ธนชาติ. คู่มือคลังปริยัติธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ธนสัมพันธ์, ๒๕๓๐.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๐.

ธรรมสภา. อลิติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

ปัญญา ใช้บางยาง. ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมจารีย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). อานาปานสติภาวนา ลำดับการบรรลุธรรม

ของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ตามรอยพระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

พระธรรมญาณมุนี (กิตติทินนเถระ). ธรรมญาณนิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์,

๒๕๒๗.

พระธรรมธีรราชฆานมุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร:

ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐.

_____. วิปัสสนากรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด,

๒๕๕๔.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ). วิปัสสนาภาวนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระปณิตตาภวังค์. In This Very Life (รู้แจ้งในชาตินี้). พิมพ์ครั้งที่ ๗. แปลโดย พระคันธสารภวังค์.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙.

นนทบุรี: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ผลิธรรม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๖.

- _____ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร). **วิปัสสนาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- พระพุทโธสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภ มหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๖.
- พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). **๔๘ พระธรรมเทศนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด, ๒๕๕๒.
- _____ **อุปถัมภ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗.
- _____ **กัญญาภาวนา**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘.
- พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ ดร. **วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ฉบับพิมพ์รวมเล่ม ใน ๑๐๐ ปี อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัดมหาชน, ๒๕๕๔.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๕๘.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). ตรวจชำระ. พระคันธสาราภิวงค์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.
- วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสวี. **พระอภิธรรมมัตถสังคหะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วน จำกัดทิพยวิสุทธิ, ๒๕๔๔.
- วศิน อินทสระ. **ทางแห่งความดี (ธรรมบท) เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๓.
- _____ **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๕๗.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **ธรรมาภิธาน พจนานุกรมคำสอน พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.
- สมเด็จพระพุทโธสมาจารย์ (ชุตินฺธรมหาเถร). **พระธรรมเทศนา สมเด็จพระพุทโธสมาจารย์ (ชุตินฺธรมหาเถร)**. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____ **วินัยมุข เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____ **อุปสมบทวิธีและบูรพกิจสำหรับภิกษุใหม่**. พิมพ์ _____ ค ร ึ่ง ที่ ๑ ๙ . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ _____ มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

สยาดอกัททันตวิโรจนะ. **วิธีเจริญมหาสติปัฏฐาน เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ๒๕๕๗.

สุกัญญา มกุฏอรุณี, ณิชารีย์ แก้วพรรณนา. **บูรพาจารย์ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถร.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด, ๒๕๔๙.

(๒) วิทยานิพนธ์:

ณัฐจิตต์ เล่าห์วีระ. “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทรีย์ภาวนาสูต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นางสาวณัฐพร จงกลการพาณิชย์. “การศึกษาวิเคราะห์ผัสสะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูพิศิษฐ์ชัยโชติ (สำรวย โชติวโร). “ศึกษาวิริยะในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูพิสิฐสรภาน (นิรันดร์ ศิริรัตน์). “การศึกษาวิเคราะห์หลักการปฏิบัติธรรมในภัทเทรตตสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูสมุห์เกิด ปุณณกาโม (दानขุนทด). “ศึกษาเวทนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สุภีร์ ทุมทอง. “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์สังวรในพระพุทธานุสสาเลรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-ฉายา/นามสกุล : พระครูพิศาลโชติวัฒน์ [วิฑูรย์ โชติปญโญ (บุคเคน)]
- วัน/เดือน/ปี เกิด : วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖
- ภูมิลำเนา : ๑๖ หมู่ที่ ๓ ตำบลพุดา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
- การศึกษาทางโลก
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- การศึกษาทางธรรม
- พ.ศ. ๒๕๓๐ : นักรธรรมชั้นเอก
สังกัดวัดบ้านโคก ตำบลพุดา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
- ประสบการณ์การทำงาน
- พ.ศ. ๒๕๓๓ : เจ้าอาวาสวัดสระตาแวว
- พ.ศ. ๒๕๔๐ : พระธรรมทูตฝ่ายปฏิบัติการประจำอำเภอบ้านหมี่
- พ.ศ. ๒๕๔๓ : เจ้าคณะตำบลหนองเต่า-พุดา
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : การปฏิบัติธรรม ๑๒ กรกฎาคม ถึง ๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ รวม ๔ เดือน
ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอบางบาล นครราชสีมา
๗ พฤศจิกายน ถึง ๗ ธันวาคม ๒๕๕๗ ณ วัดนาหลวง อำเภอบ้านฝาง อุดรธานี
๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๗ ถึง ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ณ สำนักมหาสิริสาสนแยกตา
ประเทศสหภาพเมียนมาร์
- บรรพชา/อุปสมบท : ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘
- สังกัดวัด : วัดสระตาแวว ตำบลพุดา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
- ตำแหน่งหน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดสระตาแวว ตำบลพุดา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
เจ้าคณะตำบลพุดา
- ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๖
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕๕๗
- ที่อยู่ปัจจุบัน : เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๒ วัดสระตาแวว ตำบลพุดา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
๑๕๑๑๐
- โทรศัพท์ : ๐๘๔ - ๓๓๘ - ๘๑๐๒
- E-mail : Chotipanyo111@gmail.com